

Гендерні студії

Матеріали XII
міжвищівського
науково-практичного
семінару

**УПРАВЛІННЯ ОСВІТИ І НАУКИ
ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ
ЛУЦЬКИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАХОВИЙ КОЛЕДЖ
КОМУНАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ
«ЛУЦЬКИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ ІНСТИТУТ»
ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ
ЦИКЛОВА КОМІСІЯ СУСПІЛЬНИХ ТА ХУДОЖНЬО-МИСТЕЦЬКИХ
ДИСЦИПЛІН
ЦЕНТР ГЕНДЕРНОЇ ОСВІТИ
ГРОМАДСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ «ГЕНДЕРНИЙ КРЕАТИВНИЙ ПРОСТІР»**

ГЕНДЕРНІ СТУДІЇ

**Матеріали XII міжвишівського
науково-практичного семінару**

Луцьк – 2026

УДК 305(063)
Г 34

Гендерні студії : електр. збірник матеріалів доповідей (статей, тез) учасниць / учасників XII міжвиш. наук.-практ. семінару (м. Луцьк, 30 квіт. 2026 р.). Луцьк : КЗВО «Луцький педагогічний інститут». 2026. 170 с.

Розглянуто на засіданні циклової комісії суспільних та художньо-мистецьких дисциплін Луцького педагогічного фахового коледжу Комунального закладу вищої освіти «Луцький педагогічний інститут» Волинської обласної ради (протокол № 9 від 04.05.2026).

Рекомендовано до друку методичною радою Луцького педагогічного фахового коледжу КЗВО «Луцький педагогічний інститут» Волинської обласної ради (протокол № 6 від 01.05.2026).

Редакційна колегія:

Бережна Галина, кандидатка економічних наук, доцентка, членкиня правління ГО «Гендерний креативний простір», м. Запоріжжя;

Єрко Галина, голова циклової комісії суспільних та художньо-мистецьких дисциплін Луцького педагогічного фахового коледжу КЗВО «Луцький педагогічний інститут» Волинської обласної ради, керівниця Центру гендерної освіти, членкиня робочої групи з впровадження рівних прав та можливостей жінок та чоловіків у сфері освіти Міністерства освіти і науки Україн, голова правління ГО «Гендерний креативний простір», м. Луцьк;

Жалко Тетяна, доцентка, кандидатка філологічних наук, доцентка кафедри методик навчання та освітніх технологій, Волинський інститут післядипломної педагогічної освіти, членкиня ГО «Гендерний креативний простір», м. Луцьк;

Ковальчук Ірина, кандидатка філософських наук, доцентка, доцентка кафедри природничо-математичної, світоглядної освіти та інформаційних технологій, начальниця навчально-методичного відділу КЗВО «Луцький педагогічний інститут» Волинської обласної ради, керівниця кіноклубу медіапросвіти з прав людини Docudays UA «Десята муза» Центру гендерної освіти, м. Луцьк;

Романцова Світлана, кандидатка юридичних наук, доцентка кафедри кримінально-правових дисциплін навчально-наукового інституту права та правоохоронної діяльності Львівського державного університету внутрішніх справ, членкиня робочої групи з впровадження рівних прав та можливостей жінок та чоловіків у сфері освіти Міністерства освіти і науки Україн, членкиня ГО «Гендерний креативний простір», м. Львів.

Упорядниці: Єрко Галина, Жалко Тетяна.

Авторки / автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за достовірність і точність наведених фактів, цитат, статистичних даних, власних імен та інших відомостей. Думки авторок / авторів тез і статей можуть не збігатись із позицією редакції.

© КЗВО «Луцький педагогічний інститут», 2026

© Центр гендерної освіти, 2026

© ГО «Гендерний креативний простір», 2026

ЗМІСТ

Розділ I. ТЕОРІЯ, ПРАКТИКА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ГЕНДЕРНИХ
СТУДІЙ

Бляшевська Алла, Федорець Майя ОКРЕСЛЕННЯ ПОНЯТТЯ ГЕНДЕРУ ЗАСОБАМИ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ	6–11
Бойко Лілія ГЕНДЕРНА ГРАМОТНІСТЬ ЖУРНАЛІСТІВ ЯК ПЕРЕДУМОВА ФОРМУВАННЯ НЕДИСКРИМІНАЦІЙНОГО МЕДІАПРОСТОРУ	12–15
Вірста Світлана, Констанкевич Лариса УКРАЇНКИ У СВІТІ МАНДРІВ: ВІД СОФІЇ ЯБЛОНСЬКОЇ ДО СУЧАСНОСТІ	16–23
Галан Ольга ГЕНДЕРНІ АСПЕКТИ КОМУНІКАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНО- КУЛЬТУРНИХ ТОВАРИСТВ У ЦИФРОВОМУ ПРОСТОРІ	23–31
Голя Галина ГЕНДЕРНИЙ ВИМІР ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛІВ У ЛУЦЬКОМУ ПЕДАГОГІЧНОМУ УЧИЛИЩІ (1939–2003 РР.)	31–36
Денисенко Наталія ГЕНДЕРНІ СТЕРЕОТИПИ У СПОРТІ: ЯК ВОНИ ВПЛИВАЮТЬ НА РЕЗУЛЬТАТИ	36–39
Дмитренко Наталія ФОРМУВАННЯ ІНКЛЮЗИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У СИСТЕМІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ	39–43
Дмитрук Наталія, Свідерська Наталія ГЕНДЕРНИЙ АНАЛІЗ БЮДЖЕТНИХ ПРОГРАМ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ТА СПРАВЕДЛИВОСТІ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ	44–49
Єрко Галина, Дмитрук Наталія АРХЕТИПИ СТІЙКОСТІ ЧИ ПАСТКИ ТРАДИЦІЙ: ДЕШИФРУВАННЯ ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ ЖІНОЧИХ КАЗОК ГРОМАД У ЧАСИ ВИПРОБУВАНЬ	49–55
Жалко Тетяна ГЕНДЕРНА ОПТИКА В СУЧАСНИХ МЕДІАДОСЛІДЖЕННЯХ: КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ І ПРАКТИЧНІ ВИМІРИ	56–61

Казмірчук Олег «М'ЯКА СИЛА» СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ: ПРАВОВИЙ СТАТУС ТА ПОЛІТИЧНИЙ ВПЛИВ ЖІНОК НА ВОЛИНІ В КОНТЕКСТІ З'ЇЗДУ МОНАРХІВ 1429 РОКУ	62–67
Ковальчук Ірина ПРАВА ЛЮДИНИ ЯК ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВА ОСНОВА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ	67–72
Курилова Юлія, Мороз Карина, Нідзельська Вікторія СТРАТЕГІЇ МОДЕЛЮВАННЯ ЖІНОЧИХ ОБРАЗІВ У НОВЕЛАХ В. СТЕФАНИКА: ГЕНДЕРНІ АСПЕКТИ	73–81
Луцюк Юлія АНТИЧНІ ІДЕАЛИ КРАСИ ЯК ПІДґРУНТЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ЕСТЕТИЧНОЇ ТРАДИЦІЇ	81–85
Малько Юлія, Свідерська Наталія, Рябушенко Наталія ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ГЕНДЕРНО ЧУТЛИВОГО ІНКЛЮЗИВНОГО ВІДНОВЛЕННЯ: ВІД НАЦІОНАЛЬНОГО СТАНДАРТИВ ДО ЛОКАЛЬНИХ РІШЕНЬ	86–92
Марчук Сергій, Чемерис Ірина ОЛЕНА ПЧІЛКА У ФЕМІНІСТИЧНОМУ НАЦІОНАЛЬНОМУ РУСІ	93–96
Никитюк Мар'яна ГЕНДЕРНА ЧУТЛИВІСТЬ ЯК СКЛАДНИК ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СУЧАСНОГО ПЕДАГОГА В КОНТЕКСТІ НУШ	97–101
Панасюк Олександр ТРАНСФОРМАЦІЯ ІНСТИТУТУ МАТЕРИНСТВА В ІДЕОЛОГІЧНИХ КОНСТРУКТАХ СРСР: МІЖ ЕМАНСИПАЦІЄЮ ТА ДЕРЖАВНИМ ПРАГМАТИЗМОМ	101–107
Похилюк Олена ГЕНДЕРНИЙ ТОПОС У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ПОЕЗІЇ: ДИСКУРС «ОСІ» ТА «ГЛИБИНИ» (НА МАТЕРІАЛІ ЗБІРОК ВІКТОРА КРУПКИ ТА ТЕТЯНИ ЯКОВЕНКО)	107–113
Романцова Світлана ГЕНЕТИЧНИЙ КОД ЗАХИСТУ ПРАВ ЖІНОК: АРХІТЕКТУРА СТАНДАРТИВ І ПРАКТИК	113–118
Фаловська Ірина ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ ТА ІНКЛЮЗІЯ В STEM-ОСВІТІ	118–124
Хомярчук Алла ГЕНДЕРНІ СТЕРЕОТИПИ В СУЧАСНІЙ ОСВІТІ: ВИКЛИКИ ТА ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ	124–127

Розділ II. НАУКОВІ ДОРОБКИ МОЛОДИХ НАУКОВЦІВ

Банзерук Ольга, Харитонова ТетянаНаук. кер. – **Ірина Фаловська**ОСОБЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРИНЦИПІВ
ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО
НАВЧАННЯ 128–132**Бобер Ангеліна, Слобода Яна**Наук. кер. – **Ірина Фаловська**ПАРТНЕРСЬКА ВЗАЄМОДІЯ ВИХОВАТЕЛІВ І БАТЬКІВ У
ПРОЦЕСІ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ 132–136**Бобик Вікторія, Шилюк Ольга**Наук. кер. – **Ірина Фаловська**ГЕНДЕРНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ВИХОВАТЕЛЯ ЯК
СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ
ІНКЛЮЗІЇ 136–141**Дячук Софія, Богомолова Софія**Наук. кер. – **Олена Сахарова**ОСОБЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРИНЦИПІВ
ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО
НАВЧАННЯ 141–144**Карабенюк Валерій**Наук. кер. – **Олександр Казаков**ГЕНДЕР У НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ: ІСТОРИЧНІ ТА
ФІЛОСОФСЬКІ ВИМІРИ 145–148**Лазарик Діана**Наук. кер. – **Тетяна Голованова**ЧИННИКИ НЕДИСКРИМІНАЦІЙНИХ ПІДХОДІВ В
ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ 148–155**Логвінова Мирослава**Наук. кер. – **Марина Безденежних**MAIN STAGES OF THE DEVELOPMENT OF GENDER
THEORY 155–158**Сало Тетяна, Шилюк Мар'яна**Наук. кер. – **Галина Єрко**

РАДИКАЛІЗАЦІЯ БОРОТЬБИ ЗА ЖІНОЧІ ПРАВА (WSPU) .. 159–165

Шаповал ОлександраНаук. кер. – **Олена Сахарова**КУЛЬТУРНІ ТА МОВНІ ВИМІРИ ГЕНДЕРУ В ОСВІТНЬОМУ
ПРОСТОРІ 166–169

Розділ I. ТЕОРІЯ, ПРАКТИКА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ГЕНДЕРНИХ СТУДІЙ

УДК 811.111'27:305

Алла Бляшевська,
кандидатка педагогічних наук,
доцентка, викладачка-методистка,
голова циклової комісії словесних дисциплін,
Луцький педагогічний фаховий коледж
Комунального закладу вищої освіти
«Луцький педагогічний інститут»
Волинської обласної ради,
м. Луцьк

Майя Федорець,
викладачка-методистка,
викладачка циклової комісії словесних дисциплін,
Луцький педагогічний фаховий коледж
Комунального закладу вищої освіти
«Луцький педагогічний інститут»
Волинської обласної ради,
м. Луцьк

ОКРЕСЛЕННЯ ПОНЯТТЯ ГЕНДЕРУ ЗАСОБАМИ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

У роботі використано описовий, порівняльний, компонентний та зіставний методи дослідження. Установлено, що мовна репрезентація гендеру в англійській мові здійснюється переважно через систему особових займенників, словотвірні моделі та лексичні опозиції. Доведено, що впродовж останніх десятиліть простежується тенденція до нейтралізації виразно маркованих форм і формування гендерно інклюзивного мовлення.

Ключові слова: гендер, гендерна маркованість, мовні засоби вираження, політкоректність, сучасна англійська мова.

Активне вивчення гендеру як міждисциплінарної категорії розпочалося у 1960-х роках у США та Німеччині, звідки під впливом розвитку феміністичного руху поширилося на інші країни світу. В Україні гендерні дослідження активізувалися із середини 1990-х років, однак тривалий час не мали такого вагомого суспільного резонансу, як у західноєвропейському та американському науковому просторі. У другій половині ХХ століття в англійськомовному суспільстві суттєво посилювався вплив

ідеології політкоректності, що зумовило переосмислення ролі мовних засобів у відтворенні соціальних стереотипів. Гендерний чинник став одним із визначальних у процесах мовної комунікації, оскільки висловлювання, які підкреслюють гендерну асиметрію або закріплюють дискримінаційні моделі, дедалі частіше сприймаються як прояв мовного сексизму.

У зв'язку з цим особливої актуальності набуває проблема вивчення гендерних маркерів в англійській мові, адже саме вони відображають не лише граматичні особливості мовної системи, а й глибинні когнітивні механізми категоризації світу через опозицію чоловічого, жіночого та нейтрального.

Актуальність дослідження визначається необхідністю комплексного аналізу мовних засобів вираження гендеру в сучасній англійській мові в умовах активних суспільних змін. Зміни у сфері гендерної рівності, боротьби з дискримінацією та поширення інклюзивного мовлення безпосередньо впливають на функціонування мовної системи, спричиняючи трансформацію традиційних форм.

Об'єктом дослідження є мовні засоби вираження гендеру, а предметом – способи реалізації категорії роду в сучасній англійській мові.

Метою статті є дослідження універсальних засобів мовного вираження гендеру, визначення особливостей їх функціонування та аналіз основних змін, що відбулися у гендерній репрезентації англійської мови з середини ХХ століття до сьогодення.

Наукова новизна статті полягає у комплексному аналізі мовних засобів вираження гендеру в сучасній англійській мові з урахуванням новітніх тенденцій гендерно нейтрального мовлення та впливу політики політкоректності на трансформацію традиційних гендерно маркованих форм. На відміну від попередніх досліджень, у роботі систематизовано морфологічні, граматичні та лексичні способи репрезентації гендеру, а також простежено їх функціональну зміну в сучасному англomовному дискурсі.

Проблематика гендеру в сучасному мовознавстві посідає важливе місце серед міждисциплінарних наукових студій, оскільки поєднує лінгвістику, соціологію, культурологію та психологію. За спостереженнями О. Дунабебіної, лінгвогендерологія впродовж останнього десятиліття стала одним із найбільш динамічних напрямів сучасної філології, що досліджує

мовну репрезентацію гендерної рівності, асиметрії та ідентичності [1].

О. Левченко наголошує, що в українському мовознавстві гендерні дослідження зосереджені переважно на проблемах мовної маркованості, гендерних стереотипів, фемінізації назв осіб і виявів мовного сексизму. Це дає підстави розглядати гендер не лише як граматичну, а й як соціокомунікативну категорію [2].

На думку Г. Чуланової, сучасна англійська мова демонструє виразну тенденцію до подолання андроцентризму, у межах якого чоловіча форма тривалий час функціонувала як універсальна нормативна одиниця. Дослідниця зазначає, що активне поширення фемінітивів і гендерно нейтральних номінацій є наслідком боротьби з мовною асиметрією [5].

Ю. Маслова підкреслює, що лінгвістичні гендерні дослідження охоплюють не лише опис мовних одиниць, а й вивчення способів формування гендерної картини світу через мовні структури, семантичні поля та комунікативні моделі [4].

Крім того, сучасні міжнародні дослідження доводять, що гендерна маркованість і мовна упередженість залишаються актуальними навіть у новітніх цифрових мовних технологіях, що свідчить про глибоку вкоріненість гендерних моделей у мовній системі.

Проблематика гендеру в мовознавстві набула активного розвитку в 1960-х роках під впливом феміністичної лінгвістики, яка звернула увагу на мовну нерівність між чоловічими та жіночими номінаціями. Тривалий час чоловічий рід в англійській мові розглядався як немаркований і нормативний, тоді як жіночі форми вважалися похідними або вторинними.

Це простежується і в історії словотворення: для позначення осіб жіночої статі широко використовувалися спеціальні суфікси, які додавалися до базових чоловічих форм, наприклад: *author* – *authoress*, *host* – *hostess*, *manager* – *manageress*. Така словотвірна модель свідчила про вторинність жіночої номінації щодо чоловічої.

Окрему увагу дослідники приділяють етимології займенників та іменників, підкреслюючи, що формальна подібність окремих мовних одиниць не завжди означає їх словотвірну залежність. Так, займенник *she* не є похідним від *he*, а лексеми *male* і *female* мають різне історичне походження.

Сучасні гендерні студії доводять, що, попри часткову втрату граматичної категорії роду в англійській мові, гендерна

маркованість продовжує активно реалізовуватися на морфологічному, граматичному та лексичному рівнях.

У сучасному науковому світі поняття *гендер* розглядається як соціокультурна категорія, що відображає сукупність уявлень суспільства про чоловічі та жіночі ролі, моделі поведінки й комунікативні норми. У лінгвістиці ж гендер пов'язується насамперед зі способами мовного маркування статевої належності або соціально закріпленої гендерної ідентичності.

Необхідно розмежовувати поняття граматичного роду та гендеру. Якщо граматичний рід є категорією морфосинтаксичної організації слова, то гендер охоплює ширший комплекс соціальних значень, що реалізуються в мовленні.

Як зазначає Д. Стафійчук, мовний сексизм і лінгвістичний андроцентризм у сучасному суспільстві дедалі частіше стають об'єктом критики, оскільки суперечать принципам гендерної демократії та рівноправної комунікації [8].

За даними сучасних гендерних студій, англійська мова поступово переходить від бінарної моделі вираження статі до інклюзивнішої системи, у якій дедалі ширше використовуються нейтральні форми номінації та універсальні займенникові засоби.

Граматичні засоби вираження гендеру теж відіграють певну роль у нашому дослідженні. У сучасній англійській мові категорія роду виявляється передусім через систему особових займенників третьої особи однини:

- *he* – для осіб чоловічої статі;
- *she* – для осіб жіночої статі;
- *it* – для неживих предметів, абстрактних понять, а також іноді тварин і дітей.

Саме співвіднесення іменника з відповідним займенником дає змогу визначити його гендерну належність: *man – he, woman – she, tree – it*.

Водночас англійська мова допускає випадки стилістичної персоніфікації, коли неживим об'єктам надаються займенники *he* або *she*. Наприклад, традиційно займенник *she* може вживатися щодо кораблів, країн або механізмів, коли мовець прагне надати висловлюванню емоційного забарвлення [9].

До морфологічних засобів належать словотвірні суфікси, за допомогою яких утворювалися жіночі відповідники до загальних або чоловічих назв:

- *-ess* (*hostess, countess, lioness*);
- *-ette* (*majorette*);

- *-trix (executrix)*;
- *-ine (heroine)*.

Найпродуктивнішим історично був суфікс *-ess*, однак із розвитком гендерно нейтрального мовлення його продуктивність істотно знизилася. У сучасному вжитку багато таких форм сприймаються як застарілі або стилістично марковані.

Крім того, окремі слова із суфіксами жіночого роду не завжди позначають безпосередньо жінку-представницю професії. Наприклад, *mayoress* може означати не жінку-мера, а дружину мера, що свідчить про історичну соціальну асиметрію номінації [7].

Лексичний рівень представлений словами, у семантиці яких уже закладено статеву диференціацію:

- *boy – girl*;
- *king – queen*;
- *monk – nun*;
- *uncle – aunt*.

Окрему групу становлять складні найменування з прямим компонентом статі:

- *he-bear – she-bear*;
- *peacock – peahen*.

Такі одиниці є найбільш очевидними засобами мовного вираження гендеру, оскільки сама їхня лексична семантика містить чіткий маркер чоловічої або жіночої належності.

Із середини ХХ століття англійська мова зазнала істотних змін під впливом ідей гендерної рівності. Насамперед це проявилось у відмові від форм, які акцентували стать мовця або референта без комунікативної потреби.

Традиційні професійні назви на кшталт *chairman*, *policeman*, *stewardess* поступово витісняються гендерно нейтральними відповідниками: *chairperson*, *police officer*, *flight attendant*. Аналогічно зменшується вживання жіночих суфіксальних форм, оскільки вони дедалі частіше розглядаються як маркер нерівності [2].

Окремою тенденцією сучасного англомовного дискурсу стало активне використання займенника *they* в однині як універсального нейтрального засобу позначення особи без уточнення її гендерної ідентичності.

Отже, мовні засоби вираження гендеру в сучасній англійській мові реалізуються на трьох основних рівнях: морфологічному, граматичному та лексичному. Морфологічний рівень охоплює словотвірні суфікси жіночого роду, граматичний – систему

особових займенників, а лексичний – семантично марковані слова та опозиції.

Дослідження показало, що, незважаючи на відсутність розвиненої граматичної категорії роду, англійська мова зберігає значний арсенал засобів гендерної репрезентації. Водночас із другої половини ХХ століття під впливом соціокультурних трансформацій і політики політкоректності спостерігається тенденція до нейтралізації традиційно маркованих форм і формування інклюзивних мовних моделей.

Таким чином, гендер у лінгвістиці постає не лише як граматична чи словотвірна категорія, а як важливий індикатор суспільних змін, що відображає еволюцію мовної свідомості сучасного англомовного середовища.

Література та джерела:

1. Дунабебіна О. Гендерні студії в сучасній лінгвістиці: аналітико-бібліографічний огляд. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Філологія*. 2024. № 94. С. 63–70.
2. Криворучко Т., Дячук Н., Білюк І. Дослідження чоловічого та жіночого мовлення в розмовній англійській мові. *Вісник Житомирського державного університету*. 2022. С. 126–136.
3. Левченко О. Лінгвістичні дослідження гендеру в Україні. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2017. С. 74–83.
4. Маслова Ю. Особливості лінгвістичних гендерних досліджень. *Journal of Education, Health and Sport*. 2016. № 2. С. 156–163.
5. Chulanova G. Gender Asymmetry in Modern Mass Media English. *Philological Treatises*. 2023. Vol. 15. № 1. P. 58–66.
6. Ghosh S., Caliskan A. ChatGPT Perpetuates Gender Bias in Machine Translation and Ignores Non-Gendered Pronouns. 2023.
7. Klimova O., Kolomiets S. The Lexico-Semantic Field Method in the Study of Gender Terminology. *Advanced Linguistics*. 2019. № 4. С. 47–55.
8. Stafichuk D. The Functional Aspect of Linguistic Sexism in the Ukrainian Mass Media. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. 2022. № 45. С. 52–64.
9. Stańczak K., Augenstein I. A Survey on Gender Bias in Natural Language Processing. 2021.

УДК 070:305:316.77

Лілія Бойко,
представниця Національної ради України
з питань телебачення і радіомовлення
у Волинській області,
м. Луцьк

ГЕНДЕРНА ГРАМОТНІСТЬ ЖУРНАЛІСТІВ ЯК ПЕРЕДУМОВА ФОРМУВАННЯ НЕДИСКРИМІНАЦІЙНОГО МЕДІАПРОСТОРУ

У тезах розглянуто роль гендерної грамотності журналістів як важливої професійної компетентності, що забезпечує формування недискримінаційного медіапростору. Проаналізовано основні прояви гендерних стереотипів у сучасних медіа, зокрема сексизм, об'єктивізацію, віктимблеймінг і дисбаланс експертного представництва. Обґрунтовано значення мовної інклюзивності, використання фемінітивів та етичних стандартів висвітлення інформації. На основі актуальних досліджень окреслено тенденції гендерного представництва в українських медіа та визначено шляхи подолання дискримінаційних практик через гендерний моніторинг, професійну освіту та впровадження редакційних стандартів.

Ключові слова: гендерна грамотність, журналістика, медіапростір, гендерна рівність, фемінітиви, сексизм, віктимблеймінг, гендерний баланс, соціальні комунікації.

Постановка наукової проблеми та її значення. У сучасному демократичному суспільстві медіа виступають не лише джерелом інформації, а й потужним інструментом конструювання соціальної реальності. Проте український та світовий медіапростір все ще залишається вразливим до гендерних стереотипів, об'єктивізації й дисбалансу представленості жінок і чоловіків у якості експертів / експерток чи головних героїв / героїнь.

Гендерна грамотність медійників стає критично важливою, оскільки неусвідомлене використання сексистських кліше або недотримання балансу підкріплює дискримінаційні норми. В умовах євроінтеграції України дотримання принципів гендерної рівності в ЗМІ є не лише етичною вимогою, а й частиною міжнародних зобов'язань держави.

Мета – обґрунтувати роль гендерної грамотності журналістів як базової професійної компетенції, необхідної для подолання сексизму в медіа та створення інклюзивного інформаційного середовища, що базується на повазі до прав людини.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Гендерна грамотність у журналістиці –

це здатність автора / авторки бачити світ об'єктивно, без викривлень, накладених застарілими патріархальними стереотипами. Вона базується на трьох «китах»: мовній інклюзивності, збалансованому представництві та етичній візуалізації.

Першочерговим інструментом змін є *впровадження фемінітивів*. Мова – це дзеркало реальності: якщо ми не називаємо жінку професійною назвою (експертка, психологиня, амбасадорка), ми робимо її внесок невидимим. Дослідження ГО «Жінки в медіа» за 2024–2025 роки показують, що рівень використання фемінітивів у загальнонаціональних медіа зріс, проте в регіональних виданнях все ще спостерігається опір, що часто аргументується «немилозвучністю». Насправді ж, повернення фемінітивів – це відновлення органічної норми української мови.

Другий аспект стосується *подолання сексизму й об'єктивації*. Медіапростір досі грішить «клікбейтними» заголовками, що акцентують увагу на зовнішності жінки, її родинному стані або віці, навіть якщо це не стосується суті новини. Наприклад, опис кольору сукні народної депутатки замість аналізу її законодавчої ініціативи є прямою дискримінацією. Гендерна грамотність дозволяє журналістам зміщувати фокус із «декоративної» ролі жінки на її професійну компетентність.

Окремої уваги заслуговує питання *віктимблеймінгу* (звинувачення постраждалого / постраждалої) при висвітленні тем насильства. Неграмотність медійників у цьому питанні часто призводить до повторної травматизації постраждалих. Використання фраз на кшталт «спровокувала поведінкою» чи «пізно поверталася додому» є неприпустимим порушенням стандартів.

Важливим складником є гендерний баланс експертного кола. Журналісти часто йдуть шляхом найменшого опору, звертаючись за коментарями до звичних спікерів-чоловіків у питаннях політики чи безпеки. Гендерно грамотний підхід вимагає активного пошуку професіоналок. Статистика свідчить, що в темах оборони й економіки жінки-експертки з'являються лише у 15–20% випадків, попри те, що реальна кількість фахівчинь у цих галузях значно більша. Це створює хибне враження у читача, що певні сфери є «нежіночими».

Для глибшого розуміння того, як гендерна грамотність втілюється на практиці, варто звернутися до актуальної

статистики та конкретних кейсів з українського медіаполя за 2024–2025 роки.

Згідно з останніми дослідженнями «Гендерний профіль українських медіа» (проведеними Нацрадою з питань телебачення і радіомовлення спільно з ГО «Жінки в медіа»), в українських редакціях спостерігаються цікаві тенденції:

- *кількісна перевага*: станом на 2025 рік жінки становлять близько 57 % працівників медіа. Зокрема, серед журналістів їх 77 %, а серед ведучих – 75 %;

- *«скляна стеля»*: попри чисельну перевагу, на керівних посадах частка жінок нижча і становить близько 55 %, що свідчить про збереження певних бар'єрів для кар'єрного зростання;

- *експертність*: найбільшим викликом залишається «видимість» жінок як експертток. Чоловіки досі частіше коментують теми безпеки, оборони й економіки, тоді як жінки частіше залучаються до тем соціальної політики та волонтерства [2].

Показовими є реальні приклади з українського медіапростору. Так, у новинних заголовках нерідко акцентується не на професійних досягненнях жінки, а на її зовнішності чи сімейному статусі: «молода мама стала депутаткою», «красуня-поліцейська затримала злочинця». У таких випадках увага аудиторії зміщується з професійних якостей на другорядні характеристики, що формує викривлене сприйняття ролі жінки в суспільстві. Натомість щодо чоловіків подібні означення практично не вживаються. Інший приклад – висвітлення випадків насильства. У деяких публікаціях трапляються формулювання на кшталт «жінка сама спровокувала конфлікт» або «була одягнена занадто відверто», що фактично перекладає відповідальність із кривдника на постраждалу. Такі повідомлення порушують журналістські стандарти.

Проблемою залишається і гендерний дисбаланс експертних думок. Дослідження українських медіа (зокрема, моніторинги Інституту масової інформації та ГО «Детектор медіа») засвідчують, що в новинах значно частіше цитують чоловіків-експертів, навіть у темах, де жінки також є фахівчинями. Це створює ілюзію, що авторитетна думка належить переважно чоловікам [1].

Важливим інструментом подолання цих проблем є гендерний моніторинг медіа. Він передбачає системний аналіз контенту з метою:

- оцінки представленості жінок і чоловіків;
- виявлення стереотипів і дискримінаційних практик;
- аналізу мови ворожнечі або сексистських висловлювань;
- визначення ролей, у яких зображуються різні гендерні групи.

Результати гендерного моніторингу дозволяють не лише зафіксувати проблеми, а й сформулювати рекомендації для редакцій, спрямовані на підвищення якості журналістики та дотримання стандартів рівності.

Особливу роль у цьому процесі відіграє гендерна грамотність журналістів. Вона є необхідною умовою для: створення збалансованого й інклюзивного контенту; уникнення дискримінаційної лексики; коректного висвітлення тем, пов'язаних із гендером; забезпечення рівного доступу до представлення різних соціальних груп у медіа; використання фемінітивів у сюжетах.

Недостатній рівень гендерної обізнаності серед журналістів може призводити до несвідомого відтворення упереджень, навіть за відсутності прямого наміру дискримінації. Саме тому важливо інтегрувати гендерні підходи у професійну освіту журналістів, тренінги та редакційні політики.

Отже, гендерна грамотність журналістів є важливою передумовою формування недискримінаційного медіапростору. Вона сприяє підвищенню якості журналістських матеріалів, утвердженню принципів рівності та поваги до людської гідності. Подальший розвиток цієї компетентності можливий через професійні тренінги, редакційні стандарти та системний моніторинг контенту, що в перспективі забезпечить формування більш справедливого й інклюзивного інформаційного середовища.

Літератури та джерела:

1. Гендерний баланс в українських медіа: результати моніторингу. *Детектор медіа*. URL: <https://detector.media> (дата звернення: 12.04.2026).

2. Гендерний профіль українських медіа: підсумки 2025 року. URL: <https://wim.org.ua/materials/gender-media-profile-2025/> (дата звернення: 12.04.2026).

УДК 305-055.2(477):910.4

Світлана Вірста,
викладачка-методистка циклової комісії
словесних дисциплін,
Луцький педагогічний фаховий коледж
Комунального закладу вищої освіти
«Луцький педагогічний інститут»
Волинської обласної ради,
ГО «Гендерний креативний простір»,
м. Луцьк

Лариса Констанкевич,
викладачка-методистка циклової комісії природничо-
математичних дисциплін,
Луцький педагогічний фаховий коледж
Комунального закладу вищої освіти
«Луцький педагогічний інститут»,
ГО «Гендерний креативний простір»,
м. Луцьк

УКРАЇНКИ У СВІТІ МАНДРІВ: ВІД СОФІЇ ЯБЛОНСЬКОЇ ДО СУЧАСНОСТІ

У статті проаналізовано значення мандрівної літератури в контексті сучасної літературної прози на прикладі творчого доробку української письменниці, кінооператорки, фотографині Софії Яблонської (1907–1971); на прикладі мандрівних новел «Чар Марока» (1932), «З країни рижу та опію» (1936), «Далекі обрії» (1939); розглянуто просторовість мислення авторки та сміливість світоглядної позиції.

Ключові слова: мандрівна література, репортажність, акценти тексту, жіночий рух, щастя.

Мандрівна література є важливим джерелом пізнання світу. За типом художньої організації вона може бути прозовою (англ. travel prose) чи поетичною (англ. travel poetry). У мандрівній прозі описують подорожі в чужі, малознані країни, зокрема, спостереження, почуття, враження мандрівника, його пригоди. Головними ознаками мандрівної літератури є калейдоскопічність, описовість, репортажність. Українська мандрівна література має власні традиції. У цьому контексті цікавою є творчість Софії Яблонської (1907–1971) – української мандрівниці, письменниці,

журналістки, фотографині, кінооператорки, ім'я якої дедалі більше залучають в український культурницький і науковий простір.

Питаннями теорії мандрівної літератури (значення, жанрова трансформація, композиція, акценти тексту, принципи описів, художні прийоми тощо) займаються такі фахові літературознавці, як Н. Розінкевич, П. Білоус, М. Калитовська та ін. [5].

Значення мандрівної літератури потрібно розглядати у філософському контексті пізнання людиною Світу. Першою формою пізнання Світу було мандрівництво, а його рушієм – цікавість до незнаного. Значення мандрівництва в освоєнні простору не зменшується впродовж історичного розвитку людства. Писемні пам'ятки мандрів є своєрідним літературним свідченням кожної історичної епохи. В цьому полягає важлива місія мандрівної літератури. До її виконання долучилася й українська мандрівниця, неординарна особистість – Софія Яблонська.

Подорож у всі часи була не лише фізичним переміщенням у просторі, а й важливим інструментом самопізнання та культурного діалогу. У ХХ столітті мандрівка набула нового значення – як спосіб вийти за межі власного досвіду та побачити «іншого». Для жінок це також означало подолання соціальних обмежень і стереотипів. Софія Яблонська здійснила подорожі, які можна вважати унікальними для того часу. Сьогодні варто виокремити українських дослідниць і письменниць, які продовжують традицію мандрівної літератури та культурних досліджень. Серед них – Оксана Забужко, яка у своїх есеях осмислює культурні простори й ідентичність, а також Ірена Карпа, відома своїми тревел-нотатками та книжками про життя в різних країнах. У сучасній літературі подорож часто стає не лише фізичним переміщенням, а й способом пізнання себе і світу.

Дивовижна галичанка – Софія Яблонська – зуміла залишити для нас неповторні враження від своїх мандрів, адже однаково вправно володіла пером, фотоапаратом і кінокамерою. Її знання формуються на основі відчуттів та сприйняття довкілля.

Софію Іванівну Яблонську (1907–1971) сьогодні поправу називають першою тревел-блогеркою ХХ століття. Їй вдалося втілити те, про що у свій час мріяла Леся Українка – здійснити навколосвітню подорож. Усе її життя – це був невпинний рух, жага відкриттів і любов до світу. *«У моїх мандрівках, з краю до краю, я ніде не зустріла раю, якого сподівалася. Зате іноді, хоч*

здає, схопила кілька відблисків земного щастя, яке тепер має для мене більшу вартість, ніж уявлені рай», – писала мисткиня [3].

Софія Яблонська – авторка епічних творів «Чар Марока» (1932), «З країни рижу та опію» (1936), «Далекі обрії» (1939), «Книги про батька. З мого дитинства», збірки нарисів і оповідань «Дві ваги – дві міри» (1972, посмертно) [5].

Народилася 15 травня 1907 року у с. Германів (нині Тарасівка Львівського р-ну Львівської обл.) у сім'ї священника і лікаря Івана Яблонського. Раннє дитинство провела в селі поряд з батьком і нянею Юстиною. На початку Першої світової війни 1915 року батько перевіз родину у Таганрог. У 1921 році сім'я Яблонських повернулася до рідного краю, а батько переглянув свої погляди, пройшов перевірку й отримав парафію на Львівщині.

Творчість С. Яблонської необхідно розглядати на тлі тогочасної доби, що вирізнялась емансипацією жіноцтва, зокрема, і в Галичині у 1917 р. було створено «Союз українок».

Софія відвідувала учительську семінарію та курси крою і шиття в «Труді», вступила до драматичної школи, яка відкрила їй двері до театру, де вона з успіхом дебютувала; відвідує курс комерційної діяльності для жінок від Національної комерційної академії у Львові (Panstwowa Akademia Handlu we Lwowie); навчається в Драматичній школі на курсах акторського мистецтва. У 18 років підприємлива дівчина вже керувала кінотеатром у Тернополі. Юній красуні пророкували успішну акторську кар'єру [5].

У 1927 році С. Яблонська несподівано спакувала валізи і поїхала до Парижа – опанувати техніку знімання документального кіно і мистецтво фотографії. У ті часи Париж був загально визнаною мистецькою столицею Європи. Тут проживала і творила легендарна Дора Маар (1907–1997) – фотографиня, художниця, поетка, муза Пабло Піккасо.

Перебуваючи у богемному середовищі французьких митців, вона зацікавилась ідеями подорожей до екзотичних країн. Вивчила французьку мову, техніку фільмування і вирушила в світові мандри, щоб якомога детальніше пізнати культуру інших народів.

Навколосвітні мандри С. Яблонської, організовані коштом французької кінокомпанії за організаційної підтримки фірми «Thomas Cook & Son», почалися з Марокко й охопили Порт-Саїд, Джибуті, Цейлон до Французького Індокитаю. Треба врахувати контекст доби й особливості арабського світу. Чужинка-європейка

в брюках і з короткою стрижкою сприймалася дивно. Але саме під час перебування в Марокко Софія остаточно визначається із своїм покликанням.

Можливо, саме тоді, прямуючи назустріч незвіданому, Яблонська пригадала собі свою няню Юстину, яка щільно закривала на вікнах заслони, аби зорі не світили на маленьку Софійку і не зробили її надто гордою. А дитина марила пробити в землі діру, вийти на другий бік планети і знайти місце, де росте ванілія [2].

На своє перше фотополювання Софія вирушила в одну із французьких колоній – до Марокко. Касабланка – Маракеш – Магадор – Тарудан – Агадір – такий маршрут здійснила Яблонська за чотири місяці [5]. У Марокко вона побувала на землях берберів у Сахарі, куди знайомі радили їй не їхати, адже на той час ця територія ще не перебувала під контролем французького іноземного легіону. Проте Яблонська вирушила в цю подорож і згодом описала надзвичайну гостинність арабів. Враження від мандрівки лягли в основу її першого подорожнього роману – «Чар Марока», у якому вона змалювала арабську Африку. У книзі подано цікаві й детальні описи різних верств арабського суспільства, їхніх взаємин і звичаїв, а також становища жінок і життя вільних берберських племен.

Книга виходить друком у 1932 році у Львові і стає справжнім бестселером. Це серія замальовок, насичених образними описами природи, побуту та життя мешканців Марокко. *«Дійшовши до краю оази та дивлячись з-під тіні останньої пальми у вогняним сонцем залиту Сахару, відчуваєте те саме радісне враження, неначе б гляділи зимою на люту завірюху крізь вікно теплої кімнати».*

«Першу річ, що заложили тут європейці, були каварні та публічні дома; потім вони позабирали в арабів усі будинки в центрі міста, споганили їх дерев'яними меблями, на стінах повимальовували написи: «Готель Модерн», «Готель Централь», а потім узялися на використання арабського багатства.

Болить мене нужда арабів, їх зламани гордоці, їх упадок і неміч» [3].

Вона навіть потрапляє в гарем, куди не мав доступу жоден чоловік, бачить життя арабських жінок зсередини, знайомиться з сімома дружинами свого знайомого (наймолодшій 11 років). *«...Жінки у них «подорожують» лише двічі – від батька до чоловіка і від чоловіка на кладовище».*

Цікавими в книзі є епізоди зустрічей з росіянкою – уже тоді відчувалася напруга у стосунках. У той час українців часто ототожнювали з росіянами, тож Яблонська пояснювала, чому «ми – не вони».

«– Тепер ви дивуетесь, що я маю європейку секретарку. Ваше здивування, певне, ще збільшиться, коли скажу вам, що вона ваша землячка.

– Вона українка?

– Ні, – протяжно відповів він, – росіянка. А чи це не одна й та сама нація?

Я стала пояснювати йому різниці між нами та руськими, нарисувала мапу України та її сусідніх країн, щоб він краще зрозумів її положення, врешті, сказала я, що нас є біля сорока мільйонів та що Україна у півтора раза більша за Францію.

Ці всі пояснення я знаю краще за молитву, бо частенько трапляється мені повторювати їх французам та іншим чужинцям, що нічого не знають про наше існування» [3].

У грудні 1931 року С. Яблонська підписала контракт з товариством «Опторг Юнан-Фу» на створення документальних нарисів і вирушила в навколосвітню подорож. Через Порт-Саїд, Джибуті, Цейлон у французький Індокитай, відвідала Лаос, Камбоджу, провінцію Юньнань (Китай), Сіам, Малайський архіпелаг, Яву та Балі, острів Таїті, Австралію й Нову Зеландію, Північну Америку (США та Канаду).

Після навколосвітньої подорожі, в січні 1935 року, Софія Яблонська приїздить до Криниці та відвідує матір, сестру і брата. Проводить творчі зустрічі й публічні виступи. Жіноче товариство школи ім. Шевченка запрошує її виступити перед старшими ученицями. На прохання тогочасних часописів С. Яблонська почала писати репортажі і нариси, які були опубліковані протягом 1930-х у часописах «Жіноча доля» (Коломия), «Нова Хата» та «Нові Шляхи», «Ми і Світ», «Назустріч», «Діло». Постать Яблонської була популярною серед феміністично налаштованої молоді тодішньої Галичини. На прощання українки зі Львова подарували їй українську ляльку-гуцулку, з якою письменниця-мандрівниця ніколи не розлучалася. Ця лялька супроводжувала її у всіх подальших – як малих, так і великих – подорожах.

Молода жінка побувала в таких краях, куди не кожен чоловік наважився б вирушити. Усюди, де б не перебувала Софія Яблонська, вона не забувала свого коріння і між подорожами завжди поверталася на рідну землю, аби з неї черпати силу й

наснагу для нових мандрів. Добропорядні галичанки були вражені сміливістю своєї землячки. Востаннє на Галичині мандрівниця побувала в 1939 році, де встигла побачитися з рідними і друзями.

Книга «З країни рижу та опію» присвячена Китаю та Індокитаю. У ній письменниця розповідає про своє життя і працю серед людей, які вірили, що камера здатна забирати душу. У Китай Яблонська приїхала сама, маючи при собі важку апаратуру і сповнена рішучості й жаги відкриттів. Вона прожила в Китаї п'ятнадцять років. Саме там познайомилася зі своїм чоловіком – французом Жаном Уденом, послом Франції, народила і виховала трьох синів. У побуті зберігала українські традиції: готувала страви національної кухні, навчила китайців варити борщ, збивати масло і варити сир, власноруч пекла булки та готувала до них яблучну галяретку. Софія повністю присвячувала себе сімейним клопотам: готувала, вирощувала городину, проектувала меблі, вишивала. Серед імен, якими називали Софію Яблонську місцеві жителі, було й «дорога міс Україна». Збереглися її світлини в українському національному вбранні. Вона відзначала також подібність традицій вишивання в Україні та на Сході.

Літературні тексти Софії Яблонської спрямовані на осмислення вічних проблем людства, де щастя – головна умова людського життя. За міркуваннями письменниці, щастя полягає у «природности» людини, у гармонійному житті за законами природи. Раєм на землі для неї є острови Океанії («райські острови»), бо *«щастя людей тут складається з самих дрібничок, яких їм ніхто не може відібрати. А біднішими їм трудно бути, бо всі свої потреби вони пристосували до природних багатств острова»* [3].

Опис мандрів супроводжується фотографіями, що ілюструють побут і культуру екзотичних країн та народів. Мандрівну прозу Софії Яблонської друкували у Галичині у 30-х роках ХХ століття у таких часописах, як «Жіноча доля», «Нова хата», «Ми і світ», «Назустріч» та ін. Після її смерті у Франції українська поетка Марта Калитовська (1916–1990) переклала й видала прозу французькою мовою. У 40-50-их роках ХХ століття творчість письменниці не набула популярності в Україні. Зі зрозумілих політичних причин жанр мандрівної літератури в умовах радянської доби був малопоширеним і не отримав належного розвитку.

Після здобуття Україною незалежності відбувається повернення до традицій мандрівної літератури. Сучасній

популяризації Софії Яблонської сприяло видання 2015 року в проєкті «Приватна колекція» видавництва «Піраміда» її романів «Чар Марока», «З країни рижу та опію. Далекі обрії». У межах цього проєкту видано й нову книгу С. Яблонської «Листи з Парижа. Листи з Китаю» (2018), до якої увійшли подорожні нариси, оповідання, новели, есеї, листи та інтерв'ю письменниці. Окремо був виданий артбук «Теура Софія Яблонська» (2018), надрукований українською та французькою мовами (окремі версії) за підтримки Українського культурного фонду, де представлено фотографії з її навколосвітньої подорожі. Теурою (червоною птахою) називали Софію тубільці острова Бора-Бора у Французькій Полінезії, де вона однією з перших з'явилася з фото- та кінокамерою.

Осмислений духовний зв'язок із Батьківщиною особливо яскраво виявляється в «Книзі про батька. З мого дитинства», написаній уже в зрілому віці.

Водночас у творчій особистості письменниці гармонійно поєднувалася українська та європейська висококультурна ментальність. Вона не поділяла колоніальних поглядів, політики расової, національної чи соціальної дискримінації, поважала право кожної спільноти на власні цінності та культурні практики. Особливе задоволення їй приносило в автентичні культури та їхнє художнє відтворення.

У такий спосіб її творча діяльність збагачувала європейську культурну ідентичність ідеями відкритості і толерантності. Ім'я С. Яблонської посідає гідне місце серед представників / представниць гуманістичної філософії мандрів, засадничими ідеями якої є людяність, прагнення до пізнання глибинної сутності явищ, автентичності та витоків первісної культури, що зазнавали впливів західної цивілізації та процесів глобалізації [1].

«Доки людина живе, вона мусить діяти, рухатися», – таким був життєвий принцип Червоної Птахи, і вона йому не зрадила до кінця життя. Софія Яблонська померла 4 лютого 1971 року. Більшу частину свого часу вона провела в дорозі, і її життя обірвалося під час подорожі. Вона загинула в автомобільній катастрофі, коли везла до паризького видавця свій останній рукопис. Похована видатна галичанка поряд із чоловіком – у Франції, на острові Нуармутьє [2].

Майже всі її мрії збулися: вона прожила яскраве, сповнене пригод і незабутніх вражень життя, побувала в країні, де росте ваніль. Лише одному її бажанню не судилося здійснитися. Софія не раз повторювала, що коли втомиться від подорожей, то воліла б

оселитися не на острові Таїті й не в казковій Індії, а в сільській хатині десь у Карпатах.

Література та джерела:

1. Влах М. Геобразний світ мандрівної літератури Софії Яблонської: сучасна. URL: <https://biblio.lib.kherson.ua/sofiya.htm> (дата звернення: 4.04.2026).
2. Неймовірні українки: Софія Яблонська (відео). URL: <https://zlochiv.net/neymovirni-ukrainky-sofiia-yablonska-video/> (дата звернення: 4.04.2026).
3. Софія Яблонська/ URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=29179> (дата звернення: 15.04.2026).
4. Тревелблогерка Софія Яблонська та її «Чар Марока»: мандрівка, яку відкриває польський читач. URL: <https://clipr.cc/9WYyP> (дата звернення: 15.04.2026).
5. Яблонська Софія Іванівна. *Вікіпедія* URL: <https://clipr.cc/b3Vz0> (дата звернення: 15.04.2026).

УДК 316.77:305

Ольга Галан,
викладачка циклової комісії суспільних
та художньо-мистецьких дисциплін,
Луцький педагогічний фаховий коледж
Комунального закладу вищої освіти
«Луцький педагогічний інститут»
Волинської обласної ради,
м. Луцьк

**ГЕНДЕРНІ АСПЕКТИ КОМУНІКАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНО-
КУЛЬТУРНИХ ТОВАРИСТВ У ЦИФРОВОМУ ПРОСТОРИ**

У тезах розглядаються гендерні аспекти комунікації національно-культурних товариств у цифровому просторі. Проаналізовано особливості репрезентації польського, єврейського та чеського товариств Луцька в онлайн-середовищі. Визначено роль цифрових платформ у формуванні гендерно чутливих моделей міжкультурної взаємодії та збереженні культурної ідентичності.

Ключові слова: національно-культурні товариства, гендер, цифровий простір, міжкультурна комунікація, культурна ідентичність, Луцьк, соціальні мережі.

У сучасних умовах цифровізації суспільства національно-культурні товариства дедалі активніше інтегруються в онлайн-простір, використовуючи соціальні мережі та цифрові платформи як інструмент комунікації, репрезентації культурної спадщини та міжкультурного діалогу. Водночас гендерний вимір цієї комунікації залишається недостатньо дослідженим. *Актуальність проблеми* зумовлена необхідністю аналізу того, як у цифровому середовищі відтворюються або трансформуються гендерні ролі, стереотипи та моделі взаємодії в межах діяльності національно-культурних товариств. Особливого значення це набуває в контексті розвитку полікультурного міського середовища Луцька, де такі товариства виступають важливими агентами міжкультурного діалогу.

Проблематика міжкультурної взаємодії та діяльності національно-культурних товариств осмислюється в сучасній гуманітаристиці крізь призму концептів культурної ідентичності, комунікативної взаємодії та діалогічної природи культури. Зокрема, С. Голл розглядає ідентичність як динамічний і дискурсивно зумовлений процес [5], тоді як К. Гірц підкреслює інтерпретативний характер культурних практик [4]. У документах міжнародних організацій, зокрема ЮНЕСКО та Ради Європи, міжкультурний діалог визначається як ключовий механізм соціальної інтеграції та розвитку демократичного суспільства [8; 3]. Гендерні аспекти соціокультурної комунікації розкриваються в межах теорії гендеру як соціальної конструкції, запропонованої Дж. Батлер [1], що дозволяє інтерпретувати гендерні ролі як результат соціальних практик і дискурсивних взаємодій. Водночас специфіка комунікації у цифровому середовищі пояснюється через концепцію мережевого суспільства М. Кастельса [2], а також дослідження цифрової культури Л. Мановича [7] і культури конвергенції Г. Дженкінса [6], які акцентують на зростанні ролі участі та взаємодії користувачів у створенні культурного контенту. Водночас питання гендерної репрезентації в діяльності національно-культурних товариств, особливо в цифровому середовищі, залишається недостатньо розробленим. Окремі дослідження цифрової культури та медіакомунікації лише частково торкаються цієї проблематики, що зумовлює потребу її подальшого осмислення.

Метою дослідження є аналіз гендерних аспектів комунікації національно-культурних товариств у цифровому просторі на прикладі польського, єврейського та чеського товариств Луцька.

Для досягнення поставленої мети визначено такі завдання: проаналізувати теоретичні підходи до вивчення гендеру та міжкультурної комунікації; охарактеризувати специфіку цифрової репрезентації національно-культурних товариств; виявити особливості гендерних моделей комунікації у діяльності досліджуваних товариств; з'ясувати роль цифрового простору у формуванні гендерно чутливого міжкультурного діалогу.

Сучасне осмислення гендерних аспектів комунікації у діяльності національно-культурних товариств потребує звернення до провідних теоретичних концепцій, що пояснюють природу гендеру, специфіку цифрового простору та механізми міжкультурної взаємодії. Однією з ключових у цьому контексті є концепція гендеру як соціальної конструкції, розроблена Дж. Батлер. Дослідниця доводить, що гендер не є фіксованою біологічною характеристикою, а формується у процесі соціальних практик, повторюваних дій і комунікаційних актів [1]. Такий підхід дозволяє розглядати гендерні ролі у діяльності національно-культурних товариств як динамічні та змінні, зокрема під впливом цифрового середовища.

Не менш важливим є розуміння специфіки сучасного комунікаційного простору, який дедалі більше набуває мережевого характеру. У цьому контексті концепція мережевого суспільства М. Кастельса дає змогу інтерпретувати цифрові платформи як ключове середовище соціальної взаємодії, де формуються нові форми ідентичності, комунікації та культурної репрезентації [2]. Для національно-культурних товариств це означає можливість виходу за межі локального середовища та включення у глобальні мережі міжкультурного діалогу.

Теоретичне осмислення міжкультурної взаємодії ґрунтується також на напрацюваннях міжнародних організацій. Зокрема, у матеріалах ЮНЕСКО міжкультурний діалог визначається як процес відкритого та взаємоповажного обміну між представниками різних культур, що сприяє взаєморозумінню, соціальній згуртованості та розвитку демократичного суспільства [8]. У свою чергу, Рада Європи в межах програми «Інтеркультурні міста» наголошує на необхідності активної участі локальних спільнот у формуванні інклюзивного міського середовища, де культурне різноманіття розглядається як ресурс розвитку [3]. Ці підходи є особливо релевантними для аналізу діяльності національно-культурних товариств Луцька, які функціонують у контексті реалізації інтеркультурної політики на локальному рівні.

З огляду на зазначені теоретичні засади, цифрова комунікація національно-культурних товариств постає як складний соціокультурний процес, у якому поєднуються питання ідентичності, гендеру та міжкультурної взаємодії. Саме в цьому просторі відбувається не лише репрезентація культурних традицій, а й конструювання нових моделей соціальної взаємодії,

Важливим аналітичним ракурсом дослідження є гендерні особливості комунікації, які безпосередньо впливають на функціонування національно-культурних товариств у цифровому середовищі.

Окремої уваги потребує вплив цифрової культури на трансформацію форм комунікації. У цьому контексті праці Л. Мановича дозволяють розглядати цифрові платформи як середовище аналізу великих масивів культурних даних, де відбувається продукування та репрезентація культурних смислів [7]. Це відкриває можливості для дослідження того, як національно-культурні товариства презентують свою діяльність, ідентичність та цінності у віртуальному просторі.

Доповнює це бачення концепція конвергентної культури Г. Дженкінса, відповідно до якої сучасні медіасередовища характеризуються активною участю користувачів у створенні контенту, взаємодією різних платформ та формуванням мережових спільнот [6]. У цьому контексті національно-культурні товариства можна розглядати як учасників цифрових культурних екосистем, де відбувається не лише трансляція традицій, а й спільне творення нових форм культурного досвіду. Така участь сприяє розширенню міжкультурного діалогу, водночас актуалізуючи питання гендерної репрезентації та рівності у процесах цифрової комунікації.

Отже, поєднання гендерного, комунікативного та цифрового вимірів дозволяє комплексно осмислити діяльність національно-культурних товариств як суб'єктів сучасного соціокультурного простору, що функціонують у умовах мережевого суспільства та глобалізованого культурного обміну.

У контексті емпіричного аналізу доцільно звернутися до діяльності національно-культурних товариств Луцька, зокрема польських, єврейських та чеських організацій, які активно використовують цифрові платформи для комунікації, репрезентації культурної спадщини та взаємодії з аудиторією. Аналіз їхньої присутності у соціальних мережах дозволяє виявити не лише змістовні пріоритети діяльності, але й особливості

гендерної репрезентації, символічної політики та комунікативних стратегій у сучасному цифровому середовищі.

Зокрема, діяльність єврейських організацій Луцька представлена як на вебресурсах, так і в соціальних мережах. Сторінка Єврейської громади Луцька демонструє активне висвітлення культурно-просвітницьких заходів, релігійних подій, освітніх ініціатив і меморіальних практик [9]. Важливою особливістю є поєднання традиційного (релігійного) та світського контенту, що формує багатовимірний образ громади. Водночас офіційний сайт Єврейська громада прогресивного іудаїзму м. Луцька та Волинської області містить більш систематизовану інформацію про інституційну структуру громади, її історію, освітні програми та партнерські ініціативи [10]. У гендерному вимірі простежується тенденція до зростання видимості жінок як активних учасниць публічної комунікації, організаторок культурних заходів і модераторок освітніх проєктів. Це свідчить про поступову трансформацію традиційних гендерних ролей у межах релігійно-культурного середовища, що відбувається під впливом сучасних соціокультурних змін і цифровізації.

Чеська спільнота представлена діяльністю Матіце Волинська – *Matice Volyňská*, яка функціонує переважно у форматі соціальної мережі Facebook [11]. Комунікація цієї організації має виразно меморіальний та ідентифікаційний характер: значна частина контенту присвячена історичній пам'яті, збереженню культурної спадщини волинських чехів, популяризації традицій, мови та національних символів. Водночас простежується активна участь громади у транскордонних культурних зв'язках, що реалізується через публікації про співпрацю з чеськими інституціями. Гендерний аспект у цьому випадку характеризується відносною збалансованістю: у візуальному й текстовому контенті представлені як чоловіки, так і жінки, причому жінки часто виступають носіями культурної пам'яті, зокрема через освітню, музейну та меморативну діяльність. Це відповідає загальноєвропейській тенденції до розширення участі жінок у сфері культурного менеджменту.

Польські національно-культурні товариства Луцька демонструють найбільш розгалужену й активну цифрову присутність. Зокрема, діяльність Товариства польської культури імені Тадеуша Костюшка [12] і Товариства польської культури на Волині імені Єви Фелінської [13] характеризується різноманітністю тематичних напрямів: освітні заходи, мовні курси, культурні події,

релігійні свята, історико-меморіальні практики. Особливістю їхньої комунікації є поєднання інформаційної, просвітницької та мобілізаційної функцій, що сприяє активному залученню учасників до громадського життя. У гендерному вимірі простежується певна амбівалентність: з одного боку, жінки активно представлені як організаторки культурних подій, викладачки, координаторки проєктів; з іншого – у символічній репрезентації зберігаються традиційні образи жінки як носійки культури, родинних цінностей і традицій. Чоловіки ж частіше репрезентуються у контексті офіційних подій, історичних наративів або керівних позицій.

Порівняльний аналіз дозволяє виокремити кілька спільних тенденцій. По-перше, всі досліджувані товариства використовують цифрові платформи як інструмент репрезентації етнокультурної ідентичності та підтримки внутрішньої комунікації. По-друге, цифровий простір виступає середовищем інтеркультурного діалогу, оскільки контент часто орієнтований не лише на «внутрішню» аудиторію, а й на ширше міське середовище. По-третє, гендерний вимір комунікації є динамічним: спостерігається поступове розширення участі жінок у публічному просторі, однак водночас зберігаються елементи традиційного розподілу ролей.

Водночас існують і відмінності: єврейські громади більше тяжіють до поєднання релігійного та світського дискурсу, чеська – до меморіально-ідентифікаційного, польські – до активної громадсько-культурної мобілізації. Це свідчить про різні моделі функціонування національно-культурних товариств у цифровому середовищі, що зумовлені історичним досвідом, чисельністю спільнот, рівнем інституційної підтримки та ступенем інтегрованості у локальний соціокультурний простір.

Таким чином, цифрова комунікація національно-культурних товариств Луцька постає як багатовимірний соціокультурний феномен, у якому поєднуються процеси збереження ідентичності, формування нових моделей міжкультурної взаємодії та трансформації гендерних ролей. Це дозволяє розглядати зазначені спільноти як активних суб'єктів сучасного культурного простору, що функціонують у логіці мережевого суспільства та полілогу культур.

Узагальнюючи результати аналізу, можна виокремити кілька моделей цифрової комунікації національно-культурних товариств. По-перше, репрезентативно-презентаційну модель, характерну

передусім для єврейських громад, у межах якої цифрові платформи використовуються для формування відкритого образу спільноти, популяризації культурних і релігійних практик та налагодження міжкультурного діалогу. По-друге, меморіально-ідентифікаційну модель, притаманну чеським організаціям, де комунікація зосереджена на збереженні історичної пам'яті, підтримці колективної ідентичності та символічному відтворенні культурної спадщини. По-третє, мобілізаційно-інтерактивну модель, характерну для польських товариств, яка передбачає активне залучення учасників до культурного життя, організацію подій та формування спільнот на основі регулярної комунікаційної взаємодії.

Водночас у межах зазначених моделей доцільно говорити про формування гібридної моделі гендерної репрезентації, що поєднує елементи традиційного та модерного підходів. З одного боку, зберігаються усталені уявлення про гендерні ролі (зокрема, асоціювання жінок зі сферою культурної трансмісії та виховання), з іншого – спостерігається зростання їхньої участі у публічному дискурсі, організаційній діяльності та цифровій комунікації. Це дозволяє трактувати цифровий простір як середовище поступової трансформації гендерних практик, у якому національно-культурні товариства виступають не лише трансляторами традиції, а й агентами соціокультурних змін.

У результаті дослідження встановлено, що національно-культурні товариства виступають важливими суб'єктами міжкультурної взаємодії у сучасному соціокультурному просторі, а їх діяльність у цифровому середовищі набуває особливого значення в умовах глобалізації та розвитку мережевого суспільства. Використання соціальних медіа та вебресурсів розширює можливості цих організацій у сфері репрезентації культурної ідентичності, популяризації етнокультурної спадщини та залучення нових учасників до культурного життя.

Аналіз діяльності польських, єврейських і чеських національно-культурних товариств Луцька дозволив виявити специфіку їхніх комунікативних стратегій та підтвердити, що цифровий простір виступає не лише каналом трансляції інформації, а й середовищем формування нових моделей соціокультурної взаємодії. Зокрема, встановлено наявність різних типів комунікації, зумовлених історичними, культурними та інституційними особливостями функціонування спільнот.

У ході дослідження запропоновано авторське узагальнення щодо виокремлення трьох моделей цифрової комунікації національно-культурних товариств: репрезентативно-презентаційної, меморіально-ідентифікаційної та мобілізаційно-інтерактивної. Зазначені моделі відображають різні способи організації культурного контенту, залучення аудиторії та формування комунікативного простору, що свідчить про багатовимірність функціонування таких інституцій у сучасному цифровому середовищі.

Окрему увагу приділено гендерному виміру комунікації, який виявляє тенденцію до поєднання традиційних і модерних підходів. З одного боку, у діяльності національно-культурних товариств зберігаються елементи традиційного розподілу гендерних ролей, з іншого – цифрове середовище сприяє розширенню участі жінок у публічній комунікації, організаційній діяльності та культурному менеджменті. Це дозволяє трактувати цифровий простір як фактор трансформації гендерних практик у межах етнокультурних спільнот.

Таким чином, національно-культурні товариства постають як активні учасники полілогу культур, які, зберігаючи етнокультурну самобутність, водночас інтегруються у ширший соціокультурний простір і сприяють розвитку міжкультурного діалогу. Перспективи подальших досліджень пов'язані з поглибленим аналізом цифрових практик комунікації, вивченням впливу соціальних мереж на формування культурної ідентичності, а також розробкою ефективних моделей підтримки діяльності національно-культурних товариств у сучасних умовах.

Література та джерела:

1. Butler J. *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. New York : Routledge. 1990. 272 p.
2. Castells M. *The Rise of the Network Society*. 2nd ed. Oxford : Blackwell Publishing. 2010. 597 p.
3. Council of Europe. *Intercultural Cities Programme: Index and guidelines*. URL: <https://www.coe.int/en/web/interculturalcities> (date of access: 20.04.2026).
4. Geertz C. *The Interpretation of Cultures*. New York : Basic Books. 1973. 470 p.
5. Hall S. Introduction: Who Needs “Identity”? *Questions of Cultural Identity*. London : SAGE. 1996. DOI:

<https://doi.org/10.4135/9781446221907.n1> (date of access: 19.04.2026).

6. Jenkins H. *Convergence Culture: Where Old and New Media Collide*. New York : New York University Press. 2006. 308 p.

7. Manovich L. *Cultural Analytics*. Cambridge, MA : MIT Press. 2020. 330 p.

8. UNESCO. *Intercultural Dialogue: A Reader*. Paris : UNESCO, 2009. URL: <https://unesdoc.unesco.org/> (date of access: 19.04.2026).

9. Єврейська громада Луцька. *Спільнота в соцмережі Facebook*. URL: <https://surl.li/urhlfk> (дата звернення: 19.04.2026).

10. Єврейська громада прогресивного іудаїзму м. Луцька та Волинської області. URL: <http://jewishvolyn.com/ua/> (дата звернення: 19.04.2026).

11. Матіце Волинська – Maticce Volyňská. *Спільнота в соцмережі Facebook*. URL: <https://www.facebook.com/maticcevolyn> (дата звернення: 19.04.2026).

12. Товариство польської культури імені Тадеуша Костюшка. *Спільнота в соцмережі Facebook*. URL: <https://www.facebook.com/groups/507096989884956> (дата звернення: 19.04.2026).

13. Товариство польської культури на Волині імені Єви Фелінської. *Спільнота в соцмережі Facebook*. URL: <https://www.facebook.com/SKPimFelinskiej> (дата звернення: 19.04.2026).

УДК 37.011.3-051:37.013.42:305(477.82)«1939/2003»

Галина Голя,

доктор філософії у галузі 01 Освіта/ Педагогіка,
старший викладач кафедри природничо-математичної,
світоглядної освіти та інформаційних технологій,
Комунальний заклад вищої освіти
«Луцький педагогічний інститут»
Волинської обласної ради,
м. Луцьк

ГЕНДЕРНИЙ ВИМІР ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛІВ У ЛУЦЬКОМУ ПЕДАГОГІЧНОМУ УЧИЛИЩІ (1939–2003 РР.)

У статті розкрито гендерний вимір професійно-педагогічної підготовки вчителів у Луцькому педагогічному училищі в період 1939–2003 рр.

Проаналізовано історичні умови функціонування закладу, особливості формування педагогічного складу та зміну підходів до підготовки майбутніх учителів у різні соціально-політичні епохи. Окрему увагу приділено гендерним аспектам освітнього процесу, зокрема співвідношенню жінок і чоловіків серед студентів і викладачів, а також впливу державної освітньої політики на ці процеси. Висвітлено трансформацію професійної педагогічної підготовки в контексті суспільних змін і модернізації освіти наприкінці XX – початку XXI століття.

Ключові слова: гендерний вимір, підготовка вчителів, освітній процес, гендерні ролі, педагогічний колектив.

У сучасному суспільстві гендерна складова є важливим елементом соціального розвитку та демократичних перетворень. Забезпечення рівних прав і можливостей для жінок і чоловіків виступає одним із ключових принципів функціонування правової держави. Гендерна нерівність проявляється у різних сферах суспільного життя, зокрема на ринку праці, у політичному представництві та доступі до ресурсів. Незважаючи на наявність нормативно-правової бази, проблема гендерної дискримінації залишається актуальною.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю осмислення гендерної складової професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів у контексті сучасних освітніх трансформацій та інтеграції України у європейський освітній простір. У сучасній педагогічній науці гендерний підхід розглядається як важливий інструмент забезпечення рівності можливостей, подолання стереотипів і формування демократичних цінностей у суспільстві. У цьому контексті особливої ваги набуває історико-педагогічний аналіз становлення і розвитку системи підготовки педагогічних кадрів, зокрема на регіональному рівні.

Проблема професійно-педагогічної підготовки учителів та її гендерного виміру перебуває в центрі уваги як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників. Аналіз наукових праць дозволяє виокремити кілька основних напрямів дослідження. Перший напрям становлять праці, присвячені загальним теоретичним засадам педагогічної освіти. Значний внесок у розроблення філософії освіти та підготовки педагогічних кадрів зробили В. Андрущенко, С. Гончаренко, І. Зязюн, В. Кремень, В. Луговий. У їхніх дослідженнях обґрунтовуються концептуальні підходи до формування особистості вчителя, визначаються основні принципи модернізації педагогічної освіти в умовах суспільних трансформацій. Хоча гендерний аспект у цих працях не є

центральним, вони створюють методологічне підґрунтя для його подальшого аналізу. Другий напрям охоплює дослідження професійної підготовки вчителів у системі вищої освіти. У працях А. Алексюка, О. Дубасенюк, О. Пехоти, О. Піскунова, О. Сухомлинської розглянуто структуру, зміст і методи професійно-педагогічної підготовки, особливості формування професійної компетентності майбутніх педагогів. Ці дослідження дають змогу простежити еволюцію підходів до підготовки вчителя, що є важливим для аналізу гендерних аспектів у педагогічній освіті [8]. Третій напрям представлений історико-педагогічними дослідженнями розвитку системи підготовки педагогічних кадрів. Зокрема, праці О. Назаренко, Ж. Даюк, І. Киричок, Т. Сорочинської присвячені аналізу становлення педагогічної освіти в різних регіонах України. Вони розкривають особливості організації навчального процесу, зміст освіти, вплив соціально-політичних чинників на підготовку вчителів. Саме в межах цього напрямку можливим є виявлення гендерних особливостей, оскільки історичний контекст дозволяє простежити формування гендерних ролей у педагогічній професії. Окрему групу становлять дослідження, присвячені діяльності конкретних закладів освіти. Зокрема, роботи І. Демуз, В. Доброчинської, Л. Машкіної, Н. Казакової, М. Савельєва та інших авторів висвітлюють організацію навчально-виховного процесу у педагогічних училищах України. Вони акцентують увагу на регіональній специфіці, традиціях і особливостях підготовки педагогічних кадрів, що створює підґрунтя для порівняльного аналізу [9]. Безпосередньо діяльність Луцького педагогічного училища досліджували І. Захар'єв, Є. Кандиба, О. Бережний, В. Гінайло, В. Войтович, Н. Ворон, Н. Філюк, Г. Голя [1]. Їхні праці містять значний фактичний матеріал щодо організації освітнього процесу, розвитку матеріально-технічної бази, кадрового забезпечення та навчально-методичної роботи закладу. Проте гендерний аспект у цих дослідженнях здебільшого залишається поза увагою, що зумовлює актуальність його окремого вивчення.

У сучасному науковому дискурсі важливого значення набуває дослідження гендерної складової професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів, зокрема в історичній ретроспективі. Аналіз діяльності Луцького педагогічного училища (1939-2003 рр.) дає змогу простежити особливості формування педагогічних кадрів у контексті соціокультурних і політичних трансформацій. Встановлено, що структура підготовки

педагогічних кадрів у Луцькому педагогічному училищі була орієнтована переважно на підготовку вчителів початкової школи та вихователів дошкільних закладів. Функціонувало два відділення – початкової та дошкільної освіти, що традиційно вважалися «жіночими» напрямками педагогічної діяльності. Це свідчить про відтворення гендерної сегрегації у сфері освіти, де жінки домінували у виховній та навчальній роботі з дітьми молодшого віку [3].

Кількісні показники розвитку закладу також ілюструють розширення цієї тенденції: якщо у 1944 році в училищі працювали лише 7 педагогів, то станом на 2003 рік – понад 160 викладачів [5]. Така динаміка свідчить про значне зростання системи підготовки педагогічних кадрів, у якій традиційно зберігалася висока частка жінок, що є характерною ознакою фемінізації педагогічної професії

У радянський період підготовка вчителів характеризувалася високим рівнем ідеологізації, що позначалося не лише на змісті навчальних дисциплін, але й на формуванні світоглядних орієнтирів майбутніх педагогів. Виховна система училища була спрямована на формування «учителя-громадянина», що відповідав ідеалам радянського суспільства [4]. У цьому контексті гендерні ролі також набували нормативного характеру: жінка-вчителька виступала як вихователька, носійка моральних цінностей, тоді як чоловіки частіше асоціювалися з керівними або організаційними функціями.

Зміст навчальних планів і дисциплін також опосередковано відображав гендерні установки. Зокрема, значна увага приділялася педагогіці, психології, методикам навчання і виховання, що формували у майбутніх учителів здатність до роботи з дітьми молодшого віку [7]. При цьому практична підготовка, яка поступово розширювалася і вдосконалювалася, сприяла закріпленню професійних ролей, що відповідали традиційним гендерним очікуванням.

Важливим аспектом є також виховна та позакласна діяльність, яка виступала ефективним інструментом соціалізації майбутніх педагогів. Через систему виховних заходів, громадську діяльність, участь у студентських організаціях формувалися не лише професійні компетентності, але й соціальні ролі, у тому числі гендерно зумовлені. Така система сприяла відтворенню усталених моделей поведінки та взаємодії між чоловіками і жінками.

Після проголошення незалежності України відбулися суттєві зміни у системі освіти, що вплинули і на підготовку педагогічних кадрів. Освіта почала розвиватися на засадах деідеологізації, гуманізації та національної спрямованості. У цей період поступово формується нове бачення ролі вчителя, яке передбачає не лише професійну компетентність, але й здатність працювати в умовах демократичного суспільства, дотримуючись принципів рівності, у тому числі гендерної. Водночас, попри позитивні зміни, гендерні стереотипи залишалися досить стійкими.

Гендерний вимір професійно-педагогічної підготовки вчителів є важливим аспектом історико-педагогічних досліджень. Він дозволяє глибше зрозуміти механізми формування педагогічних кадрів, виявити вплив соціальних і культурних чинників та окреслити перспективи вдосконалення сучасної педагогічної освіти з урахуванням принципів гендерної рівності. Зокрема, конкретні факти з історії Луцького педагогічного училища дозволяють стверджувати, що гендерна складова була невід'ємною частиною професійно-педагогічної підготовки вчителів. Вона проявлялася у структурі підготовки, змісті освіти, організації практики та виховній роботі. Це свідчить про необхідність подальшого впровадження гендерного підходу у сучасну систему педагогічної освіти з урахуванням історичного досвіду.

Література та джерела:

1. Голя Г. Досвід Луцького педагогічного училища у підготовці вчителів Волині (1944-1952). *Інноватика у вихованні*. 2023. № 17. С. 341–348.
2. Голя Г. Організація педагогічної практики в Луцькому педагогічному училищі (40-70-ті рр. ХХ ст.). *Педагогічна наука і освіта ХХІ століття*. 2024. № 3. С. 246–255.
3. Звіт про навчально-виховну роботу Луцького педагогічного училища за 1970-1971 навчальний рік. ДАВО. Ф. Р-407. Оп. 3. Спр.109. 74 арк.
4. Звіти про роботу Луцького педагогічного училища (1940-1989) рр. ДАВО. Ф. Р-407. Оп. 3. Спр. 36.
5. Накази директора по особовому складу за 1976 рік. Т. 2. *Архів Луцького коледжу*. Оп. 1 (1972-1977). Спр.78. 84 арк.
6. Пустовіт Г., Петренко І., Баліка А. Теоретичні конструкти професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів початкових класів у педагогічному коледжі як закладі фахової

передвищої освіти. *Інноватика у вихованні*. 2024. Т. 2. № 19. С. 37–48.

7. Статут Луцького педагогічного училища Волинської області 1962 рік. ДАВО. Ф. Р-407. Оп. 3. Спр. 59. 34 арк.

8. Сухомлинська О. В. Історико-педагогічний процес: нові підходи до загальних проблем. Київ : А.П.Н. 2003. 68 с.

9. Сушик І. В. Становлення системи освіти на Волині у 40–50-ті роки ХХ ст. *Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії*. Рівне, 2009. Вип. 17. С. 92–96.

УДК 796:316.6

Наталія Денисенко,
доктор педагогічних наук,
викладач-методист, заслужений учитель України,
декан факультету початкової освіти та фізичної культури,
Комунальний заклад вищої освіти
«Луцький педагогічний інститут»
Волинської обласної ради,
м. Луцьк

ГЕНДЕРНІ СТЕРЕОТИПИ У СПОРТІ: ЯК ВОНИ ВПЛИВАЮТЬ НА РЕЗУЛЬТАТИ

У статті досліджено вплив гендерних стереотипів на результати спортивної діяльності та можливості самореалізації спортсменів. Проаналізовано соціальні та психологічні чинники, зокрема вплив стереотипів на мотивацію, самооцінку та доступ до ресурсів. Обґрунтовано необхідність подолання гендерних упереджень для підвищення ефективності тренувального процесу і спортивних результатів.

Ключові слова: гендерні стереотипи, спорт, мотивація спортсменів, гендерна рівність, спортивні результати, соціальні установки.

Постановка наукової проблеми та її значення. Гендерні стереотипи залишаються одним із ключових соціальних чинників, що впливають на розвиток сучасного спорту та формування спортивної культури загалом. Вони визначають уявлення про «прийнятні» ролі чоловіків і жінок, тим самим обмежуючи вибір видів спортивної діяльності, рівень залученості та можливості повноцінної самореалізації особистості. Унаслідок цього виникає нерівний доступ до тренувальних ресурсів, фінансування, інфраструктури та професійної підтримки, що створює додаткові бар'єри для досягнення високих спортивних результатів.

Водночас гендерні установки мають глибокий вплив не лише на зовнішні умови, але й на внутрішній стан спортсменів, зокрема їхню мотивацію, рівень впевненості у власних силах, емоційну стійкість та здатність протистояти стресовим ситуаціям. Усе це безпосередньо позначається на ефективності тренувального процесу та результативності змагальної діяльності. Крім того, гендерні стереотипи відтворюються через систему освіти, медіа та соціальне середовище, що ускладнює їх подолання.

Короткий аналіз досліджень цієї проблеми. З огляду на це, в сучасних умовах зростає потреба у формуванні гендерно чутливого підходу в спорті та створенні рівних можливостей для всіх учасників спортивного процесу. Саме тому дослідження цієї проблематики є актуальним і має важливе теоретичне та практичне значення для розвитку спорту.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Аналіз наукових джерел засвідчує підвищену увагу як українських, так і зарубіжних дослідників до окресленої проблеми, що дозволяє розглянути її комплексно. Зокрема, О. Марченко у статті «Гендерні особливості мотивації до занять спортом у студентської молоді» ґрунтовно досліджує вплив гендерних стереотипів на мотиваційні установки студентів. Авторка не лише виявляє, що дівчата частіше стикаються із соціальними обмеженнями та заниженими очікуваннями, але й доводить, що це призводить до зниження рівня їхньої участі у спортивній діяльності, меншої орієнтації на результат і, як наслідок, до нижчих спортивних досягнень [5, с. 45].

Логічним продовженням цієї проблематики є праці С. Козіброцького, у яких розкрито вплив гендерних стереотипів на формування спортивних інтересів і уподобань молоді. Дослідник аргументовано доводить, що традиційний поділ на «жіночі» та «чоловічі» види спорту формує обмежувальні соціальні рамки, які впливають на вибір спортивної спеціалізації, інтенсивність тренувань і рівень професійної реалізації спортсменів [3, с. 34].

У свою чергу І. Боднар зосереджує увагу на гендерних аспектах підготовки спортсменів у сучасному спорті. У її дослідженні підкреслюється, що стереотипні уявлення можуть впливати на професійні установки тренерів, вибір методик тренування, розподіл навантаження та оцінювання результатів. Такий вплив часто призводить до недооцінки потенціалу окремих спортсменів, що негативно відображається на загальній ефективності підготовки [1, с. 23].

Важливим є також внесок Н. Голованової, яка детально аналізує соціальні бар'єри участі жінок у спорті. Авторка наголошує, що стійкі суспільні уявлення про «традиційні» ролі жінки обмежують її залученість до активної спортивної діяльності, знижують рівень фізичної активності та перешкоджають досягненню високих результатів [2, с. 12]. У цьому контексті дослідження О. Шевчук доповнює попередні висновки, акцентуючи увагу на психологічних аспектах проблеми. Зокрема, авторка доводить, що гендерні установки впливають на самооцінку спортсменів, їхню поведінку у змагальних умовах та здатність реалізувати власний потенціал [6, с. 112].

Поряд із вітчизняними дослідженнями, вагомий внесок у вивчення цієї проблеми зробили і зарубіжні науковці. Так, Iris Marion Young у своїх працях обґрунтовує, що соціалізація жінок формує специфічні моделі тілесної поведінки, які можуть обмежувати ефективність виконання фізичних вправ. У свою чергу Claude Steele розробив концепцію «загрози стереотипу», яка пояснює, як усвідомлення негативних соціальних очікувань може знижувати результати діяльності, у тому числі й у спорті.

Таким чином, узагальнення наукових підходів свідчить про комплексний і багаторівневий вплив гендерних стереотипів на розвиток спорту, що проявляється як у соціальних, так і в психологічних аспектах та безпосередньо відображається на спортивних результатах.

У результаті проведеного аналізу встановлено, що гендерні стереотипи мають суттєвий вплив на розвиток спорту та результати спортсменів. Вони обмежують можливості вибору виду спортивної діяльності, впливають на доступ до ресурсів і рівень професійної підтримки. Доведено, що стереотипні уявлення негативно позначаються на психологічному стані спортсменів, знижуючи їхню мотивацію та впевненість у власних силах. Узагальнення наукових підходів українських і зарубіжних дослідників підтверджує багаторівневий характер цієї проблеми. Водночас встановлено, що подолання гендерних упереджень сприяє підвищенню ефективності тренувального процесу та покращенню спортивних результатів. Перспективним напрямом є впровадження гендерно чутливих підходів у підготовці спортсменів і формування рівних можливостей у спортивному середовищі.

Література та джерела:

1. Боднар І. Р. Гендерні аспекти підготовки спортсменів у сучасному спорті. *Спортивний вісник Придніпров'я*. 2021. № 2. С. 23–28.
2. Голованова Н. А. Вплив гендерних стереотипів на фізичну активність жінок. *Слобожанський науково-спортивний вісник*. 2020. № 1(75). С. 12–16.
3. Козіброцький С. П. Гендерні стереотипи у фізичному вихованні та спорті. *Молода спортивна наука України*. 2018. Т. 2. С. 34–38.
4. Литвиненко А. М. Гендерні підходи у фізичному вихованні молоді. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. 2020. № 3К(123). С. 76–80.
5. Марченко О. Ю. Гендерні особливості мотивації до занять спортом у студентської молоді. *Теорія і методика фізичного виховання і спорту*. 2019. № 3. С. 45–49.
6. Шевчук О. В. Гендерна рівність у спорті: соціально-психологічний аспект. *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2019. Вип. 789. С. 112–117.

УДК 378.011.3-051:373.3]:376-056.26/.36

Наталія Дмитренко,
викладачка-методистка,
викладачка циклової комісії словесних дисциплін,
Луцький педагогічний фаховий коледж
Комунального закладу вищої освіти
«Луцький педагогічний інститут»
Волинської обласної ради,
м. Луцьк

ФОРМУВАННЯ ІНКЛЮЗИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У СИСТЕМІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Публікація акцентує увагу на теоретичних і практичних аспектах системи формування інклюзивної компетентності майбутніх фахівців початкової школи в умовах сучасного освітнього процесу, зокрема у процесі опанування учнями з ОПП курсу української мови та літературного читання.

Ключові слова: *безпечне освітнє середовище, інклюзивна освіта, інклюзивна компетентність, дислексія, технічна дислексія, семантична дислексія, фонематична усвідомленість, вправи ігрового характеру.*

Створення безпечного освітнього середовища визначене державними законодавчими актами, зокрема Законом України «Про повну загальну середню освіту» [1], Законом України «Про освіту» [2], Національною стратегією розвитку інклюзивного навчання на період до 2029 року [6], як одне з пріоритетних завдань сучасної системи освіти України, що забезпечує формування життєвих компетентностей, розвиток здібностей та обдарувань кожного здобувача освіти незалежно від віку, статі, раси, стану здоров'я, громадянства, національності, політичних, релігійних чи інших переконань, місця проживання, мови спілкування, соціального і майнового стану тощо [6].

Питання інклюзивної освіти висвітлені в працях українських науковців: В. Бондар, А. Будагян, А. Даниленко, М. Деркач, Н. Дятленко, С. Єфімова, В. Засенко, І. Зязюн, В. Ільяна, В. Кремень, Ю. Кавун, Н. Коломінський, А. Колупаєва, О. Ласточкина, Т. Мазурик, А. Мігалуш, П. Придатченко, О. Просіна, Ю. Рибачук, М. Сварник, Г. Сіліна, О. Скляр, Н. Слободянюк, В. Собар, Н. Софій, О. Таранченко, Н. Тимошенко, П. Троханіс, М. Турко та ін.

Перелік фахових компетентностей професії «Вчитель закладу загальної середньої освіти», серед яких є інклюзивна, засвідчує високі вимоги щодо підготовленості майбутніх учителів до ефективного виконання професійних функцій. Інклюзивна компетентність передбачає здатність створювати умови, які забезпечують функціонування інклюзивного освітнього середовища; здатність до педагогічної підтримки осіб з особливими освітніми потребами; здатність забезпечувати в освітньому середовищі сприятливі умови для кожного здобувача освіти з урахуванням вікових та інших індивідуальних особливостей [9].

З огляду на актуальність питання освітньої політики щодо осіб з особливими освітніми потребами вважаємо необхідним акцентувати увагу на методичних аспектах розвитку і вдосконалення інклюзивної компетентності майбутніх педагогів, зокрема на формуванні навичок обирати й застосовувати інструменти для інклюзивного навчання, принципи й стратегії універсального дизайну й розумного пристосування для забезпечення доступності освітнього середовища; здійснювати необхідні адаптації / модифікації в освітньому процесі відповідно до особливих освітніх потреб здобувачів освіти у процесі

опанування української мови та літературного читання у початковій школі [9].

Порушення читання (дислексія) – найбільш поширена форма мовленнєвої патології. Дислексією називають стійку специфічну нездатність швидко і правильно розпізнавати слова, здійснювати декодування, опановувати навички правопису, незважаючи на достатньо розвинений рівень інтелектуальних і мовленнєвих можливостей, відсутність дефектів слухових і зорових аналізаторів та наявність оптимальних умов навчання [7]. За дослідженнями фахівців, 20 % людей є дислектиками і це становить 80-90 % від загалу дітей із вадами в навчанні [8]. Дислексія, як зазначають науковці, проявляється в численних постійно повторюваних помилках під час читання («технічна» дислексія), що призводить до нерозуміння смислового наповнення тексту («семантична» дислексія) [3].

«Технічна дислексія» проявляється специфічними помилками під час читання, зокрема: труднощі у розпізнаванні друкованих букв; пропуски букв та складів; додавання зайвих букв і складів; перестановки букв та складів; нездатність опанування плавним поскладовим читанням та злиттям букв у склади; невміння ставити правильно логічні наголоси під час читання слів, фраз, текстів; так зване «зісковзування» з рядку [3; 7; 8]. Як наслідок, в учнів виникають проблеми з обробкою та розумінням вербального матеріалу: нерозуміння та неусвідомлення прочитаного матеріалу труднощі із запам'ятовуванням послідовності подій; труднощі щодо добору необхідного слова або формулювання відповіді на запитання («семантична дислексія»); витрата великої кількості часу на виконання завдань з читання або письма; швидка втомлюваність у процесі виконання письмових завдань та читання; уникання діяльності, яка включає читання чи письмо [3].

Необхідність застосовування спеціальних освітніх стратегій у роботі з учнями-диклектиками стимулює педагогів до пошуку ефективних інструментів для забезпечення результативності освітнього процесу [8].

Розвиток фонематичної усвідомленості – важлива складова системи роботи з учнями-диклектиками, оскільки це формує і вдосконалює вміння розуміти слова, розпізнавати звуки, з яких вони складаються, складати їх разом або маніпулювати ними, щоб утворити нові слова, чітко висловлювати думку. Дитина, якій не вистачає фонематичного усвідомлення, може навіть не розуміти, що таке звук, може знати найменування букви, але не пов'язувати

її зі звуком [7]. Здатність сегментації та змішування звуків, утворення нових слів і розуміння їхнього значення забезпечують вправи ігрового характеру:

– «Знайди риму»: Жабенятко край доріжки скаче, витягнувши ...(ніжки). Сова сіла на дуб і очима ...(луп-луп). Сокоче курка: «Ко-ко-ко! Корова п'є он ... (молоко)». Хто у вирій в край далекий ходить пішки? То ... (лелека) [5].

– «Слово заблукало»: Діти вчаться в полі, а комбайн працює в школі. Всіх людей стрижуть в лікарні, а лікують в перукарні. Ми книжки берем в аптеці, ліки – у бібліотеці. Ти ж бо знаєш – це не так! Наведи порядок, будь ласка!

– «Мозаїка слів» (розвиток уміння антиципації, тобто домислювання пропущених слів): Тихо вийшла з-за кущів пані в чорному ... (плащі). Підступилась до села, з себе плащ отой ...(зняла). Поли наче крила, і село ...(накрила). Темний колір, гарний крій, тільки плащ, шкода, ...(старий). Крізь маленькі дірочки видно зорі-... (світлячки) [10].

– «Розбишацькі рими» (розвиток умінь візуалізації і антиципації): розглянь малюнок і підбери потрібне слово для вірша:

– Хто з весни по саму осінь мед у вулик носить? Клопітливі ... (бджілки).

– Хижа і хитра, руда – аж червона...Як її звати? Звичайно ж ... (лисиця).

– На городі після зливи вигрівають спинки ...(гарбузи і кабачки) [5].

Як доводить практичний досвід роботи з учнями-диклектиками, використання описаних вправ ігрового характеру для розвитку фонематичної усвідомленості робить процес навчання ефективним щодо покращення різних аспектів мовної системи. Подолання помилок «технічної дислексії» суттєво підвищує мотивацію учнів [3], усуваючи психологічні бар'єри, активізуючи механізми розуміння смислового наповнення тексту, тобто до зниження напруги труднощів «семантичної дислексії». А це створює ресурси для досягнення здобувачами освіти з особливими освітніми потребами вищих освітніх результатів, зокрема у процесі опанування курсу української мови та літературного читання, та отримання кращих шансів для самостійного забезпечення власного успішного життя [4].

Отже, створення інклюзивного освітнього середовища для забезпечення індивідуальних потреб кожного здобувача освіти на принципах недискримінації та врахування багатоманітності людини, визначається поєднанням законодавчої бази, інноваційних технологій і високої кваліфікації педагогів [4].

Література та джерела:

1. Закон України «Про повну загальну середню освіту». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text> (дата звернення: 14.04.2026).
2. Закон України «Про освіту». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 12.04.2026).
3. Ільяна В. Дислексія: підтримка дитини з особливими мовленнєвими потребами в освітньому середовищі. Навчально-методичний посібник. URL : https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/739361/1/Dyslexia_2023.pdf (дата звернення: 12.04.2026).
4. Мазурик Т. Зміни для розвитку якісного інклюзивного навчання. *Педагогічний пошук*. 2025. № 2 (126). С. 48-51.
5. Мартинюк М. Розбишацькі рими. Луцьк : ПДВ Твердиня, 2025.
6. Національна стратегія розвитку інклюзивного навчання на період до 2029 року. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/527-2024-%D1%80#Text> (дата звернення: 12.04.2026).
7. Орленко І. М., Степанова Ю. К. Психолого-педагогічні аспекти корекції дислексії та дисграфії у дітей молодшого шкільного віку. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-5\(45\)-1369-1380](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-5(45)-1369-1380) (дата звернення: 12.04.2026).
8. Просіна О. В., Будагян А. С. Актуальні аспекти професійної діяльності педагога: дислексія як реалія сучасної школи. *Інноваційна педагогіка*. 2022. Вип. 44. Т. 2. С. 92-97.
9. Професійний стандарт «Вчитель закладу загальної середньої освіти». URL : https://register.nqa.gov.ua/uploads/0/646-ilovepdf_merged.pdf (дата звернення: 14.04.2026).
10. Слапчук В. Навпроти течії трави. Луцьк : Надстир'я, 2001.

УДК 336.14:305-055.1/.2(477)

Наталія Дмитрук,
експертка ГО «Гендерний креативний простір»,
м. Київ

Наталія Свідерська,
гендерна експертка, аналітикиня,
м. Київ

ГЕНДЕРНИЙ АНАЛІЗ БЮДЖЕТНИХ ПРОГРАМ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ТА СПРАВЕДЛИВОСТІ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ

У статті розкрито мету та завдання гендерного аналізу бюджетних програм, а також обґрунтовано зв'язок його результатів із формуванням пріоритетів фінансування та підвищенням ефективності бюджетних рішень.

Ключові слова: гендерний аналіз, гендерний підхід у бюджетному процесі, бюджетна програма, показники.

Впровадження гендерного підходу у бюджетний процес є важливою складовою реформування системи управління публічними фінансами та виконання міжнародних зобов'язань України. Відповідно до Бюджетного кодексу України програмно-цільовий метод у бюджетному процесі передбачає застосування гендерно орієнтованого підходу. Наказом Міністерства фінансів України від 02.01.2019 № 1 затверджені Методичні рекомендації щодо впровадження та застосування гендерно орієнтованого підходу в бюджетному процесі. Водночас розвиток гендерно орієнтованого підходу у бюджетному процесі в Україні відбувається під впливом євроінтеграційних процесів та орієнтації на стандарти Європейського Союзу, де гендерна рівність розглядається як невід'ємний компонент ефективного та підзвітного врядування.

Попри наявність нормативного підґрунтя та методологічної підтримки, впровадження гендерно орієнтованого підходу у бюджетному процесі на рівні територіальних громад залишається складним і нерівномірним процесом. За період 2019–2026 роки спостерігається повільна динаміка його інституціоналізації. Для значної частини органів місцевого самоврядування цей підхід досі сприймається як формальна вимога звітності або додаткове

адміністративне навантаження, а не як інструмент підвищення якості управлінських рішень.

Завдання гендерно орієнтованого підходу у бюджетному процесі полягає у трансформації від формального дотримання процедур до впровадження повноцінного аналітичного підходу.

Одним із ключових бар'єрів впровадження гендерно орієнтованого підходу у бюджетному процесі в Україні є дефіцит фахівців, здатних інтегрувати підходи публічних фінансів і гендерної рівності. Якісний гендерний аналіз бюджетних програм потребує не лише даних з розподілом за статтю та іншими ознаками, їх інтерпретації з урахуванням соціальних ролей, структурних нерівностей і різного впливу бюджетних рішень на різні групи жінок і чоловіків.

На прикладі гендерного аналізу бюджетної програми 0813171 «Компенсаційні виплати особам з інвалідністю на бензин, ремонт, технічне обслуговування автомобілів, мотоколясок і на транспортне обслуговування» покажемо, як можна виявити приховані бар'єри доступу до послуг і сформувані обґрунтовані пропозиції щодо коригування паспорта бюджетної програми та пріоритетів фінансування.

На перший погляд ця бюджетна програма є технічною і гендерно нейтральною. Водночас застосування гендерного аналізу дає змогу побачити, що формально однакові виплати можуть мати різний вплив на жінок і чоловіків залежно від доступу до автомобіля, рівня доходу, віку, місця проживання, потреби у супроводі та обсягу неоплачуваної доглядової праці.

Без застосування гендерного аналізу результативні показники бюджетної програми залишаються агрегованими та відображають лише загальну «кількість осіб», без урахування відмінностей між різними групами жінок і чоловіків. Гендерний аналіз бюджетної програми показує, що за цими показниками можуть приховуватися гендерні розриви, зокрема транспортна ізоляція жінок.

Гендерний аналіз дозволяє виявити диференційований вплив на отримувачів виплат за цією програмою, підтримку осіб, які мають доступ до автомобілів, тоді як потреби осіб, які користуються послугами транспортного обслуговування, залишаються недостатньо врахованими. Виявлені потенційні гендерні розриви щодо доступу до мобільності: жінки, які частіше мають нижчі доходи та обмежений доступ до власного транспорту, можуть опинитися у менш вигідному становищі щодо отримання

ефективної підтримки. Крім того, програма не враховує роль осіб, які здійснюють супровід і догляд, що в більшості випадків є неоплачуваною працею жінок.

Гендерний аналіз також виявляє інституційну інерцію програми, адже орієнтована на підтримку «технічного об'єкта» (транспортного засобу), а не на забезпечення результату – покращення доступності та мобільності для різних груп жінок і чоловіків.

Ця бюджетна програма не змінювалася роками. Використовуючи її як приклад, ми показуємо, що гендерно орієнтований підхід у бюджетному процесі спонукає до перегляду застарілих підходів, зокрема створення сучасних сервісів (соціальне таксі) замість символічних грошових виплат.

Гендерний аналіз бюджетної програми виявляє системну нерівність доступу до окремих видів компенсацій. Низький розмір виплат на технічне обслуговування транспортних засобів не забезпечує їх належного утримання, що обмежує можливості окремих груп, зокрема жінок з інвалідністю, зберігати власну мобільність. У результаті частина отримувачів поступово переходить до групи отримувачів компенсаційних виплати за транспортне обслуговування.

Програма не ставить за ціль підвищення мобільності конкретних груп (жінок, чоловіків, молоді чи літніх людей з інвалідністю), що робить її інструментом механічного розподілу коштів, а не соціальної політики.

Гендерний аналіз бюджетної програми вивив такі гендерні розриви:

1. Розрив у доступі до індивідуальної мобільності. Через соціокультурні чинники чоловіки з інвалідністю частіше мають водійські права та власні транспортні засоби. Жінки частіше опиняються у групі «транспортного обслуговування».

2. Економічна вразливість та «штраф за бідність». Сума підтримки за програмою є однаковою для всіх, але її вартість для отримувача / отримувачки різна. Жінки з інвалідністю в Україні мають статистично нижчі пенсії та менші заощадження. Для жінки, яка не має власного авто, розмір виплат не покриває навіть декількох поїздок на таксі до лікарні.

3. Невидимість доглядової праці. Програма ігнорує особу, яка фактично керує автомобілем та здійснює супровід. У більшості

випадків роль супроводжуючої особи для людини з інвалідністю виконує жінка-родичка (дружина, мати, донька).

4. Програма демонструє тенденцію до сегрегації мобільності. Відсутність індексації виплат приводить до того, що жінки з інвалідністю формально числяться у списках отримувачів допомоги, але фактично залишаються замкненими у власних помешканнях, оскільки сума виплати є малою для реального пересування, що перетворює цю програму на інструмент відтворення гендерної нерівності та соціального виключення найменш мобільних груп населення.

Мал. 1. Ілюстрація підготовлена спільно з III Gemini на запит ГО «Гендерний креативний простір»

Ми сформулювали стратегічну дорожню карту для трансформації програми через такі стратегічні напрями:

1. Реформування системи видатків.

Запровадження підвищеного коефіцієнта компенсації для осіб, чий дохід нижче прожиткового мінімуму. Це стане прямою адресною підтримкою для жінок похилого віку, які є найбільш вразливою категорією. Перехід від готівкових виплат до електронних ваучерів на послуги спеціалізованого таксі або паливних карток. Це забезпечить цільове використання коштів саме на мобільність та спростить бюрократичний доступ.

2. Нова філософія результативних показників.

Необхідним є впровадження системи показників, що змінюють логіку моніторингу бюджетної програми – від обліку обсягів виплат до аналізу структури потреб і соціального впливу. Зокрема, варто забезпечити обов'язкову дезагрегацію даних за статтю, віком та іншими релевантними ознаками, а також запровадити індикатори відповідності розміру компенсацій ринковій вартості пального і транспортних послуг, що дозволить обґрунтувати необхідність перегляду обсягів фінансування.

Показники якості мають бути орієнтовані на оцінку фактичних результатів, зокрема змін у рівні мобільності отримувачів і отримувачок послуг (наприклад, частота відвідування медичних, соціальних та інших установ), що дає змогу перейти від формального обліку до вимірювання реального соціального ефекту бюджетної програми.

Упровадження цих рекомендацій дозволить перейти до моделі, де бюджет бачить людину, визнає її потреби та інвестує в її гідність. Тільки так ми зможемо збудувати місто, де безбар'єрність є не декларацією, а щоденною реальністю для кожної жінки та кожного чоловіка.

Узагальнюючи, можна констатувати, що без застосування гендерного аналізу бюджетна програма функціонує як механізм формального розподілу ресурсів, не враховуючи реальних потреб різних груп жінок і чоловіків. Використання гендерно орієнтованого підходу у бюджетному процесі дозволяє виявити приховані бар'єри доступу, підвищити обґрунтованість бюджетних рішень та сформулювати підґрунтя для переходу від формальної рівності до фактичної справедливості у сфері публічних фінансів.

Таким чином, впровадження гендерно орієнтованого підходу у бюджетному процесі дає змогу підвищити ефективність бюджетної політики, розподілити ресурси між різними групами жінок і чоловіків, обґрунтовано коригувати бюджетні рішення з метою підвищення їх справедливості та результативності.

Література та джерела:

1. Бюджетний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text> (дата звернення: 15.04.2026).

2. Розпорядження КМУ від 25 лютого 2026 р. № 217-р «Про схвалення Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2026-2030 роки та затвердження операційного плану заходів з її реалізації». URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/217-2026-%D1%80#Text>

(дата звернення: 15.04.2026).

3. Наказ Міністерства фінансів України від 02.01.2019 № 1 «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо впровадження та застосування гендерно орієнтованого підходу в бюджетному процесі». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0001201-19#Text> (дата звернення: 15.04.2026).

УДК 398.21-055.2:316.647.8:159.922.2

Галина Єрко,
викладачка-методистка,
голова циклової комісії суспільних та
художньо-мистецьких дисциплін,
Луцький педагогічний фаховий коледж
Комунального закладу вищої освіти
«Луцький педагогічний інститут»
Волинської обласної ради,
голова ГО «Гендерний креативний простір»,
м. Луцьк

Наталія Дмитрук,
експертка ГО «Гендерний креативний простір»,
м. Київ

АРХЕТИПИ СТІЙКОСТІ ЧИ ПАСТКИ ТРАДИЦІЙ: ДЕШИФРУВАННЯ ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ ЖІНОЧИХ КАЗОК ГРОМАД У ЧАСИ ВИПРОБУВАНЬ

У тезах досліджено процес трансформації жіночої ідентичності та дешифрування гендерних стереотипів у часи війни через призму казкотерапії. На основі аналізу творчого доробку жінок із територіальних громад Волині (проект «З гір на долину біжу, стрибаю, рину!») виявлено дихотомію між «пастками традицій» та «архетипами стійкості». Проведено якісний контент-аналіз казок, що дозволило зафіксувати перехід від патріархальної моделі «жінки-об'єкта» до моделі активної суб'єктності та колективної солідарності. У роботі доведено, що поєднання методик психофізіологічної стабілізації (СМВМ) і творчої рефлексії сприяє деконструкції обмежувальних соціальних сценаріїв. Результати дослідження підтверджують, що війна стала катализатором переосмислення жіночих ролей, де архетип рятівника трансформується з виключно маскулінного у колективно-партнерський, що є основою соціальної стійкості громад.

Ключові слова: гендерні стереотипи, архетипи стійкості, казкотерапія, жіночий досвід війни, територіальні громади, соціальна суб'єктність, дешифрування кодів, психологічна реабілітація (СМВМ), контент-аналіз, резильєнтність.

Жіночий досвід проживання втрати під час війни – це не лише індивідуальний біль, а й складний процес перепрошивки соціальної ідентичності. Коли звичний світ руйнується, ми інстинктивно шукаємо опору в глибинних культурних кодах. Що ми там знаходимо: справжню силу для відновлення чи «пастки традицій», які диктують жінці пасивну роль, обмежуючи її право на нове життя та власну суб'єктність?

У межах проєкту «З гір на долину біжу, стрибаю, рину!», ініційованого ГО «Гендерний креативний простір», ми досліджували ці питання не в теорії, а через живу творчість жінок із Городищенської, Рожищенської, Горохівської та Підгайцівської територіальних громад [1]. Жінки, чиє життя розділилося на «до» та «після» внаслідок втрати чоловіків і рідних на війні, чиї близькі і сьогодні стоять на захисті нашої держави, ставали авторками власних казок.

Мета статті – дешифрувати символічний простір, створений учасницями проєкту.

Ми проаналізували, як через казкові метафори та архетипи відбувається трансформація болю у стійкість (resilience). Наша методологія базувалася на поєднанні двох потужних інструментів:

1. Методики «Зцілення душі й тіла» (СМВМ, США), що дозволила жінкам стабілізувати психофізіологічний стан та опанувати стрес.

2. Казкотерапії, де через образи та метафори відбувалася рефлексія нових соціальних ролей.

Чи є традиційна «жіноча казка» ресурсом у часи випробувань? Чи здатні ми переписати старі сценарії, де жінка є лише берегинею пам'яті, на нові – де вона є творчинею власного сьогодення? Спираючись на досвід наших бенефіціарок, ми розглядаємо, як деконструкція гендерних стереотипів у казкотерапії допомагає не просто вижити, а віднайти голос, здатний «ринуть з гір на долину», попри весь тягар пережитого.

Для того, щоб перетворити творчий доробок учасниць на аналітичний матеріал, ми використали якісний контент-аналіз. Цей метод дозволив нам вийти за межі сюжету та зосередитися на дешифруванні (див. Мал.1):

- Гендерних маркерів: як описуються героїні та герої, які якості їм приписуються.
- Соціальних сценаріїв: які моделі поведінки пропонуються як «правильні» чи «успішні».
- Травматичних відбитків: як реальні події війни (сирени, полон, волонтерство) інтегруються у казковий простір.

Мал. 1. Сучасний аналіз казок громад: дешифрування та стійкість. Згенеровано ШІ

Кейс № 1. Горохівська ТГ. Метафора «Калини» та дихотомія любові й обов'язку.

Яскравим прикладом того, як у кризові часи колективна свідомість звертається до знайомих образів, є казка «Нас врятує любов». Якісний контент-аналіз цього тексту дозволив дешифрувати глибоке нашарування традиційних патріархальних установок і нових соціальних викликів, породжених війною.

Пастки традицій – «Гендерна статика та сімейний контроль».

У художньому просторі казки ми спостерігаємо класичну бінарну опозицію. Головна героїня Ксюня постає втіленням «естетичної жіночності»: її опис зосереджений на зовнішності («різнобарвні крильця») та емоційному обслуговуванні оточення

(«турботлива і ніжна»). Натомість Мартин репрезентує маскулінність через статус («королевич») та силу.

Аналіз виявив стійку «пастку» традиційного виховання:

- Репродуктивний тиск: романтичні стосунки та «продовження роду» подаються як безальтернативна життєва мета.

- Інституційний контроль: образ батьків («король і королева»), які намагаються через шлюб зберегти статус або відправити сина за кордон заради безпеки, ігноруючи його волю, підсвічує проблему обмеження суб'єктності молоді в громадах.

Архетипи стійкості – «Дегуманізація ворога та солідарність».

Водночас казка демонструє дивовижну трансформацію сюжету під тиском реальності. Зовнішня агресія закодована в образі «тлі» й «тарганів», що є прямою метафорою вторгнення та окупації. Тут казка перетворюється на документ епохи, фіксуючи:

- Військову мобілізацію: герої-добровольці, які «прямують на схід Каліни».

- Евакуацію як обов'язок: порятунок «маленьких комашулочок» маркується як збереження майбутнього нації.

- Цивільний опір: павуки, що плетуть захисні сітки, та волонтерські машини стають новими казковими атрибутами.

Фінальний акорд казки — фраза *«Наше кохання здолає все»* – у часи випробувань перестає бути романтичним кліше. Контент-аналіз свідчить: для жінок громади любов трансформується в архетип стійкості. Це рушійна сила, що допомагає витримувати полон, розлуку та невідомість. Проте казка залишає відкритим запитання: чи зможе «Ксюня» вийти за межі своєї ніжності, коли війна вимагатиме від неї не лише чекання, а й власного «польоту»?

Кейс №2. Підгайцівська ТГ: Архетип «Берегині» та пасивність у кризі.

Казка «А гай шумить...» пропонує нам класичну модель патріархального устрою громади, де гендерні ролі розподілені з хірургічною точністю. Якісний контент-аналіз цього тексту дозволяє побачити, як традиційні уявлення про «жіноче» та «чоловіче» стають не лише опорою, а й обмежувальним фактором під час випробувань.

Пастка ролі – «Жінка як емоційний сервіс та хранителька ритуалів». Персонаж Любави-Либідь є ідеальним відображенням стереотипу «жінки-берегині». Її суб'єктність у казці обмежена традиційними сферами:

- Побут і традиція: приготування «чудо-варива» та організація благодійних ярмарків. Жінка тут не приймає стратегічних рішень, вона відповідає за «атмосферу» та соціальний клей громади.

- Зовнішня репрезентація: опис «красуня-розумниця» знову ставить красу на перше місце, маркуючи жінку як об'єкт для милування.

Цікавим є образ Старої Сови. Це класичний архетип «мудрої жінки похилого віку», яка володіє знаннями, але залишається в тіні, виступаючи лише консультанткою для активних дівців-чоловіків.

Архетип рятівника – «Чоловіча монополія на дію». На противагу жіночій пасивності, чоловічі персонажі (Чорночуб, Круглячок) наділені атрибутами влади та відповідальності:

- Чорночуб — «чоловік-лідер», чий авторитет тримається на здатності миттєво встановлювати порядок.

- Круглячок — уособлення архетипу Захисника/Рятівника. Контент-аналіз чітко фіксує: у кризовій ситуації, коли громада стає жертвою обману, саме чоловік бере на себе відповідальність, шукає «протиотруту» та діє.

Найбільш тривожним моментом, який виявив аналіз, є пасивність жіночих персонажів у кризовій ситуації. Любава-Либідь та інші мешканці гаю стають об'єктами маніпуляцій Котобана. Жіноча роль «доброти й довіри» тут перетворюється на вразливість.

У контексті стійкості це ставить перед нами важливе питання: *чи може громада бути справді стійкою, якщо половина її ресурсу (жінки) вихована в парадигмі пасивного очікування на рятівника?* Підгайцівський кейс демонструє, що традиційна роль «берегині», яка лише готує «вариво щастя», у часи реальних випробувань може стати пасткою, що заважає вчасно розпізнати небезпеку та чинити опір.

Кейс № 3. Городищенська ТГ. Від патріархального гніву до феміністичної мудрості.

Аналіз казки «Життя в мурашнику» демонструє найбільш динамічну картину трансформації гендерних ролей. На відміну від попередніх кейсів, цей текст є полем боротьби між архаїчними стереотипами та прогресивними феміністичними цінностями.

Внутрішній конфлікт «Тінь “емоційної жінки”». Контент-аналіз виявив, що на початку сюжету героїні все ще перебувають у полоні звичних скриптів:

- Хватруля транслює стереотип про жінку, чия самооцінка залежить від зовнішнього вигляду та матеріального достатку («краса і багатство»).

- Клеоцитра на старті демонструє «пастку емоційності» – її перша реакція (крик, вимога страти) підкріплює упередження про жіночу імпульсивність.

- Архетип Матері як слабкості: фраза про «дітей без матері» як символ беспорядності свідчить про те, що материнство в цій громаді досі сприймається як єдиний, але водночас обмежувальний фактор захисту.

Дешифрування сили «Жінки як архітектори влади». Проте, у ході розвитку сюжету, казка радикально змінює вектор. Якісний аналіз фіксує перехід до феміністичної парадигми:

- Суб'єктність лідерства. Наявність двох правительок, які конкурують не за чоловіка, а за владу та ідеологію, руйнує стереотип про «жіночу пасивність». Жіноча конкуренція тут подається як прояв активної політичної позиції.

- Інтелект понад емоціями. Клеоцитра здійснює «квантовий стрибок» у своєму розвитку – вона відмовляється від пліток на користь логічного аналізу та самокритики. Її здатність визнати помилку перед усім кланом є ознакою зрілого лідерства, яке не залежить від статі.

Архетип стійкості «Єдність без ієрархій». Найголовнішим здобутком цієї казки є заміна ієрархії «рятівник-жертва» на модель рівноправного партнерства. Теза Клеоцитри *«Тільки разом ми сила»* маркує перехід від індивідуального виживання до колективної стійкості. Цей кейс ілюструє головну мету нашої «Теорії змін»: через усвідомлення власних упереджень та «включення» аналітичного мислення (казкотерапія), жінки громади приходять до розуміння, що їхня сила не в «багатстві Хватрулі», а в здатності до мудрої консолідації.

За результатами дешифрування гендерних кодів ми дійшли таких ключових висновків:

1. У казках жінок відбувається поступове подолання «пастки пасивності». Ми зафіксували стійкий стереотип «берегині», яка в кризовій ситуації залишається пасивною об'єктом порятунку. Проте через практику казкотерапії та опанування методик саморегуляції (СМВМ), ми спостерігаємо перехід до образу Божени – жінки, яка інтегрує свою ніжність в активну оборонну стратегію громади.

2. Війна для жінок стала каталізатором переосмислення. Соціальні виклики – мобілізація, полон, евакуація, волонтерство – стали невід’ємною частиною «казкового» світу. Це свідчить про те, що жінки громад більше не бачать себе поза процесами захисту Батьківщини. Архетип «рятівника» перестав бути виключно чоловічим; він став колективним.

3. Поступово відбувається нищення патріархату в казках. Найважливішим результатом проекту є фіксація переходу від патріархальної моделі («сильний рятує слабку») до моделі рівноправного партнерства («Щит і Магія»). У казках, де жінки виявляли найбільшу стійкість, перемога досягалася не одноосібним подвигом, а горизонтальною солідарністю та визнанням жіночого інтелекту як вирішальної сили.

4. Поєднання доказових психологічних практик із творчою рефлексією дало жінкам інструмент для деконструкції власних упереджень. Коли гнів Клеоцитри поступається місцем логічному аналізу, ми бачимо реальну «теорію змін» у дії: жінка, яка навчилася керувати своїм стресом, стає здатною переписати не лише казку, а й власну соціальну роль у громаді.

Архетипи стійкості сьогодні – це не про відмову від традицій, а про їхнє наповнення новим, суб’єктивним змістом. Жінки наших громад довели – вони не просто чекають на перемогу, вони є її активними архітекторками. Проект «З гір на долину біжу, стрибаю, рину!» став лише початком цього великого шляху від «пастки очікування» до «свободи діяти», де кожна жінка має право на власну магію і свій голос.

Література та джерела:

1. Казка як життєва сила пізнання себе. Луцьк : ФОП Мажула Ю. М. 2025. 40 с. URL: https://drive.google.com/drive/folders/1TAtgSzw3gT-BgEY_ijeKreCVTJ7em8uX?usp=sharing (дата звернення: 10.04.2026).

УДК 316.77:305

Тетяна Жалко,
доцентка, кандидатка філологічних наук,
доцентка кафедри методик навчання та освітніх технологій,
Волинський інститут післядипломної педагогічної освіти,
ГО «Гендерний креативний простір»,
м. Луцьк

ГЕНДЕРНА ОПТИКА В СУЧАСНИХ МЕДІАДОСЛІДЖЕННЯХ: КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ І ПРАКТИЧНІ ВИМІРИ

Проаналізовано теоретичні та прикладні аспекти застосування гендерної оптики в сучасному медіадискурсі. Доведено, що мовна видимість є прямою відповіддю на суспільний запит щодо інклюзивності й суб'єктності. Обґрунтовано, що фемінітиви маркують перехід від патріархальних мовних норм до європейських стандартів гендерно-сенситивної комунікації.

Ключові слова: гендерна оптика, медіадискурс, фемінітиви, інформаційне суспільство.

Постановка наукової проблеми та її значення. Сучасний етап розвитку інформаційного суспільства характеризується тотальною медіатизацією всіх сфер людського буття. У цьому контексті медіа перестають бути лише технічними трансляторами даних, перетворюючись на автономні інститути конструювання соціальних значень та ієрархій. Одним із найбільш критичних інструментів аналізу цих процесів постає гендерна оптика – специфічний методологічний підхід, що дозволяє деконструювати владні відносини, закладені в медіатекстах, візуальних образах та алгоритмічних структурах цифрових платформ.

Актуальність дослідження гендерних аспектів у медіадослідженнях зумовлена необхідністю переосмислення традиційних патріархальних моделей, які, попри цифрову революцію, продовжують домінувати в суспільній свідомості, обмежуючи суб'єктність жінки та викривляючи об'єктивну картину дійсності.

Короткий аналіз досліджень цієї проблеми. Питання гендерної репрезентації і функціонування медіа як інструменту конструювання соціальної реальності перебувають у центрі уваги багатьох вітчизняних і зарубіжних науковців. Теоретико-методологічне підґрунтя дослідження гендерної оптики закладено у працях Джудіт Батлер (теорія перформативності гендеру),

Ервінга Гоффмана (гендерний дисплей у рекламі) та Ненсі Фрейзер (концепція публічної сфери).

В українському науковому дискурсі вагомий внесок у вивчення гендерних аспектів комунікації та медіааналізу зробили такі дослідниці, як Оксана Кісь, Марія Маєрчик, Тамара Марценюк, Олена Семенів, Вікторія Назарук та ін. Мовознавчі аспекти гендерної проблематики вивчали Леся Ставицька, Марія Брус, Алла Архангельська, Ірина Грабовська, Олена Малахова, Світлана Лагдан, Зоя Шевченко та ін.

Попри значну кількість напрацювань, стрімка цифровізація та поява алгоритмічного сексизму в медіа потребують подальшого детального вивчення, що й зумовлює вибір теми нашого дослідження.

Метою розвідки є теоретичне обґрунтування і практичний аналіз застосування гендерної оптики в сучасному медіапросторі.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Фундаментальним підґрунтям застосування гендерної оптики є розуміння того, що «стать» і «гендер» не є тотожними поняттями: якщо стать маркує біологічні відмінності, то гендер є соціокультурним конструктом, набором очікувань, ролей та сценаріїв поведінки, які суспільство нав'язує індивіду. Медіа у цьому процесі відіграють роль головного «дзеркала» та водночас «проектора»: вони не просто відображають наявні стереотипи, а й активно їх відтворюють, легітимізуючи певні форми поведінки як «природні» або «нормативні». Доведено, що андроцентризм є базовою характеристикою традиційного медіадискурсу. У такому дискурсі чоловік постає як суб'єкт дії, носій раціонального знання та політичної волі, тоді як жінка часто маркується через її стосунки з чоловіком, сімейні ролі або зовнішню привабливість. Гендерна оптика дозволяє дослідницям і дослідникам вийти за межі цієї бінарної опозиції, розглядаючи мову медіа як простір боротьби за символічний капітал.

Важливим вектором такої трансформації є лінгвістична реформа, що полягає в системному впровадженні фемнітивів. Оскільки мова є репрезентацією влади, тривале панування «генеричного маскулінітиву» створювало ілюзію невидимості жінок у професійних сферах. Використання назв *директорка, фахівчиня, професорка, дослідниця, репортерка, журналістка, медіаекспертка* є актом відновлення історичної справедливості та соціальної видимості. Коли медіа вживають фемнітиви, вони легітимізують присутність жінки в публічному просторі. Це

створює нові когнітивні зв'язки в аудиторії, де успіх перестає асоціюватися виключно з чоловічим образом. Попри активний опір прихильників мовного пуризму, аналіз сучасних журналістських текстів і наукових публікацій свідчить про те, що фемнітиви стають нормою інклюзивної комунікації, що відповідає європейським стандартам гендерної рівності.

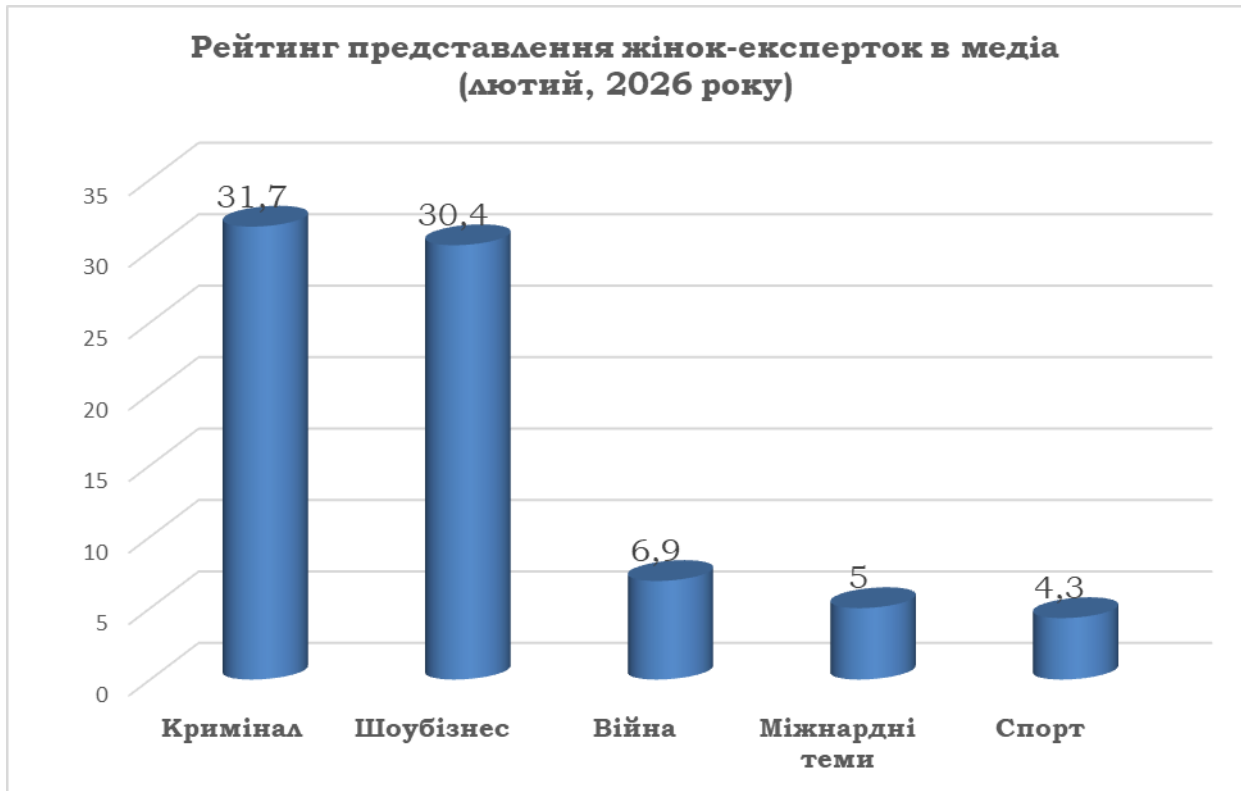
Проте лінгвістичні зміни є лише частиною ширшої проблеми репрезентації, яка найбільш яскраво виявляється при аналізі «експертного поля». Емпіричні дослідження показують парадоксальну ситуацію: кількість жінок у журналістиці зростає, проте в ролі експертів з критично важливих суспільних тем (військова стратегія, макроекономіка, енергетична безпека) все ще переважають чоловіки. Це явище, відоме як «експертний розрив», підсилюється тематичною сегрегацією, де жінкам делегують право голосу переважно в «м'яких» темах (освіта, екологія, соціальний захист). Деконструкція цієї моделі є необхідною умовою створення правдивого медіаконтенту, який відображав би реальний інтелектуальний внесок жінок у розвиток держави.

Важливим етапом аналізу медіапростору є перехід від теоретичних припущень до емпіричної верифікації даних, особливо в умовах повномасштабного вторгнення (2022–2025 роки). Згідно з даними «Моніторингу гендерної рівності в ЗМІ» спостерігається така динаміка: жіночі голоси стали гучнішими у волонтерському та гуманітарному секторах, проте у стратегічно важливих галузях досі зберігається значний гендерний розрив [1].

Статистичні показники демонструють, що у 2025 році жінки як експертки траплялися у 21 % матеріалів, а як героїні – у 16,5 %.

За даними ІМІ, найбільше експерток залучила редакція «Суспільне Новини» – 42 % усіх експертних коментарів. В інших медіа в середньому цей показник становить від 10 до 25 %. Найнижчий показник жінок-експерток зафіксовано на сайті 24 каналу – 10 % [4].

За підсумками моніторингу Інституту масової інформації (далі – ІМІ) в лютому 2026 року частка експерток в онлайн-медіа становила 21 % (так само як і минулого року), а частка героїнь зросла із 16,5 до 26 %. На перший погляд це прогрес. Але насправді зростання кількості героїнь у 2026 році відбулося переважно завдяки збільшенню кількості матеріалів про кримінал і надзвичайні події в медіа, де жінки з'являються здебільшого як потерпілі або фігурантки злочинів [2].

Тематична сегрегація залишається однією з головних перешкод. Як експерток, які пояснюють, аналізують і задають рамку дискусії, жінок усе ще тримають на рівні кожної п'ятої згадки. За даними моніторингу, жінки-експертки були задіяні у висвітленні таких тем:

- міжнародна тема – 19,1 %;
- тема погоди – 13,6 % експертних коментарів;
- кримінал і надзвичайні події – 10 %;
- політична тематика – 8,2 % експертних пояснень;
- тема освіти – 8,2 % [2].

Такий розподіл підкріплює застарілу патріархальну парадигму, де жінка маркується як фахівчиня з «м'яких» питань, що не потребують стратегічного планування чи великих ресурсів.

Окремим позитивним трендом останніх двох років є вживання фемінітивів, яке стало маркером якості журналістського тексту. Якщо у 2020 році рівень використання фемінітивів у регіональних медіа коливався в межах 30–40 %, то станом на 2024 рік у провідних загальнонаціональних онлайн-виданнях цей показник сягає 90–95 % [5]. Обґрунтовано, що така лінгвістична видимість є прямою відповіддю на суспільний запит: аудиторія дедалі частіше ідентифікує назви *військовослужбовиця, волонтерка, медикиня, експертка* як природну частину мовної

норми. Це підтверджує тезу про те, що медіа можуть виступати драйвером соціальних змін, прискорюючи адаптацію мови до нових гендерних реалій.

Проте кількісні показники не завжди означають якісну зміну репрезентації. На жаль, навіть у 2024 році зберігаються випадки сексистського висвітлення успіхів жінок у бізнесі чи політиці через призму їхнього сімейного стану чи зовнішності [1]. У цифровому середовищі цей тренд переростає в алгоритмічний сексизм, де контент, що об'єктивує жінку, отримує більше охоплення, а активні жінки стикаються з агресивним кібербулінгом, що має специфічне гендерне забарвлення.

Виклики цифрової епохи безпосередньо впливають на процес соціалізації представників поколінь Z та Alpha, для яких медіа виступають провідним агентом формування ідентичності. Репрезентація жіночої агентності в медіапросторі – зокрема образів лідерок, творчинь, експерток і науковиць – сприяє розширенню спектра можливих життєвих сценаріїв для дівчат.

Сучасний медіаконтент демонструє помітний зсув у бік конструювання активної, автономної та суб'єктної жіночої ідентичності. Це свідчить про трансформацію моделей соціальної поведінки, у межах якої відбувається відхід від традиційних уявлень про пасивність до утвердження самостійної і відповідальної особистості.

У цьому контексті гендерна оптика в медіадослідженнях постає не лише як аналітичний інструмент, а й як засіб осмислення перспектив суспільного розвитку. Вона дає змогу інтерпретувати медіа як простір інклюзії, у якому забезпечується рівний доступ до репрезентації, визнання та поваги незалежно від гендерної ідентичності, а також акцентується значущість професійної компетентності кожного індивіда.

Підсумовуючи, зазначимо, що гендерна оптика є невід'ємним елементом сучасної медіаграмотності, який дозволяє розпізнавати маніпуляції і забезпечувати повноту представлення досвідів різних груп. Без залучення жіночого бачення інформаційний простір залишається одновимірним. Лише через усвідомлене вживання фемінітивів, подолання експертного розриву і боротьбу з алгоритмічним сексизмом ми зможемо трансформувати медіа з інструменту відтворення стереотипів на майданчик справжнього демократичного діалогу, де професіоналізм не має гендерного забарвлення.

Подальші дослідження у цій сфері мають зосередитися на вивченні впливу штучного інтелекту на гендерну ієрархію та розробці нових етичних кодексів для медіапрацівників і медіапрацівниць, що забезпечать істинну рівність у цифровому світі.

Література та джерела:

1. Гендерний баланс в українських медіа: результати моніторингу. *Детектор медіа*. URL: <https://detector.media> (дата звернення: 01.04.2026).
2. Жертви або красуні. Як українські онлайн-медіа висвітлюють жінок на п'ятому році великої війни – дослідження ІМІ. URL: <https://surl.li/ylahom> (дата звернення: 01.04.2026).
3. Повага: кампанія проти сексизму в медіа та політиці. Гендерний моніторинг контенту. 2024. URL: <https://povaha.org.ua> (дата звернення: 01.04.2026).
4. Три роки стагнації. Як українські медіа зберігають гендерний дисбаланс – дослідження ІМІ. URL: <https://surl.li/nzxejh> (дата звернення: 01.04.2026).
5. Фемнітиви в українських медіа: від опору до норми. *Звіт Інституту масової інформації*. URL: <https://imi.org.ua/monitorings/> (дата звернення: 01.04.2026).

УДК 94(477.82)“1429”:305-055.2

Олег Казмірчук,
викладач-методист,
викладач циклової комісії суспільних
та художньо-мистецьких дисциплін,
завідувач відділення шкільної освіти
та інформаційних технологій,
Луцький педагогічний фаховий коледж
Комунального закладу вищої освіти
«Луцький педагогічний інститут»
Волинської обласної ради,
м. Луцьк

«М'ЯКА СИЛА» СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ: ПРАВОВИЙ СТАТУС ТА ПОЛІТИЧНИЙ ВПЛИВ ЖІНОК НА ВОЛИНІ В КОНТЕКСТІ З'ЇЗДУ МОНАРХІВ 1429 РОКУ

У статті досліджено роль і ступінь впливу жіноцтва на перебіг Луцького з'їзду монархів 1429 року. Переосмислено традиційний андроцентричний підхід до висвітлення цієї історичної події, акцентуючи увагу на постатях Юліани Гольшанської, Софії (Соньки) Гольшанської і Барбари Цельської як активних суб'єктів тогочасної дипломатії та внутрішньої політики. Розкрито особливості правового статусу волинської жінки, який базувався на прогресивних нормах Литовських статутів і надавав їм значно більше майнової та особистої свободи, порівняно із Західною Європою.

Висвітлено механізми функціонування «м'якої сили» через неформальне спілкування, організацію придворного простору, династійні зв'язки та меценатство. Окрему увагу приділено впливовим жіночим постатям Волині XIV–XVI століть, чия діяльність у сфері культури, релігії й оборони краю сприяла інтеграції українського минулого в загальноєвропейський контекст. Доведено, що роль жінок у Луцькому з'їзді була стратегічно важливою і часто визначала успіх офіційних міждержавних перемовин.

Ключові слова: Луцький з'їзд монархів 1429 року, Юліана Гольшанська, Софія (Сонька) Гольшанська, Барбара Цельська, «м'яка сила», Литовські статуті, правовий статус жінки, Волинь, жіноча дипломатія, антропоцентричний підхід.

Волинська земля XIV–XVI століть була унікальним простором, де жінки мали значно більше правових і майнових свобод, ніж у тогочасній Західній Європі. Завдяки Литовським статутам волинські шляхтянки й княгині могли володіти майном, виступати в судах і навіть керувати обороною замків.

Актуальність теми зумовлена необхідністю переосмислення української історії через призму антропоцентричного підходу, коли фокус зміщується з сухого переліку дат і битв на ролі конкретних особистостей, зокрема жінок, які тривалий час залишалися «невидимими» у традиційній історіографії.

Довгий час Луцький з'їзд розглядали виключно як арену змагань чоловіків (Вітовта, Ягайла, Сигізмунда та ін.). Важливо відновити історичну справедливість через висвітлення ролі Юліани Гольшанської, Софії (Соньки) Гольшанської та Барбари Цельської не просто як «дружин монархів», а як активних суб'єктів дипломатії та внутрішньої політики.

Сьогодні, коли Україна активно інтегрується в європейський простір, важливо показувати, що ще у XV столітті Волинь була частиною загальноєвропейського політичного поля. Дослідження жіночих ліній (династійних зв'язків) підтверджує, що тогочасна еліта мислила категоріями великої європейської політики, де жіноча дипломатія («м'яка сила») часто ставала вирішальною у моменти політичних криз.

Для сучасного дискурсу про гендерну рівність важливо актуалізувати той факт, що середньовічна Волинь мала прогресивне законодавство. Литовські статuti надавали жінці права, які на той час були рідкістю для Західної Європи. Висвітлення цієї теми руйнує стереотип про «безправну жінку минулого» і підкреслює глибоке коріння жіночого лідерства в Україні.

Важливо підкреслювати сучасний тренд в історичній науці – вивченням не лише глобальних рішень, а й того, як вони готувалися: через бенкети, неформальне спілкування, організацію простору. Жінки були ключовими фігурами саме в цій «неформальній» частині з'їзду, яка часто визначала успіх офіційних перемовин.

Хоча хроністи того часу, як-от Ян Длугош [3], фокусувалися на постаттях королів, сучасні історики дедалі більше звертають увагу на «м'яку силу» правительок, які супроводжували своїх чоловіків до Луцька.

Наталія Яковенко [2] пояснює, що через особливості місцевого права волинські жінки були зухвалими та самостійними. Вона детально описує, як на уламках Галицько-Волинського князівства сформувалася унікальна верства – княжа аристократія (Острозькі, Сангушки, Збараські, Чорторійські, Гольшанські). Н. Яковенко

пояснює роль роду Гольшанських, з якого походили і господарка з'їзду Юліана, і королева Софія.

Ірина Ворончук [1] малює широке полотно життя волинської жінки, аналізуючи її соціальний статус, сімейні ролі та юридичні права. Вона доводить, що волинська жінка XVI–XVII ст. мала права, які на той час були майже недосяжними для жінок у Франції чи Німеччині.

Мета роботи полягає в аналізі участі жінок у Луцькому з'їзді монархів 1429 року та їхнього впливу на тогочасні політичні процеси.

Ось кілька найпотужніших постатей, які визначали обличчя тогочасної Волині:

Головною жінкою з'їзду була Юліана Гольшанська, друга дружина великого князя Вітовта. Бути господинею заходу такого рівня – це логістичний і дипломатичний подвиг. Юліана Гольшанська була не просто «першою леді» Великого князівства Литовського, а й правою рукою Вітовта. Саме Юліана супроводжувала його у найважливіших подорожах і дипломатичних місіях.

Як господиня Луцького з'їзду 1429 року, вона забезпечувала логістику прийому європейських монархів. Юліана відповідала за прийом високих гостей, розселення дружин монархів та організацію щоденного побуту. У середньовіччі спільні трапези і дозвілля жінок часто ставали майданчиком для неформальних переговорів, де готувався ґрунт для офіційних рішень.

Впливовість Юліани Гольшанської як господарки замку базувалася на реальних юридичних правах волинської жінки – на Волині жінка-управителька була нормою, а не винятком [1]. Її присутність поруч із Вітовтом підкреслювала статус Луцька як повноцінної столиці, а Луцького замку – як гідної резиденції для імператора Священної Римської імперії. Її вплив на внутрішню політику Вітовта був настільки значним, що іноземні послі шукали її прихильності, аби просунути свої інтереси перед князем.

На з'їзд прибули дві найвпливовіші жінки тогочасної Європи, кожна з яких мала власні політичні інтереси – це Софія Гольшанська та Барбара Цельська.

Софія (Сонька) Гольшанська – уродженка волинських земель, яка стала королевою Польщі, заснувавши династію Ягеллонів. Четверта дружина польського короля Ягайла приїхала до Луцька в період гострої боротьби за майбутнє своїх синів. Для Софії участь

у з'їзді була шансом зміцнити їхні позиції як спадкоємців польського престолу.

Вона була племінницею Юліани Гольшанської, що формувало особливу «жіночу вісь» впливу між польським і литовським дворами.

Софія також відома як ініціаторка першого перекладу Біблії польською мовою – так званої «Біблії королеви Софії».

Вона вела запеклу політичну боротьбу за визнання прав своїх синів на престол, фактично ставши архітекторкою у формуванні майбутньої могутності польсько-литовської держави.

Барбара Цельська – дружина імператора Сигізмунда I, відома своєю освіченістю й політичними амбіціями.

Барбара брала активну участь у придворному житті та, за свідченнями сучасників, мала неабиякий вплив на рішення чоловіка. Її присутність у Луцьку додавала події справжнього європейського блиску й імперського престижу.

Волинська земля XIV–XVI століть була унікальним простором, де жінки мали значно більше правових і майнових свобод, ніж у тогочасній Західній Європі. Завдяки Литовським статутам волинські шляхтянки та княгині могли володіти майном, виступати в судах і навіть керувати обороною замків.

Галшка (Єлизавета) Острозька – найбагатша спадкоємиця Східної Європи XVI століття, чия доля стала символом боротьби жінки за право розпоряджатися власним життям і майном.

За її руку та величезні волинські володіння розгорталися справжні війни. Попри складну і трагічну особисту долю, вона залишила вагомий слід в історії культури: саме її кошти лягли в основу створення Острозької академії – першого вищого закладу освіти в Східній Європі.

Беата Костелецька – мати Галшки Острозької, яка прославилася своєю надзвичайною енергійністю та військовою відвагою. Вона особисто керувала обороною Острога від татарських нападів. Беата була однією з найвпливовіших жінок при королівському дворі, вміло маніпулюючи законами для захисту своїх маєтностей на Волині.

Анастасія Заславська (уроджена Гольшанська) – представниця одного з найдавніших волинських родів, яка присвятила життя підтримці духовності. Саме вона була головною фундаторкою та ідейною натхненницею створення Пересопницького Євангелія (на якому сьогодні присягають

президенти України). Її внесок у розвиток книгодрукування й української мови на Волині є неоціненним.

Чому волинські жінки були такими впливовими?

Волинське право дозволяло жінці мати «материзну» (спадок від матері) та «виправу» (придане), якими чоловік не мав права розпоряджатися без її згоди.

Більшість представниць княжих родів були грамотними, знали кілька мов і брали участь у меценатстві. Проте роль жінок у Луцьку виходила далеко за межі формальної присутності.

Жінки привозили з собою моди, музикантів, ювелірні вироби та нові придворні звичаї. Луцьк на кілька тижнів перетворився на центр перетину центральноєвропейської, візантійської (через православні коріння Гольшанських) і західної культур.

У ситуаціях, коли монархи заходили у глухий кут (як це сталося з питанням коронації Вітовта), саме жінки часто виступали посередницями, пом'якшуючи гострі кути через неформальне спілкування.

Перебування в Луцьку супроводжувалося візитами до храмів і щедрими пожертвами, що було важливою складовою публічного іміджу правительок.

Аналіз подій Луцького з'їзду монархів 1429 року крізь призму жіночої участі дозволяє переглянути традиційні уявлення про суто «чоловічий» характер середньовічної політики. Роль жінок у цьому масштабному дипломатичному форумі не була лише декоративною; вона була багатогранною і стратегічно важливою.

Отже, Луцький з'їзд 1429 року є яскравим прикладом того, як «м'яка сила» жінок доповнювала військову і політичну потужність чоловіків. Вивчення цієї теми не лише збагачує історію Волині новими іменами, а й інтегрує українське минуле в загальноєвропейський контекст, де жіноче лідерство та дипломатія відігравали ключову роль у формуванні архітектури середньовічної Європи.

Література та джерела:

1. Ворончук І. О. Населення Волині в XVI – першій половині XVII ст.: родина, домогосподарство, демографічні чинники : монографія. Київ, 2012. 712 с.

2. Яковенко Н. Українська шляхта з кінця XIV до середини XVII століття. Волинь і Центральна Україна : монографія. Вид. 2-ге. Київ : Критика. 2008. 469 с.

3. Długosz J. Annales seu Cronicae incliti Regni Poloniae. Liber 11, 1413–1430. Warszawa: Wydaw. Naukowe PWN. 2000.

УДК 340.12:342.7:37.013.42

Ірина Ковальчук,

кандидатка філософських наук, доцентка,
викладачка циклової комісії суспільних
та художньо-мистецьких дисциплін,
Луцький педагогічний фаховий коледж
Комунального закладу вищої освіти
«Луцький педагогічний інститут»
Волинської обласної ради,
м. Луцьк

ПРАВА ЛЮДИНИ ЯК ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВА ОСНОВА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ

Стаття присвячена аналізу прав людини як основи професійної підготовки майбутніх педагогів. Розглянуто філософські засади прав людини та їх закріплення в міжнародних і національних документах. Показано роль курсу «Права людини» у формуванні правової культури здобувачів освіти. Підкреслено, що права людини є ціннісною та професійною основою діяльності педагога.

Ключові слова: права людини, філософські засади прав людини, правовий вимір, майбутні педагоги, здобувачі освіти.

У сучасному світі права людини є фундаментальною цінністю, що визначає розвиток демократичного суспільства. Освіта, як соціальний інститут, має особливу місію – формувати правову культуру, критичне мислення та громадянську позицію молоді. Для майбутніх педагогів знання про права людини стає не лише теоретичною основою, а й практичним інструментом у щоденній професійній діяльності. Саме тому навчальна дисципліна «Права людини» є важливою у підготовці педагогів, адже вона забезпечує розуміння цінності гідності, свободи та рівності, а також навички захисту прав людини в освітньому середовищі.

Важливим аспектом є імплементація теми прав людини в освітній процес. Значний внесок у розвиток цієї сфери зробили науковці, педагоги та практики: С. Буров, О. Войтенко, О. Козорог, І. Костюк, О. Марущенко, О. Охредько, О. Пометун, Т. Ремех, В. Селіваненко, Е. Ситник та інші, які досліджували

проблематику прав людини та сприяли формуванню навчально-методичних матеріалів для закладів освіти.

Важливу роль у поширенні знань про права людини та розробці практичних порад для освітян відіграють інституції громадянського суспільства, зокрема: Центр інформації про права людини, Українська Гельсінська спілка з прав людини, Освітній дім прав людини у Чернігові, Центр громадянської просвіти «Альменда» та ін. Їхня діяльність спрямована на підвищення обізнаності учасників освітнього процесу, формування культури поваги до прав людини та розвиток громадянської компетентності.

Мета роботи – показати, що права людини є важливою основою професійної підготовки майбутніх педагогів, адже вони формують правову культуру, відповідальність та здатність створювати безпечне й демократичне освітнє середовище.

Завдання статті – пояснити значення прав людини для освіти та педагогічної діяльності, окреслити головні філософські і правові засади прав людини, показати роль дисципліни «Права людини» у формуванні правової культури студентів, обґрунтувати, що права людини є ціннісною та професійною основою діяльності вчителя.

Права людини є фундаментальною цінністю громадянського суспільства. Вони належать кожному члену суспільства та визначають простір свободи, у якому можлива реалізація потреб людини, водночас окреслюючи межі, що гарантують повагу до прав інших. Права людини містять ідею гідності та рівності, передбачають ставлення до іншої людини як до рівного носія прав. Ступінь їх захищеності є показником ефективності громадянського суспільства та гарантією захисту індивіда від свавілля держави чи інших людей [5]. Важливою рисою прав людини є їх універсальність – вони мають значення для будь-якого суспільства незалежно від культурного чи національного контексту. Майбутні вчителі мають це знати, розуміти й використовувати у своїй професійній діяльності. Вони повинні демонструвати учням належну поведінку дотримання прав людини та формувати їхню громадянську компетентність. Саме педагог стає прикладом того, як права людини реалізуються у щоденному житті, і від його ставлення залежить виховання покоління, здатного жити у демократичному суспільстві.

Проведення занять з прав людини зі здобувачами освіти передбачене міжнародними зобов'язаннями України в рамках ОБСЄ. Держави-учасниці ОБСЄ домовилися «заохочувати

обговорення у школах (...) питань розвитку та захисту прав людини та основоположних свобод» і «сприяти розробці ефективних навчальних планів і курсів з прав людини для учнів усіх рівнів» [4, с. 12].

Національна стратегія у сфері прав людини визначає одним із ключових стратегічних напрямів (§ 27) підвищення рівня обізнаності у сфері прав людини. Це передбачає: зростання рівня знань населення щодо прав людини, механізмів їх реалізації та захисту; забезпечення можливості кожного отримувати якісну освіту у сфері прав людини протягом життя; формування культури поваги до прав людини серед осіб, уповноважених на виконання функцій держави та місцевого самоврядування; а також посилення активності громадян у відстоюванні власних прав [6]. Важливість цього напряму полягає в тому, що він є стратегічною умовою розвитку демократичного суспільства. Майбутні вчителі безпосередньо дотичні до його реалізації: вони мають знати й розуміти засади прав людини, використовувати їх у своїй професійній діяльності, демонструвати учням приклад належної поведінки, що ґрунтується на дотриманні прав, та формувати громадянську компетентність молодого покоління.

Права людини – це явище, що має не лише юридичні, а й моральні та соціокультурні характеристики. Вони поєднують у собі правові норми, етичні принципи та культурні цінності, які визначають ставлення суспільства до особистості. Саме тому у процесі навчання важливо не лише чітко виокремлювати філософські засади прав людини та їх правову основу, закріплену в нормативних документах, але й забезпечувати їхній взаємозв'язок. Такий підхід дозволяє студентам усвідомити, що права людини – це не абстрактні положення, а реальні орієнтири для поведінки й взаємодії у суспільстві.

Концепція прав людини має глибокі філософські корені. Від античних уявлень про природне право до сучасних міжнародних стандартів – права людини завжди були вираженням прагнення до свободи та справедливості. Центральними категоріями тут виступають: гідність, що визначає цінність кожної особистості; свобода – право діяти відповідно до власних переконань; рівність – відсутність дискримінації за будь-якими ознаками.

Уявлення про права людини сягають античної філософії. Давньогрецькі мислителі, зокрема Сократ, Платон і Аристотель, розглядали поняття справедливості, свободи та природного порядку як основу суспільного життя. Аристотель говорив про

«природне право», яке існує незалежно від законів держави. Стоїки (Зенон, Сенека, Марк Аврелій) розвивали ідею універсальності прав, наголошуючи, що всі люди рівні за природою, бо мають розум і гідність. У Римі ця концепція отримала юридичне оформлення: римське право закріпило поняття *jus naturale* (природне право), яке стало фундаментом для подальшого розвитку правових систем [7, с. 40–51].

Лише у XVII–XVIII століттях відбувається формування сучасного розуміння прав людини. Джон Локк обґрунтовував невід’ємні права на життя, свободу та власність, які не може порушити держава. Жан-Жак Руссо наголошував на суспільному договорі та рівності всіх громадян. Шарль Монтеск’є розвинув ідею поділу влади як гарантії захисту прав. У цей період права людини почали розглядатися як універсальні та невід’ємні, незалежні від волі монарха чи держави. Саме ці ідеї лягли в основу Декларації прав людини і громадянина (1789) та Білля про права (1791) у США [7, с. 88–102].

Після трагедій двох світових воєн права людини стали глобальною цінністю. У 1948 році прийнято Загальну декларацію прав людини, яка закріпила принципи гідності, свободи та рівності як універсальні стандарти. У XX столітті сформувалася концепція «поколінь прав»: перше покоління – громадянські та політичні права (свобода слова, право на життя, участь у виборах); друге покоління – соціально-економічні та культурні права (право на освіту, працю, охорону здоров’я); третє покоління – колективні права (право на мир, розвиток, безпечне довкілля); четверте покоління – цифрові права, що виникли у зв’язку з розвитком інформаційних технологій та штучного інтелекту.

Таким чином, філософські засади прав людини пройшли довгий шлях від античних уявлень про природне право до сучасних міжнародних стандартів. Вони завжди були вираженням прагнення людини до свободи, справедливості та гідності, а сьогодні становлять основу демократичного суспільства й професійної діяльності педагога.

Правову основу становлять насамперед міжнародні документи, які визначають універсальні стандарти прав людини. Сюди входять: Загальна декларація прав людини (1948), яка проголосила права як невід’ємні та універсальні [1]; Конвенція ООН про права дитини (1989), яка закріпила особливий захист дітей, їх право на освіту, розвиток і участь [2]. Водночас не менш важливою є і правова база України, яка включає: Конституцію

України, що гарантує права та свободи, право на освіту зокрема; Закон України «Про освіту», який визначає права та обов'язки учасників освітнього процесу; Закон України «Про охорону дитинства», який забезпечує соціально-правовий захист дітей та ін.

Таким чином, можна стверджувати, що правова основа створює рамки, у яких педагог має діяти, забезпечуючи дотримання прав здобувачів освіти.

Майбутнім педагогам важливо усвідомлювати роль дисципліни «Права людини» у їх професійній підготовці. Вивчення курсу сприяє: формуванню правової культури як здатності орієнтуватися у правових нормах та застосовувати їх; розвитку критичного мислення як уміння аналізувати ситуації, визначати порушення прав, аргументувати позицію тощо; вихованню громадянської позиції щодо готовності захищати права інших, брати участь у громадських ініціативах. Майбутній педагог має усвідомлювати, що його професійна діяльність нерозривно пов'язана з правами учнів, їхнім розвитком та безпекою.

Знання прав людини забезпечують майбутнім педагогам практичний вимір їхньої професійної діяльності. Вони допомагають учителю створювати безпечне освітнє середовище, зокрема запобігати булінгу, дискримінації та іншим порушенням прав учасників освітнього процесу. Такі знання дають змогу будувати демократичні відносини, що ґрунтуються на повазі до думки учнів та їх залученні до прийняття рішень. Важливим є й забезпечення рівності – гарантування доступу до освіти незалежно від соціального чи культурного походження. Окреме значення має розвиток інклюзивності: врахування особливих потреб дітей та надання їм необхідної підтримки. Тому під час вивчення дисципліни «Права людини» необхідно активно використовувати практичні кейси, аналізувати й обговорювати їх, адже саме вони формують у студентів навички реагування на порушення прав та алгоритми дій у складних ситуаціях [3].

Розглянуті матеріали наочно демонструють, що права людини є не лише юридичною категорією, а й філософсько-правовою основою професійної діяльності педагога. Вони визначають його ставлення до учнів, методи роботи та ціннісні орієнтири. Навчальна дисципліна «Права людини» у підготовці майбутніх педагогів забезпечує формування правової культури, критичного мислення та громадянської активності.

Отож, права людини – це ціннісна та професійна основа педагогічної діяльності, без якої неможливо створити демократичний, безпечний та інклюзивний освітній простір.

Література та джерела:

1. Загальна Декларація прав людини : прийнята і проголошена резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 10.12.1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015 (дата звернення: 10.04.2026).

2. Конвенція про права дитини, 20.11.1989 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021 (дата звернення: 10.04.2026).

3. Календар прав людини : посібник для педагогічних працівників навчальних закладів. Київ : ВАШТЕ. 2016. 80 с.

4. Керівні принципи освіти в галузі прав людини для системи середньої школи. Київ : ВАТЕ. 2016. 52 с.

5. Компетентності для культури демократії. Живемо разом як рівноправні громадяни в культурно багатоманітному демократичному суспільстві. Рада Європи, 2016. URL: <https://cutt.ly/QzHSdX4> (дата звернення: 02.04.2026).

6. Національна стратегія у сфері прав людини, затверджена Указом Президента України від 24.03.2021 №119/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/119/2021#Text> (дата звернення: 12.04.2026).

7. Хамітов Н. Історія філософії : проблема людини та її меж : навч. посіб. Київ : Наукова думка, 2006. 296 с.

УДК 821.161.2-32.09:305-055.2

Юлія Курилова,

кандидатка філологічних наук, доцентка,
доцентка кафедри української літератури,
Запорізький національний університет,
м. Запоріжжя

Карина Мороз,

студентка 3 курсу філологічного факультету
спеціальності 035 Філологія освітнього рівня «Бакалавр»,
Запорізький національний університет

Вікторія Нідзельська,

студентка 3 курсу філологічного факультету
спеціальності 035 Філологія освітнього рівня «Бакалавр»,
Запорізький національний університет

СТРАТЕГІЇ МОДЕЛЮВАННЯ ЖІНОЧИХ ОБРАЗІВ У НОВЕЛАХ В. СТЕФАНИКА: ГЕНДЕРНІ АСПЕКТИ

У статті проаналізовано стратегії моделювання жіночих образів у новелах В. Стефаніка через призму гендерних студій. Особливу увагу зосереджено на концептах вразливості, тілесності та материнства як ключових елементах формування жіночої суб'єктності. Доведено, що жіночі образи у новелах письменника підважують патріархальні стереотипи і набувають екзистенційного значення.

Ключові слова: гендерні студії, жіноча суб'єктність, вразливість, тілесність, материнство, соціальна травма, новелістика.

Постановка наукової проблеми та її значення. Сучасний розвиток гендерних студій у літературознавстві зумовлює необхідність переосмислення класичного літературного канону не лише з позицій естетики чи історії літератури, але й через призму соціокультурних механізмів репрезентації досвіду, влади й суб'єктності. У цьому контексті новелістика В. Стефаніка розглядається як надзвичайно продуктивний матеріал для гендерного аналізу, адже вона поєднує граничну психологічну напруженість із лаконізмом художньої форми та експресивною акцентованою тілесністю образів, засвідчує стратегію перегляду традиційних уявлень про рольові функції чоловіка й жінки.

Попри традиційне прочитання текстів В. Стефаніка як автора «селянської трагедії», його новели засвідчують стратегії

моделювання жіночих образів, які виходять за межі патріархальних схем репрезентації. Жінка в цих творах постає не лише як жертва соціальних обставин, але як носійка екзистенційного досвіду, морального вибору і специфічної форми суб'єктності, що формується в умовах граничної вразливості.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю інтеграції української класики у сучасний гендерний дискурс, зокрема в контексті таких підходів, як феміністична критика, студії травми та інтегровані студії національної екзистенції.

Аналіз досліджень проблеми. Творчість В. Стефаника посідає важливе місце в українському літературознавстві і неодноразово ставала об'єктом наукових інтерпретацій, однак гендерні аспекти, зокрема проблема материнства як художньої та антропологічної категорії, залишається недостатньо системно опрацьованим. Традиційно дослідники зосереджували увагу на соціально-психологічній природі його новел, експресіоністичній поезії, проблемах селянського буття, страждання, самотності та екзистенційного вибору.

Зокрема, у працях сучасних дослідників наголошується на глибинному психологізмі новел В. Стефаника та його здатності відтворювати внутрішні стани людини у межових ситуаціях [4]. У цьому контексті аналізується самотність як ключова екзистенційна категорія, що визначає поведінку персонажів і формує їхній життєвий вибір. Окремий напрям досліджень пов'язаний із аналізом родинних і міжпоколінневих відносин у новелах письменника [3]. Важливим є також дослідження образу матері як центрального елемента художньої системи письменника. Окрему увагу дослідники звертають на універсалізацію образу матері в українській літературі, де він виходить за межі побутового рівня і набуває загальнолюдського значення. У порівняльних студіях підкреслюється, що В. Стефаник розширює традиційний образ матері, поєднуючи в ньому індивідуальний досвід і універсальні смисли, пов'язані з жертвністю, відповідальністю і духовною силою [1]. У контексті сучасних підходів привертає увагу і мовно-когнітивний аспект дослідження жіночих образів [2].

Отже, наявні дослідження окреслюють широке поле інтерпретацій новелістики В. Стефаника, але проблема формування жіночого образу як складної художньої стратегії, що поєднує тілесність, етичний вибір і гендерну зумовленість досвіду,

потребує подальшого системного осмислення, що і визначає наукову перспективу розвідки.

Метою статті є виявлення та аналіз основних стратегій моделювання жіночих образів у новелах Стефаника через призму гендерної методології.

Досягнення визначеної мети передбачає виконання таких **завдань**: проаналізувати категорію вразливості як основу жіночих образів; визначити особливості формування жіночої суб'єктності; визначити параметри репрезентації тілесності як простору соціального контролю і смислотворення; розглянути концепцію материнства в контексті етичної парадигми; виявити механізми деконструкції патріархальних стереотипів у текстах.

Теоретико-методологічна рамка дослідження.

Методологічну основу дослідження становить міждисциплінарний підхід, що поєднує інструментарій гендерних студій, феноменології тілесності, студій травми та концепції етики турботи (К. Гіліган). Важливим є розуміння гендеру не як біологічної даності, а як соціокультурного конструкту, що визначає способи репрезентації суб'єкта в дискурсі. У цьому контексті категорія вразливості набуває особливого значення. Вразливість розглядається не як ознака слабкості, а як фундаментальна умова людського існування, що відкриває можливість етичного зв'язку з Іншим. Такий підхід дозволяє інтерпретувати жіночі образи В. Стефаника як носіїв специфічного досвіду, який поєднує тілесність, соціальну залежність і внутрішню гідність.

Концепція суб'єктності у статті осмислюється як здатність до переживання, вибору та дії навіть у межових ситуаціях. Це дозволяє уникнути редукації жіночих персонажів до ролі пасивних жертв і натомість побачити їх як активних учасниць екзистенційного процесу.

Окрему увагу приділено етиці турботи, яка пропонує альтернативу традиційним ієрархічним моделям моралі. У новелах В. Стефаника ця етика проявляється через материнство, співчуття, жертвовність і взаємозалежність.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Жіноча вразливість у новелах В. Стефаника є концептуальною основою антропології образу. Однією з ключових стратегій моделювання жіночих образів у новелах автора є репрезентація вразливості як базового стану існування. Жінка постає в умовах крайньої соціальної незахищеності: бідність, материнська відповідальність, тілесне

виснаження, моральний осуд громади. Проте ця вразливість не є негативною характеристикою: принаймні лексичних маркерів спроби авторського моделювання читацького сприйняття при доскіпливому аналізі не зафіксовано. Вона функціонує як простір, у якому розгортається глибокий екзистенційний досвід.

У новелі «Новина» жіноча вразливість репрезентована не як окрема характеристика персонажа, а як онтологічний стан існування, у якому концентрується вся трагедія селянського буття. Попри те, що сюжет фокусується на постаті батька Гриця (який вирішує долю своїх дітей після смерті дружини), жіночий досвід – передусім через образи його дочок – стає тим етичним і емоційним ядром, навколо якого вибудовується смислова структура тексту. Дівчатка постають у ситуації крайньої тілесної об'єктивації, адже їхні тіла майже розчиняються у виснаженні, а вся їхня життєвість концентрується в очах: *«Їли хліб на печі, і дивитися на них було страшно і жаль. Бог знає, як ті дрібонькі кісточки держалися вкупі? Лишень четверо чорних очий, що були живі і що мали вагу. Здавалося, що ті очі важили би так, як олово, а решта тіла, якби не очі, то полетіла би з вітром як пір'є. Та й тепер, як вони їли сухий хліб, то здавалося, що кістки в лиці потріскають»* [5, с. 51]. Така художня деталь не лише підсилює ефект фізичної крихкості, але й водночас надає жіночому образу особливої екзистенційної інтенсивності: саме через граничну тілесну вразливість проступає присутність життя як такого й особливості жіночого буття в ньому.

У новелі «Катруся» жіноча вразливість постає як гранично тілесний і водночас екзистенційний стан, що визначає специфіку існування персонажа – Катруся, знесилена хворобою, якій не можуть зарадити її батьки через фінансову неспроможність: батько, везучи до лікаря свою доньку, дорікає їй тим, що на неї потрібно витратити багато коштів. На відміну від новели «Новина», у якій вразливість проявляється через виснажену тілесність дітей від голоду, тут вона сконцентрована в образі молодої жінки, чия тілесність буквально руйнується хворобою: «сухонька рука», «сині нігті», виснажене тіло стають маркерами не лише фізичного занепаду, а й соціального безсилля. Катруся існує у просторі крайньої залежності – від батьків, від лікарів, від економічних умов, – і ця залежність формує її як суб'єкта, позбавленого можливості діяти, але не позбавленого здатності переживати й бажання жити: *«Сині нігті були як її сині очі, і здавалося, що по лиці вандрує багато синіх очей, дивних, блискучих»* [с. 36]; *«Катруся почервоніла і все собі гадала: Маю в*

бозі надію, що підведуси, що ще весни не стратю. Зараз таки найду собі роботу... Боже, боже, найди мені лік!» [5, с. 38]. Катруся, як жінка, не може виправдати надій батька так само, як би це міг зробити син, економічна доцільність від роботи якого в господарстві для нього є вищою за жіночу працю. Водночас вразливість у тексті не подається як об'єкт прямого авторського співчуття. В. Стефаник не використовує відкритих емоційних реплік чи моральних оцінок, натомість створює ситуацію, в якій сама реальність виявляється нестерпною. Словесні партії матері й батька, позначені сумішшю жалю, роздратування і безсилля, оголюють жорстокість соціального середовища, де хвороба жінки сприймається як тягар і економічна загроза. Отже, жіноча вразливість функціонує як поле напруги між тілесним стражданням і соціальною раціональністю, що зводить людину до функції.

Жіночі образи у новелах В. Стефаника тісно пов'язані з тілесністю, яка виступає не лише фізичною характеристикою, а й соціально маркованим простором. Жіноче тіло в цих текстах є об'єктом праці, носієм материнства, простором страждання, об'єктом морального оцінювання, адже тілесність у патріархальній спільноті визначається як простір соціального контролю й економічної доцільності.

У новелі «Гріх» («Думає собі Касіяниха...») жіночий образ подано через дуже конкретну і болісну тілесність. Тіло Касіянихи не є просто її власним – воно ніби підпорядковане зовнішнім обставинам: війні, насильству, осуду громади, реакції родини. Уже на початку твору це відчувається через сцену з дитиною, яка шукає груди, але цей природний акт материнства подається як щось тривожне, навіть загрозиве. Дитина сприймається героїнею не лише як її частина, а як нагадування про травму. Тому її тілесність постає як простір втрати контролю: материнство тут не є спокійним і природним, а пов'язане з болем і примусом.

Водночас тіло жінки у творі стає об'єктом постійного соціального оцінювання. Саме через нього громада сприймає її історію і виносить свій вирок. У традиційному середовищі відповідальність за «гріх» автоматично покладається на жінку, навіть якщо вона стала жертвою обставин. Касіяниха переживає повне відчуження: її уникають люди, засуджує церква, навіть рідні не можуть прийняти її ситуацію. Усе це показує, що жіноче тіло тут стає своєрідним маркером, який позначає порушення норм і робить цей «гріх» видимим для всіх.

У цьому контексті важливо, що тілесність героїні поєднує два протилежні значення. З одного боку, вона є джерелом страждання і сорому, з іншого – через неї виникає материнський зв'язок із дитиною. Касіяниха переживає внутрішню боротьбу: вона одночасно відчуває відразу і прив'язаність. Це показує, що її образ не можна звести до ролі «грішниці» – він значно складніший, бо включає і біль, і відповідальність, і спробу зберегти людяність.

Особливо показовою є тема позашлюбної дитини в новелах В. Стефаника. У патріархальному суспільстві така дитина автоматично стає причиною осуду жінки, а її майбутнє сприймається як наперед визначене – бідність, приниження, відсутність соціального статусу. Водночас ця дитина стає для героїні не лише «знаком ганьби», а й причиною жити далі. Саме через неї Касіяниха робить вибір піти з дому і взяти відповідальність за своє життя. Отже, тілесність, яка спочатку означає травму і втрату, поступово стає основою для формування суб'єктності і морального рішення. Звідси витікає концепція материнства як етичного аспекту жіночності.

Особливе місце у системі моделювання жіночих образів посідає материнство. Воно не подається як ідеалізована роль, а як складний і часто трагічний досвід. Материнство у В. Стефаника співвідноситься з болем і постає не як гармонійна чи ідеалізована роль, а як один із найнапруженіших і найтрагічніших вимірів людського існування. Воно пов'язане передусім із відповідальністю, яка значно перевищує можливості персонажів, із жертовністю, що часто набуває крайніх форм, і з постійним моральним вибором у ситуаціях безвиході. У новелах материнство не гарантує захисту чи стабільності – навпаки, воно відкриває простір страждання, де жінка змушена балансувати між любов'ю до дитини і жорстокими умовами життя.

У новелі «Кленові листки» материнський образ постає через граничну тілесну слабкість і водночас максимальне моральне напруження. Мати фізично виснажена, прикута до постелі, але саме вона залишається центром організації життя дітей: дає вказівки, навчає, намагається забезпечити хоча б мінімальний порядок. Її материнство проявляється не в абстрактній турботі, а в конкретних діях – проханнях принести воду, нагодувати дітей, підготувати їжу. Водночас вона усвідомлює власну близьку смерть і намагається передати дітям останні настанови – любити одне одного, підтримувати, не дати себе скривдити. Отже, материнство

тут поєднує турботу і прощання, життя і смерть, що створює особливу емоційну канву твору.

У новелі «Мати» показано ще один вимір материнства – його жорстку, навіть руйнівну форму. Стара Верижиха змушує доньку здійснити самогубство, щоб «змити ганьбу» з родини: *«Ти, курво, то твій чоловік тепер витягає гармати з болота, то ти дитину кинула в мене на постіль, як сука, що песьята покидає. Ти з офіцером щодня їдеш як пава бричками. Люди ховаються від твоїх поїздів. Колеса твоїх колясок ідуть моїм серцем і розрізують його. Ти, курво, заткала у мій сивий волос захляпану квітку ганьби»* [5, с. 236]. За сюжетом новели бабуся збирається навіть знищити свого маленького онука, не витримуючи тиску громади: хоч автор лише натякає на такий можливий сценарій (*«А тепер, коли я її післала на смерть, то чого ви, бестії, ще хочете від мене? Лиш підховую її хлопця і піду тою самою дорогою, що вона»*) [5, с. 237]), проте драматургія сюжету передбачає такий розвиток подій. Тут материнство підпорядковане логіці громади і честі, воно втрачає індивідуально-емоційний вимір і перетворюється на інструмент соціального контролю. Отже, материнство може виступати не лише як турбота, а й як форма примусу, продиктована соціальними нормами.

У новелі «Катруся» материнський мотив проявляється опосередковано через фігуру матері хворої дівчини. Її поведінка поєднує співчуття і практичний розрахунок: вона жаліє доньку, але водночас постійно наголошує на економічній безвиході, витрачених грошах, неможливості лікування. Це засвідчує, що материнство у В. Стефаника нерозривно пов'язане з матеріальними умовами існування: любов до дитини не усуває потреби рахувати ресурси і думати про виживання родини.

У розумінні В. Стефаника материнство постає як складна концепція, у якій поєднуються тілесність, відповідальність, страждання і моральний вибір. Воно не є стабільною чи однозначною категорією: у різних текстах воно набуває форм турботи, жертви, внутрішнього конфлікту або навіть насильства. Саме через цю багатозначність В. Стефаник створює глибоко реалістичний і водночас екзистенційно напружений образ матері, у якому відображається не лише приватний досвід жінки, а й ширші соціальні та культурні процеси.

Іншою важливою стратегією є формування жіночої суб'єктності через парадоксальне поєднання мовчання і внутрішньої активності. У багатьох новелах В. Стефаника жінки

не мають розгорнутого мовлення, їхній голос редукований або фрагментарний. Проте це мовчання не є ознакою відсутності суб'єктності, а стає свідченням травматичного досвіду, внутрішнього опору й символізує неможливість бути почутою у патріархальному середовищі.

Попри те, що соціальний контекст новел В. Стефаніка є виразно патріархальним, самі тексти підважують усталені гендерні стереотипи. Це відбувається через кілька стратегій: зміщення центру оповіді, коли жіночий досвід стає центральним, а не периферійним; констатацію вразливості й відкритість до страждання, яка інтерпретується як універсальний стан, у якому може опинитися й чоловік; сюжети не підтримують соціальні санкції, а демонструють їхню жорстокість; гендерні відмінності розчиняються у площині екзистенційного досвіду. Отже, автор не просто відображає реальність, а трансформує її, створюючи альтернативну етичну модель.

Висновки. Аналіз новелістики В. Стефаніка дозволяє зробити висновок, що жіночі образи у його творчості моделюються за допомогою складної системи прийомів, які виходять за межі традиційної патріархальної репрезентації. Вразливість, тілесність, мовчання і материнство виступають не як ознаки слабкості, а як основи суб'єктності та етичного досвіду. Вразливість маркує соціальну нерівність і відкриває можливість етичного переживання. В. Стефанік створює модель суб'єктності, яка не завжди ословлена, але завжди прочитується на рівні переживання. Він формує художню антропологію, у якій жіночий досвід набуває універсального значення, а гендерні стереотипи піддаються глибокій деконструкції. Це дозволяє інтегрувати його творчість у сучасний гендерний дискурс і розглядати її як важливий ресурс для осмислення проблем вразливості, соціальної нерівності та етики турботи.

Література та джерела:

1. Бикова Т. Від місцевого до універсального: парадигма величі жінки-матері («Марія» Т. Шевченка і «Марія» В. Стефаніка). *Шевченкознавчі студії*. 2013. Вип. 16. С. 151-160.
2. Брус М. Втілення літературних і діалектних особливостей фемінітивотворення у новелах Василя Стефаніка. *Прикарпатський вісник Наукового товариства імені Шевченка. Слово*. 2022. № 16. С. 360-367.

3. Козубенко Л. Проблема екзистенції дітей і батьків у новелістиці В. Стефаника. *Теоретична і дидактична філологія. Серія : Філологія.* 2020. Вип. 33. С. 39-45.

4. Паньків М. Ключові модуси екзистенціалізму крізь призму новел Василя Стефаника. *Прикарпатський вісник НТШ. Слово.* 2019. № 3. С. 464-469.

5. Стефаник В. Повне зібрання творів : в 3 т. / Василь Стефаник ; відп. ред. О. І. Білецький ; АН УРСР, Ін-т укр. літ. ім. Т. Г. Шевченка. Київ : Вид-во АН УРСР, 1949–1954. Т. 1 : Новели / уклад.: М. С. Грудницька та ін. Київ : Вид-во АН УРСР, 1949. 373 с.

УДК 111.852:930.85(4)

Юлія Луцюк,
викладачка циклової комісії
суспільних та художньо-мистецьких дисциплін,
Луцький педагогічний фаховий коледж
Комунального закладу вищої освіти
«Луцький педагогічний інститут»
Волинської обласної ради,
м. Луцьк

АНТИЧНІ ІДЕАЛИ КРАСИ ЯК ПІДҐРУНТЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ЕСТЕТИЧНОЇ ТРАДИЦІЇ

У статті розглядаються античні ідеали краси як фундамент європейської естетичної традиції. Аналізується формування «канонів» гармонії, пропорцій і симетрії у Стародавній Греції та Римі, їхнє відображення у мистецтві, скульптурі, літературі та архітектурі, а також вплив на європейську культуру від Відродження до класицизму. Особлива увага приділяється втіленню фізичної досконалості на прикладі скульптурного мистецтва та Олімпійських ігор, де демонструвалася гармонійність тіла і його пропорцій. Підкреслено поєднання фізичної та моральної краси у світогляді античних авторів і їхнє значення для сучасного розуміння естетики.

Ключові слова: антична культура, ідеали краси, гармонія, пропорції, симетрія, Олімпійські ігри, антична скульптура, європейська естетична традиція

Антична культура була колискою європейської культури. Європейські філософи, митці, науковці постійно зверталися до

античної спадщини як до творчого джерела, оскільки саме в цю епоху сформувалися «канони» – це встановлені в Стародавній Греції та Римі еталони краси, пропорцій та гармонії, що базувалися на симетрії, відповідності частин цілому та математичному розрахунку. Вони охоплювали мистецтво, архітектуру та літературу, визначаючи ідеал людського тіла та пропорції храмів, що стали фундаментом європейської культури.

Античні ідеали краси, сформовані у стародавні часи, є фундаментальною складовою європейської естетичної традиції. Вони вплинули на розвиток мистецтва, архітектури, літератури та філософії протягом століть, заклавши стандарти пропорцій, гармонії та симетрії.

Проблематика краси була предметом дослідження ще в античній філософії. Зокрема, Платон розглядав красу як вищу ідею, що існує поза матеріальним світом, тоді, як Аристотель трактував її як властивість об'єктивної реальності, пов'язану з порядком і пропорційністю.

Вагомий внесок у розуміння природи краси зробили також представники інших філософських шкіл: піфагорійці обґрунтували числову основу гармонії, софісти (зокрема Протагор) підкреслили відносність естетичних оцінок, а стоїки та епікурейці розвинули етичні та чуттєві аспекти сприйняття прекрасного.

У сучасній науці краса розглядається як соціокультурний феномен, що формується під впливом історичних, культурних і медійних чинників.

На ідеали краси стародавніх греків значною мірою впливала міфологія та боги, які уявлялися в людській подобі. Одним із найбільш відомих уособлень досконалості в античному мистецтві стала скульптура богині Афродіти (див. мал. 1).

Мал. 1. Скульптури Афродіти

Тоді особлива увага приділялася фізичній досконалості: гармонія тіла вважалася важливою, і навіть існували «формули» ідеальної жіночої краси, що визначали пропорції долонь, стоп та інших частин тіла. Симетричне обличчя з правильними рисами, великими очима та прямим носом вважалося особливо привабливим. Навіть брови мали значення: зрощені посередині брови вважалися ознакою краси, оскільки підкреслювали гармонійність обличчя. Для тих, у кого таких брів не було від природи, проміжок між ними підкреслювали темною підводкою або тінями, щоб створити ефект симетрії та зробити очі виразнішими. Як і в Давньому Єгипті, популярним був ідеал блідої шкіри, тому багаті жінки використовували пудру на основі свинцю, що, на жаль, могло викликати серйозні проблеми зі здоров'ям, включно з безпліддям та порушеннями розвитку.

Чоловіча краса у Стародавній Греції оцінювалася насамперед за статурою. Ідеальним вважалося атлетичне тіло з округлими, рельєфними м'язами та низьким відсотком жиру. Антична Греція приділяла особливу увагу гармонії та естетиці людського тіла, що відображалося як у мистецтві, так і в соціальних практиках, зокрема на Олімпійських іграх. Ці змагання, що проводилися раз на чотири роки в Олімпії на честь бога Зевса, виконували не лише спортивну, а й естетичну функцію. Учасники змагалися без одягу, що дозволяло демонструвати фізичну досконалість і гармонійність пропорцій тіла.

Для греків атлетичне тіло було втіленням божественної гармонії. Ідеалом вважалася симетрія м'язів, пропорційність кінцівок і тулуба, а також загальна естетична цілісність фігури. Наприклад, бігун чи борець мав рівномірно розвинені м'язи, широкі плечі, окреслені черевні м'язи та струнку поставу. Такі ознаки не лише підкреслювали фізичну силу, а й асоціювалися з моральною та духовною досконалістю.

Ці естетичні уявлення про тіло активно відтворювалися у скульптурі. Знаковим прикладом є «Дискобол» Мирона (див. мал. 2), де напружені м'язи та природна динаміка руху демонструють поєднання сили і краси.

Мал. 2. «Дискобол» Мирона

Античні художники прагнули зобразити тіло у його ідеальних пропорціях, таким чином утверджуючи уявлення про гармонію як основну цінність грецької культури.

Олімпійські ігри, поєднуючи спорт, мистецтво та релігійні ритуали, виконували роль майданчика для втілення естетичних ідеалів. Фізична досконалість у цьому контексті визначалася не лише показником сили, але й критерієм краси та гармонії, що впливало на уявлення про ідеальну форму людського тіла у грецькому суспільстві.

Античні ідеали краси базувалися на трьох основних принципах: гармонія, пропорційність, симетрія. Грецькі філософи та художники, такі як Платон і Поліклет, підкреслювали необхідність поєднання зовнішньої привабливості та внутрішньої духовної гармонії.

У грецькій скульптурі класичного періоду зразком вважалася статуя Дорифора Поліклета, де пропорції тіла визначалися математичною системою «канону» (класичне співвідношення частин тіла). Римська традиція перейняла грецькі естетичні стандарти, одночасно підкреслюючи індивідуальні риси портретів і підкреслюючи статус та доблесть особи.

Вплив античних ідеалів на європейську культуру проявився насамперед у Відродженні, коли художники й архітектори, такі як Мікеланджело та Леонардо да Вінчі, використовували грецькі канони пропорцій для створення гармонійних образів людини. Подальші стилі, такі як класицизм XVIII століття, також спиралися на ці стандарти, що підкреслює безперервність традиції.

Античні ідеали краси не обмежувалися лише фізичною формою; вони включали моральні й етичні аспекти. Гармонія тіла відображала гармонію душі, а це стало ключовим принципом європейської естетичної думки.

Отже, можна зробити такі висновки: античні ідеали краси сформувавали фундаментальні принципи європейської естетичної традиції – гармонію, пропорційність і симетрію; грецька та римська естетика вплинули на художню практику Відродження, класицизму та навіть на сучасні концепції краси; ідеали античності виходять за межі фізичного естетичного сприйняття, поєднуючи етичні та моральні принципи, що робить їх універсальними й актуальними для сучасного мистецтва і культури.

Сучасна культура продовжує черпати натхнення з античних естетичних ідеалів. Принципи гармонії, пропорційності та симетрії активно використовуються в образотворчому мистецтві, дизайні, моді та спортивній індустрії. Художники і дизайнери XXI століття часто звертаються до класичних форм тіла та пропорцій у створенні образів, а сучасні фітнес-ідеали й тенденції в моді демонструють прагнення до фізичної досконалості, подібної до античних стандартів. Таким чином, античні уявлення про красу залишаються універсальними і впливають на формування естетичних смаків у сучасному суспільстві.

Література та джерела:

1. Античні ідеали краси: естетичні канони Давньої Греції.
URL: <https://nataliaivchyk.com/antychni-idealy-kрасy-estetichni-kanony-davnoyi-gretyiy/> (дата звернення:08.04.2026).
2. Як змінювалися стандарти краси від Античності до наших днів.
URL: <https://social.org.ua/8283-yak-zminyuvalisya-standarti-kрасy-vid-antychnosti-do-nashikh-dniv.html> (дата звернення:08.04.2026).
3. Поняття краси в мистецтві: від античності до сучасності .
URL: <https://times.zt.ua/poniattia-kрасy-v-mystetstvi-vid-antychnosti-do-suchasnosti/> (дата звернення:08.04.2026).

УДК 304:364.6-055.1/.2(477)

Юлія Малько,

кандидатка наук з державного управління,
аналітикиня, гендерна експертка,
м. Полтава

Наталія Свідерська,

аналітикиня, гендерна експертка,
м. Київ

Наталія Рябушенко,

аналітикиня, гендерна експертка,
м. Луцьк

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ГЕНДЕРНО ЧУТЛИВОГО ІНКЛЮЗИВНОГО ВІДНОВЛЕННЯ: ВІД НАЦІОНАЛЬНОГО СТАНДАРТІВ ДО ЛОКАЛЬНИХ РІШЕНЬ

У статті обґрунтовано необхідність переходу від формального звітування про відновлення до створення інклюзивного середовища, що враховує потреби різних соціальних груп. Увага приділена аналізу використання інструментів гендерно чутливого інклюзивного відновлення на рівні громад.

Ключові слова: гендерні аспекти, інклюзивний підхід, інституційна спроможність, інституційний механізм забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків.

Сучасна парадигма відновлення України виключає можливість «гендерно нейтрального» підходу, оскільки воєнний контекст зумовив диференційований вплив на різні демографічні та соціальні групи. Ми зафіксували точку біфуркації: вибір між інерційним технократичним підходом (відбудова фізичних об'єктів) та людиноцентрованою моделлю інклюзивного розвитку. Успішний перехід від декларативних національних стратегій до операційних рішень на місцях залежить не стільки від обсягу капітальних інвестицій, скільки від масштабу інституційної трансформації органів місцевого самоврядування (ОМС).

Стратегічне планування та пріоритезація. Показники стратегічного планування в громадах виглядають переконливо: 83 % мають затверджені Стратегії розвитку, а 58 % – плани безбар'єрності. Той факт, що лише 17 % розробили окремі програми відновлення, вказує на позитивну тенденцію: громади

сприймають відновлення не як ізольований інфраструктурний проєкт, а як комплексну трансформацію, інтегровану в загальний розвиток (економічний, соціальний, екологічний та інституційний блоки).

Попри високий рівень формалізації стратегій, дослідження виявило критичний розрив між теоретичною базою та управлінською практикою. Про операційний дефіцит може свідчити те, що лише у 6 % громад гендерні інструменти інтегровані в щоденні управлінські регламенти. Важлива значення має фактор лідерства. У чверті громад (25 %) ініціатива належить керівництву. Це підтверджує, що політична воля є ключовим предиктором успіху – без залученості топменеджменту ініціативи фахівців залишаються нереалізованими або мають епізодичний характер. У 17,2 % громад впровадженням займаються окремі спеціалісти без системної координації, що унеможливає сталість результатів.

Громади чітко артикулюють потребу на системну підтримку та експертний супровід в переході від теоретичного навчання до практичного інструментарію. Зокрема, варто зазначити наявний методологічний вакуум: 23,4 % респондентів потребують прикладних алгоритмів, чеклістів та інструкцій. Спостерігається і криза сталості: ще 23,4 % готові до змін, але потребують довгострокового менторського супроводу, що свідчить про неефективність короткострокових освітніх заходів («одноразових» тренінгів). Наразі 4,7 % громад повністю ігнорують гендерні детермінанти при стратегічному плануванні. Головним викликом для решти є подолання «декларативного етапу» та переведення гендерних знань у площину прикладного врядування. Без системної інституційної підтримки та залучення громадянського сектору існує ризик формальної відбудови, яка не відповідатиме реальним потребам зміненого соціуму.

Ключовий виклик локального врядування змістився з теоретичного засвоєння знань до їх прикладного застосування. Наразі спостерігається дефіцит злагодженості інституційних механізмів, що призводить до фрагментарності гендерного підходу. Системність часто замінюється реактивністю на вимоги зовнішніх донорів: 28,1 % громад мали експертну підтримку лише в межах проєктів, яка припинилася разом із завершенням зовнішнього фінансування. Це свідчить про низький рівень інтерналізації гендерних стандартів у сталу структуру ОМС. Дослідження виявило значний методологічний розрив між етапом

збору первинної інформації та її фаховою аналітичною обробкою. Найявною є інструментальна асиметрія: 67 % громад здійснюють оцінку потреб, а 45 % збирають дезагреговані за статтю дані. Однак лише 26 % здатні трансформувати ці статистичні показники в якісний аналіз. Відчувається і дефіцит компетенцій: низька здатність до інтерпретації даних свідчить про гострий дефіцит аналітичних компетенцій. Ситуація посилюється високим рівнем бюрократичного навантаження, де формальна звітність поглинає ресурси, необхідні для реальної аналітичної роботи.

Аналіз структури використання гендерних інструментів демонструє домінування кількісних методів над якісними. Консультації з цільовими групами проводять лише 23 % громад. Перевага анкетувань над прямим діалогом обмежує глибину розуміння соціальних запитів, що може свідчити про брак діалогу між владою та громадою. Експерти під час глибинного інтерв'ю відзначали низьку операційність: практичні інструменти трансформації середовища, такі як аудит безпеки (17 %) та інтеграція гендерного підходу в бюджет (15 %), залишаються на периферії.

Серед викликів є і відсутність прогнозування. Найменш затребуваною є оцінка гендерного впливу (7 %), що вказує на відсутність практики стратегічного прогнозування наслідків управлінських рішень. При цьому 15 % громад взагалі не використовують гендерний інструментарій, що прямо корелює з ризиками несправедливого розподілу ресурсів відновлення.

Хоча відстежується прогрес щодо якості даних, які збирають та аналізують громади, можна відзначити перехід від «знеособлення» до формальної відповідності, проте, попри вихід із зони повного ігнорування гендерних даних, громади «застрягли» на етапі їх часткового та інерційного використання. Гострою є проблема інерційності: лише 32 % громад використовують узагальнені показники, розглядаючи населення як однорідну групу. Ще 30,6 % оперують «знеособленими» даними, що нівелює специфіку потреб різних категорій мешканців. Для 16,1 % громад робота з даними є виключно зовнішньою вимогою донорів. Це створює феномен «формальної відповідності», де збір показників не спрямований на покращення якості життя мешканців. Лише 14,4 % громад демонструють зрілий підхід, максимально використовуючи гендерний профіль.

Громади подолали етап інформаційного вакууму, проте ще не досягли рівня, де гендерні дані стають фундаментом для розробки

проектів. Це створює стратегічну загрозу «відновлення за старими лекалами», які не релевантні змінній демографічній структурі та безпековій ситуації. Без переходу до якісної інтерпретації даних ефективність процесів відбудови залишатиметься під питанням.

Аналіз фінансових регламентів ОМС виявив критичний розрив між формальною фіксацією результатів і стратегічним проектуванням. Лише 12 % громад (кожна восьма) закріпили гендерні аспекти у Бюджетному регламенті як наскрізний стандарт на всіх стадіях, що свідчить про інституційну слабкість. Показник гендерного звітування (26 %) удвічі перевищує рівень попереднього гендерного аналізу (13 %). Це свідчить про те, що громади схильні описувати вже реалізовані заходи, а не використовувати аналіз потреб різних груп населення як базу для планування змін. Саме низький рівень аналітичної підготовки є головним бар'єром для впровадження гендерно орієнтованого бюджетування (ГОБ).

Аналізувалась також ієрархія інвестиційних пріоритетів і цифрова трансформація (DREAM). При виборі проектів для фінансування громади демонструють чітку, але дещо обмежену систему пріоритетів. Аналіз показав домінування прямого економічного ефекту та миттєвої користі для населення. Для більшості громад визначальною є соціально-економічна доцільність (62 %). Майже половина сконцентрована на фізичній доступності простору, що стала обов'язковим стандартом управління (безбар'єрність та інклюзія (49 %) і стратегічна відповідність (45 %)). Екологічна сталість (15 %) та вплив на гендерні групи (15 %) наразі посідають останні місця в ієрархії цінностей.

Ця тенденція підтверджується і в системі DREAM: при високому фокусі на безбар'єрності (64 %) лише 9 % проектів проходять гендерну експертизу, а 10 % супроводжуються консультаціями із зацікавленими сторонами. Аналіз підготовки інвестиційних проектів виявила глибокий інституційний розрив. Майже половина громад (46,9 %) гостро потребує допомоги у врахуванні гендерних та інклюзивних підходів. У той же час 15,6 % респондентів розглядають проекти як «суто технічні», повністю ігноруючи їх соціальний вплив. Лише 6,3 % громад включають результати гендерної оцінки до супровідної документації. Специфічні ризики безпеки враховуються лише у 14,1 % випадків, що є критично низьким показником в умовах воєнного стану.

Ресурсне забезпечення та стратегії кооперації. Громади демонструють високу мотивацію до залучення зовнішніх ресурсів та використання інструментів співробітництва. 67 % громад активно залучають міжнародну технічну допомогу, яка наразі є головним драйвером переходу від теорії до практичного впровадження гендерного підходу. Допомога міст-побратимів (33 %) виступає джерелом не лише коштів, а й апробованих сталих практик. Субвенції та дотації з держбюджету залишаються базовим ресурсом для 64 % громад. Хоча загалом інструмент використовується для реалізації спільних проєктів (48 %) та спільного фінансування установ (48 %), системне кооперування для надання послуг (через спільні КП) залишається рідкісним явищем (9 %) через процедурну складність. Громади майже не використовують державно-приватне партнерство (10 %) та кредитні ресурси (7 %), що вказує на консервативність фінансової політики.

Інтеграція гендерного виміру у фінанси громад має нерівномірний характер: за високої активності у залученні зовнішніх коштів спостерігається дефіцит системного використання гендерного аналізу та оцінки впливу. Основний фокус залишається на фізичній безбар'єрності, що без належної методологічної підтримки створює ризики формальної імплементації проєктів відновлення.

Головним бар'єром на шляху до гендерно чутливого врядування залишається не стільки відсутність стратегій, скільки брак кваліфікованих кадрів. 64 % громад ідентифікують дефіцит фахівців, здатних виконувати складні аналітичні завдання, як ключову перешкоду. Цей інтелектуальний голод підсилюється фінансовим дефіцитом (58 %) та гострою потребою у прикладних методичних рекомендаціях (33 %), що формує прямий запит до експертного середовища на системний консалтинг, а не разове навчання.

Територіальна доступність: подолання «географічної нерівності». В умовах війни фізична наявність послуги в громаді не тотожна її доступності. Руйнування логістичних ланцюгів і скорочення транспортних маршрутів створили нові бар'єри. У відповідь на це громади розділилися за моделями управління, зокрема майже половина громад (48 %) успішно децентралізували послуги через мобільні ЦНАПи, амбулаторії та виїзні служби. Чверть громад (25 %) продовжують концентрувати сервіси в адміністративних центрах, а 23 % забезпечили лише мінімальний

рівень доступності за місцем проживання, що створює ризики ізоляції для мешканців віддалених сіл.

Секторальна адаптація та нові моделі догляду. Безпекові виклики стимулювали перегляд традиційних підходів до соціальної сфери. Спостерігається чітка тенденція наближення сервісів до користувача. В сфері охорони здоров'я кожна третя громада (32 %) використовує мобільні медичні бригади, а 26 % – мобільні аптечні пункти. Громади звертають увагу на підтримку трудової активності жінок, до прикладу через дефіцит місць у дитсадках критичної ваги набули сервіси «ЄЯсла» (29 %) та «Муніципальна няня» (26 %). Для багатьох жінок це стало єдиним інструментом повернення на ринок праці. Громади виявляють соціальну резильєнтність. Вони продемонстрували високу спроможність у впровадженні складних послуг: соціальний супровід сімей у СЖО (71 %), послуги з формування життєстійкості (64 %) та супровід інклюзивного навчання (52 %). Більшість цих практик були успішно пілотовані в межах міжнародних проєктів і наразі масштабуються.

Забезпечення інституційної пам'яті Громади довели свою здатність до швидкої адаптації, проте для переходу до сталого розвитку необхідно забезпечити повноцінне функціонування місцевого гендерного механізму. Це передбачає:

1. Комплексну взаємодію: синергію між профільним заступником (координатором), відповідальним підрозділом, гендерною радою та радником.

2. Експертну підтримку: нагальною є потреба у впровадженні методології «10 блоків гендерно інклюзивного відновлення», яка дозволяє структурувати хаотичні заходи у цілісну політику.

3. Тяглисть процесів: формування «інституційної пам'яті», щоб успішні практики не зникали разом із ротацією кадрів або завершенням донорських грантів.

Лише за умови поєднання кадрового розвитку, залучення громадськості та використання науково обґрунтованих аналітичних інструментів громади зможуть досягти реальної рівності у процесах відновлення та забезпечити справедливий розподіл благ для всіх мешканців.

Література та джерела:

1. Аналітичне дослідження «Участь громадянського суспільства у відновленні України». URL: [2023-06-15-giving-civil-](https://www.givingscivil.org/2023-06-15-giving-civil-ukraine)

[society-stake-ukraines-recovery-lutsevych-ukrainian.pdf](#) (дата звернення: 17.03.2026).

2. Гендерно чутливе відновлення і розвиток на місцевому рівні: 20 рекомендацій. URL: <https://cedos.org.ua/wp-content/uploads/genderno-chutlyve-vidnovlennya-i-rozvytok-na-miszhevomu-rivni-20-rekomendaczij.pdf> (дата звернення: 20.04.2026).

3. Гендерний аналіз регіонального розвитку в Україні. URL: https://ukraine.unwomen.org/sites/default/files/2022-11/UNWomenGender%20Analysis%20of%20Regional%20Development%20with%20Annexes_0.pdf (дата звернення: 12.04.2026).

4. Гендерна політика в системі публічного управління України. URL: <https://drive.google.com/file/d/1lggcL1ickxx4e-6bc7dClXJEcdTS-soV/view> (дата звернення: 18.04.2026).

5. Глосарій з гендерно чутливого відновлення. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/ind-57-gender-policy/glosarii.pdf> (дата звернення: 10.04.2026).

6. «10 блоків гендерно інклюзивного відновлення». URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/ind-57-gender-policy/10-blokiv-web-ukr-new-2.pdf> (дата звернення: 15.04.2026).

7. Індекс гендерної рівності. URL: https://uwf.org.ua/wp-content/uploads/2025/03/gender_index_ukr_web.pdf (дата звернення: 10.04.2026).

8. Платформа гендерного мейнстримінгу та інклюзії у відновлені. URL: <https://genderplatform.org.ua/materiali/page/2/> (дата звернення: 12.04.2026).

УДК 94(477):316.346.2-055.2

Сергій Марчук,
кандидат педагогічних наук,
завідувач кафедри загальної педагогіки,
психології та методики початкової освіти,
Комунальний заклад вищої освіти
«Луцький педагогічний інститут»
Волинської обласної ради,
м. Луцьк

Ірина Чемерис,
викладачка-методистка,
викладачка циклової комісії шкільної, дошкільної
педагогіки, психології та методик,
Луцький педагогічний фаховий коледж
Комунального закладу вищої освіти
«Луцький педагогічний інститут»
Волинської обласної ради,
м. Луцьк

ОЛЕНА ПЧІЛКА У ФЕМІНІСТИЧНОМУ НАЦІОНАЛЬНОМУ РУСІ

У статті проаналізовано роль Олени Пчілки у становленні українського феміністичного національного руху. Розкрито її діяльність як письменниці, публіцистки та громадської діячки, спрямовану на утвердження прав жінок і розвиток національної культури. Обґрунтовано значення її ідей для формування гендерної свідомості українського суспільства.

Ключові слова: *Олена Пчілка, фемінізм, національний рух, гендерна рівність, жіночий рух, українська культура.*

Постановка наукової проблеми та її значення. У сучасному науковому дискурсі проблема становлення феміністичного руху в Україні набуває особливої актуальності у зв'язку з переосмисленням ролі жінки в історії та культурі. Вивчення діяльності визначних постатей, які поєднували національну ідею з боротьбою за права жінок, дозволяє глибше зрозуміти процеси формування гендерної рівності в українському суспільстві.

Однією з таких постатей є Олена Пчілка (Ольга Драгоманова-Косач), чия діяльність стала важливим етапом у розвитку українського жіночого руху. Її внесок у популяризацію освіти,

культури та прав жінок потребує системного наукового осмислення.

Короткий аналіз досліджень цієї проблеми. Питання ролі Олени Пчілки в українському культурному та громадському житті досліджували українські науковці [1-3], зокрема в контексті історії літератури, педагогіки та гендерних студій. Дослідники акцентують увагу на її внеску у розвиток української мови, фольклористики та виховання національно свідомої молоді. Разом із тим, у сучасних гендерних дослідженнях її діяльність дедалі частіше розглядається крізь призму феміністичної теорії. Проте проблема інтеграції її ідей у контекст національного феміністичного руху залишається недостатньо розкритою, що зумовлює актуальність розвідки.

Метою статті є визначення ролі Олени Пчілки у формуванні українського феміністичного національного руху. Для досягнення поставленої мети передбачено такі **завдання**: проаналізувати основні напрями діяльності Олени Пчілки; розкрити її погляди на роль жінки в суспільстві; визначити взаємозв'язок між її національною та феміністичною позицією.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Олена Пчілка є однією з ключових постатей українського національного відродження кінця XIX – початку XX ст. Її діяльність охоплювала літературну творчість, видавничу справу, етнографію й активну громадську позицію.

Виховуючи дітей у дусі любові до України, Олена Пчілка активно долучала їх до збирання українського фольклору та заохочувала до літературної творчості. Водночас вона прагнула забезпечити їм гармонійний і всебічний розвиток: вивчення іноземних мов (латинської, грецької, французької, німецької), ознайомлення зі світовою історією, літературою та культурою, а також заняття музикою сприяли формуванню широкого світогляду дітей. Разом із чоловіком вона підтримувала їхні захоплення співом, малюванням, вишиванням тощо. Приклад Олени Пчілки переконливо засвідчує, що роль жінки й матері в родині є значно ширшою і відповідальнішою, ніж це визначалося тогочасними суспільними уявленнями. Вона постає як образ нової жінки-матері, яка виходить за межі традиційних норм і стереотипів. Саме родинне виховання стало підґрунтям формування феміністичних переконань Ольги Косач. Власним життєвим прикладом вона довела, що місія жінки не зводиться лише до народження та виховання дітей. За підтримки родини й

вдалося реалізувати себе в різних сферах суспільного життя – як дружина, мати, науковиця, політична діячка, письменниця, редакторка та громадська активістка. Її життєвий шлях є яскравим свідченням утвердження ідей гендерної рівності [2, с. 111].

Ідейна спадщина Олени Пчілки органічно вписується у загальноєвропейський феміністичний дискурс другої половини ХІХ – початку ХХ ст., зокрема в контекст ліберального напрямку. Водночас специфіка її концепції визначалася національним контекстом: на відміну від західноєвропейських країн, де ключовим була боротьба за громадянські права, Пчілка поєднувала питання жіночої рівноправності з завданнями національного відродження, вбачаючи у жінці активного суб'єкта культурного та державного процесу [3].

Важливою складовою діяльності О. Пчілки було утвердження ідеї рівноправності жінок у суспільстві. Вона виступала за доступ жінок до освіти, їхню участь у культурному та громадському житті, підкреслюючи необхідність інтелектуального розвитку жінки як основи прогресу нації. У своїх публіцистичних творах вона наголошувала, що жінка має бути не лише хранителькою домашнього вогнища, а й активною учасницею суспільних процесів.

Серед видань, ініційованих і підтриманих Оленою Пчілкою, варто вирізнити феміністський альманах «Перший вінок». Це була заявка на право жінок говорити власним голосом. Олена Пчілка вміщує в «Першому вінку» прегарну повість «Товаришки», окреслює галерею нових жінок, студенток Цюрихського університету. Після національної революції Олена Пчілка почала самовіддано працювати в царині етнографії, стала першою жінкою-академіком. Пчілка органічно поєднувала феміністичні ідеї з національною ідеологією. Вона розглядала розвиток української культури як невід'ємну складову визволення жінки. Саме через освіту, мову та культуру вона бачила шлях до емансипації жінок. Такий підхід дозволяє говорити про специфічний характер українського фемінізму, який тісно пов'язаний із національно-визвольною боротьбою [1].

Значну увагу Пчілка приділяла вихованню молодого покоління, зокрема формуванню національної та гендерної свідомості. Її педагогічні ідеї сприяли розвитку нового типу жінки – освіченої, свідомої, активної у суспільному житті.

Отримані результати дослідження дають підстави стверджувати, що діяльність Олени Пчілки мала системний характер і охоплювала різні сфери суспільного життя, що забезпечило її вагомий вплив на становлення українського жіночого руху.

Висновки. Отже, Олена Пчілка відіграла важливу роль у формуванні українського феміністичного національного руху. Її діяльність сприяла утвердженню ідеї гендерної рівності та розвитку національної свідомості.

Поєднання феміністичних і національних ідей у її творчості та громадській діяльності визначило специфіку українського жіночого руху. Перспективи подальших досліджень полягають у глибшому аналізі її педагогічної спадщини та впливу на сучасні гендерні процеси в Україні.

Література та джерела:

1. Агеєва В. Олена Пчілка: мати українського націоналізму й феміністка, яка обожнювала вишиванки. URL: <https://www.04141.com.ua/news/2455557/olena-pcilka-mati-ukrainskogo-nacionalizmu-j-feministka-aka-oboznuvala-visivanki> (дата звернення: 15.04.2026).

2. Вишневська О., Сухарева С. Феміністичні аспекти життєпису Елізи Ожешко та Олени Пчілки. *Волинь філологічна: текст і контекст*. 2024. Вип. 37. С. 104–115. URL: <https://doi.org/10.29038/2304-9383.2024-37.vys> (дата звернення: 15.04.2026).

3. Ігнатенко М. Націоналістичні та феміністичні погляди Олени Пчілки в житті та творчості. *Вісник гуманітарних наук*. 2025. № 10. URL: <https://doi.org/10.5281/zenodo.17015565> (дата звернення: 15.04.2026).

УДК 371.13:305-051

Мар'яна Никитюк,
старша викладачка, викладачка циклової комісії
суспільних та художньо-мистецьких дисциплін,
Луцький педагогічний фаховий коледж
Комунального закладу вищої освіти
«Луцький педагогічний інститут»
Волинської обласної ради,
м. Луцьк

ГЕНДЕРНА ЧУТЛИВІСТЬ ЯК СКЛАДНИК ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СУЧАСНОГО ПЕДАГОГА В КОНТЕКСТІ НУШ

У статті розглянуто гендерну чутливість як важливий складник професійної компетентності вчителя / вчительки в умовах реалізації концепції Нової української школи. Проаналізовано прояви гендерної сліпоти та визначено шляхи формування гендерно чутливого освітнього середовища.

Ключові слова: гендерна чутливість, професійна компетентність, Нова українська школа, гендерна сліпота, освітнє середовище, булінг.

Реформа «Нова українська школа» (НУШ) спрямована на формування компетентної, вільної та соціально відповідальної особистості, що здатна до самореалізації в сучасному суспільстві [5]. Одним із ключових принципів цієї реформи є забезпечення рівних можливостей для всіх учасників освітнього процесу незалежно від їхніх індивідуальних характеристик, зокрема статі [3].

У цьому контексті гендерна чутливість учителя / вчительки набуває особливого значення як складник його / її професійної компетентності. Вона передбачає здатність педагога усвідомлювати вплив гендерних стереотипів на освітній процес, уникати дискримінаційних практик і створювати сприятливе середовище для розвитку кожної дитини.

Актуальність проблеми зумовлена тим, що навіть за умов формальної рівності у школах продовжують існувати прояви гендерної нерівності. Вони часто мають прихований характер і виявляються у формах так званого «прихованого навчального плану», який впливає на формування уявлень учнів / учениць про соціальні ролі та можливості [4].

Таким чином, дослідження гендерної чутливості вчителя є важливим для підвищення якості освіти, забезпечення

психологічного комфорту учнів і формування демократичних цінностей у суспільстві.

Проблематика гендерної рівності в освіті активно досліджується в сучасній педагогічній науці. Концептуальні засади реформування освіти в Україні, зокрема принципи дитиноцентризму та інклюзивності, розкрито у працях Н. Бібік [5].

Теоретико-методологічні основи гендерної освіти та виховання обґрунтовано у наукових роботах О. Цокур, яка розглядає гендерну чутливість як важливу характеристику професійної діяльності педагога [6].

Практичні аспекти впровадження гендерно чутливого підходу в освітній процес висвітлено у дослідженнях О. Малахової та Т. Семигіної, де запропоновано конкретні методики роботи з учнями та педагогічними колективами [4; 7].

Водночас аналіз наукових джерел свідчить про необхідність подальшого осмислення ролі гендерної чутливості у структурі професійних компетентностей учителя / учительки, а також пошуку ефективних шляхів її практичного впровадження відповідно до вимог сучасної освіти.

Метою статті є теоретичне обґрунтування гендерної чутливості як складника професійної компетентності вчителя в умовах НУШ та визначення практичних механізмів її реалізації в освітньому процесі.

Для досягнення мети поставлено такі завдання:

- розкрити сутність поняття «гендерна чутливість» у педагогічному контексті;
- визначити основні прояви гендерної сліпоти у шкільному середовищі;
- охарактеризувати шляхи формування гендерно чутливого освітнього середовища;
- обґрунтувати значення гендерного підходу для профілактики булінгу.

Гендерна чутливість учителя / учительки є інтегральною характеристикою, що поєднує знання, цінності та практичні навички, спрямовані на забезпечення рівних можливостей для учнів / учениць. Вона передбачає не лише усвідомлення існування гендерних стереотипів, а й активну діяльність щодо їх подолання у педагогічній практиці [6].

Важливим аспектом є усвідомлення явища гендерної сліпоти – підходу, за якого педагог вважає, що однакове ставлення до всіх учнів автоматично забезпечує справедливість. Проте такий підхід

ігнорує реальні соціальні відмінності та може призводити до відтворення нерівності [4].

На практиці гендерна сліпота проявляється у різних формах. Зокрема, це використання гендерно маркованої мови, коли узагальнення здійснюється через чоловічий рід, що створює ефект «невидимості» жінок у професійному просторі. Також поширеним є стереотипний розподіл ролей між учнями / ученицями, коли хлопців залучають до фізичної діяльності, а дівчат – до організаційної чи творчої роботи.

Крім того, спостерігається різниця у педагогічних очікуваннях: успіхи дівчат часто пояснюються старанністю, а хлопців – природними здібностями. Це впливає на формування самооцінки учнів та їхню мотивацію до навчання [4; 6].

Важливим напрямом подолання зазначених проблем є формування гендерно чутливого освітнього середовища. Воно передбачає використання інклюзивної мови, що включає як чоловічі, так і жіночі форми назв професій, забезпечення рівного доступу до всіх видів діяльності та уникнення дискримінаційних практик у навчанні.

Особливу увагу варто приділяти змісту навчальних матеріалів. Аналіз підручників і дидактичних матеріалів дозволяє виявити стереотипні образи та скоригувати їх шляхом доповнення прикладами успішних жінок і чоловіків у різних сферах діяльності.

Не менш важливою є організація взаємодії в класі. Учитель / учителька має забезпечувати рівномірний розподіл уваги між учнями, створювати умови для участі кожного / кожної у освітньому процесі та підтримувати розвиток індивідуальних здібностей незалежно від статі.

Гендерна чутливість також відіграє значну роль у профілактиці булінгу. Як свідчать дослідження, значна частина конфліктів між учнями виникає на основі невідповідності поведінки гендерним стереотипам [7]. Формування атмосфери поваги, прийняття різноманітності та розвитку емоційного інтелекту сприяє зниженню рівня агресії в учнівському середовищі.

Таким чином, гендерно чутливий підхід є важливим інструментом забезпечення якості освітнього процесу та гармонійного розвитку особистості учнів.

Упровадження гендерно чутливого підходу в освітній процес має позитивний вплив на різні аспекти навчання та виховання. Впровадження гендерно чутливого підходу сприяє покращенню

мікроклімату в класі [5]. Зокрема, воно сприяє формуванню психологічно безпечного середовища, в якому кожен / кожна учень / учениця відчуває себе прийнятним / прийнятою і цінним / цінною.

Крім того, такий підхід забезпечує розвиток критичного мислення, оскільки учні вчаться аналізувати соціальні явища та ставити під сумнів стереотипи. Це відповідає ключовим компетентностям, визначеним у концепції НУШ [5].

Зниження рівня булінгу та дискримінації також є важливим результатом впровадження гендерно чутливого підходу. Коли вчитель / вчителька формує культуру взаємоповаги та рівності, це позитивно впливає на міжособистісні відносини в класі та загальний мікроклімат [4; 7].

Гендерна чутливість є необхідним складником професійної компетентності сучасного/сучасної вчителя / вчительки в умовах реалізації концепції НУШ. Вона забезпечує створення інклюзивного, безпечного та справедливого освітнього середовища.

Подолання гендерної сліпоти потребує системної роботи педагога, спрямованої на розвиток рефлексії, удосконалення професійної діяльності та впровадження інноваційних методів навчання.

Практична реалізація гендерно чутливого підходу сприяє підвищенню якості освіти, розвитку особистісного потенціалу учнів та формуванню толерантного суспільства.

Перспективи подальших досліджень полягають у розробленні методик оцінювання рівня гендерної чутливості педагогів та впровадженні їх у систему підвищення кваліфікації.

Література та джерела:

1. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 10.04.2026).

2. Про затвердження професійного стандарту за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти» : наказ Міністерства економіки України від 23.12.2020 № 2736. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v2736915-20#Text> (дата звернення: 10.04.2026).

3. Стратегія впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від

20.12.2022 № 1163-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1163-2022-%D1%80#Text> (дата звернення: 10.04.2026).

4. Гендерна чутливість у школі : посібник для вчителів / за заг. ред. О. Малахової. Київ : Основа. 2021. 128 с.

5. Нова українська школа : poradnik dla vchytelja / za zag. red. N. M. Bibik. Київ : Плеяди. 2017. 206 с.

6. Цокур О. С. Гендерна освіта та виховання: теоретико-методологічні засади : монографія. Одеса : Астропринт. 2019. 240 с.

7. Малахова О., Семигіна Т. Гендерна чутливість : тренінговий модуль для освітян. Київ : ВД «Києво-Могилянська академія», 2020. 84 с.

УДК 94(47):316.356.2-055.26:321.01

Олександр Панасюк,
кандидат історичних наук, викладач
циклової комісії суспільних та
художньо-мистецьких дисциплін,
Луцький педагогічний фаховий коледж
Комунального закладу вищої освіти
«Луцький педагогічний інститут»
Волинської обласної ради,
м. Луцьк

ТРАНСФОРМАЦІЯ ІНСТИТУТУ МАТЕРИНСТВА В ІДЕОЛОГІЧНИХ КОНСТРУКТАХ СРСР: МІЖ ЕМАНСИПАЦІЄЮ ТА ДЕРЖАВНИМ ПРАГМАТИЗМОМ

Проаналізовано еволюцію інституту материнства в Радянському Союзі як складного ідеологічного конструкту, що балансував між гаслами жіночого визволення та потребами державного прагматизму. Досліджено механізми формування «контракту працюючої матері» та виявлено суперечності між офіційним дискурсом про рівноправність і реальною практикою подвійної зайнятості жінок. Особливу увагу приділено деконструкції радянських міфів про соціальне благополуччя материнства в умовах тоталітарної системи.

Ключові слова: материнство, гендерна політика, СРСР, емансипація, державний прагматизм, контракт працюючої матері.

Постановка наукової проблеми та її значення.
Дослідження трансформації інституту материнства в ідеологічному полі Радянського Союзу є актуальним завданням

сучасної історичної науки в контексті триваючої деколонізації та деконструкції тоталітарної спадщини. Впродовж десятиліть радянська ідеологія формувала образ «найщасливішої радянської жінки у світі», яка нібито здобула повну рівноправність завдяки соціалістичному ладу. Однак за фасадом цих декларацій часто ховалася глибока інструменталізація жінки, де материнство перетворювалось чи не на державну повинність.

Розуміння механізмів цієї трансформації дозволяє збагнути, що насправді радянська влада маніпулювала приватним життям громадян для досягнення економічних і демографічних цілей. Проблема полягає у виявленні суті конфлікту між декларованою емансипацією, яка обіцяла вивільнення жінки від «кухонного рабства», та реальним державним прагматизмом, що вимагав від жінки одночасного виконання ролей ефективної працівниці й багатодітної матері.

Аналіз досліджень проблеми. Гендерні аспекти радянської історії тривалий час залишалися поза увагою історіографії, яка обмежувалася радше описом «здобутків» жіночого руху під керівництвом партії. Зсув відбувся з кінця 1990-х років, коли з'явилися праці, що застосували критичний інструментарій гендерних студій. Важливе місце в дослідженні цієї тематики посідають роботи Оксани Кісь [2; 3], яка проаналізувала розрив між ідеологічними деклараціями СРСР і повсякденним досвідом жінок. Вона послуговується концепцією «контракту працюючої матері», яка пояснює специфіку радянського гендерного ладу як обмін державної соціальної опіки на жіночу працю та репродуктивні ресурси. Також значний внесок зробила Людмила Смоляр [6], досліджуючи тяглість жіночого руху та стратегії самозахисту жінок в умовах трансформацій. Попри наявність праць, питання про те, як саме материнство використовувалося як інструмент державного прагматизму в різні періоди існування СРСР, потребує подальшого аналізу.

Метою розвідки є дослідження трансформації інституту материнства в СРСР як ідеологічного конструкту, що слугував інструментом державної політики, та аналіз впливу цього процесу на соціальний статус жінки.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Ранній більшовицький період (1917-1920-ті) характеризувався спробою радикального переосмислення інституту сім'ї та материнства. Ідеологи революції, такі як Олександра Коллонтай, проголошували відмирання приватної

родини як «буржуазного пережитку». У цей час материнство розглядалось як соціальна функція, яку держава мала поступово повністю взяти під свій контроль через мережу суспільного виховання [1]. Однак аналіз реальної радянської політики свідчить, що за гаслами про «звільнення жінки» стояв жорсткий прагматизм.

Ранні радянські листівки демонструють образ суворої робітниці – маскулінізованої жінки, чиє тіло позбавлене традиційних ознак жіночності [2]. Це була підміна понять: права жінок як таких були заміщені правами жінок-пролетарок. Емансипація розумілася насамперед як залучення жінки до виробництва. У 1920-ті роки змінилася навіть естетика жіночності: жіночі форми (груди, стегна) візуально приховували, довге волосся прикривали чи відрізали, а ідеалом жінки, за словами літераторки В. Інбер, проголошувалося прагнення бути «схожою на хлопчика» [5]. Це можна розцінити, як намагання радянської ідеології нівелювати біологічну та приватну сутність жіночності й материнства, перетворивши жінку на універсальний гвинтик державної машини.

У 1930-х роках відбулись зміни: керівництво держави усвідомило, що повне руйнування сім'ї веде до соціальної нестабільності та демографічного падіння. Почалася реставрація патріархальних цінностей, але в новій формі. У 1936 р. було прийнято закон про заборону абортів, що фактично стало проявом жорсткого державного прагматизму. Жінка втратила право на контроль над власним тілом, оскільки тоталітарна держава потребувала людського ресурсу – майбутніх солдатів і робітників. Історик Віктор Крупина зазначає, що, обмежуючи свободу вибору, влада водночас намагалася продемонструвати прагнення захистити матір соціально [4].

У цей час материнство почало подаватися як найвищий обов'язок і джерело щастя. Радянський плакат змінився: замість суворої жінки-товариша з'явилася усміхнена матір із дитиною на руках. Проте це не означало повернення жінки додому. Навпаки, виникла модель подвійної зайнятості. Держава декларувала: жінка може бути одночасно і професіоналом, і матір'ю. Насправді ж це означало формування «контракту працюючої матері», за яким держава давала жінці право на працю (що було обов'язком) та символічний статус, а жінка натомість брала на себе й відтворення роду та домашній побут [3]. З дитячих років у пам'яті закарбувалася модель поведінки діда, а згодом і батька: такі

базові речі, як прибирання зі столу чи миття посуду, вважалися виключно «жіночою роботою». Ще одним прикладом була моя бабуся, яка працювала на будівництві – це була важка фізична праця. Дідусь у той час працював шофером у колгоспі. Здавалося б, обоє втомлювалися однаково, проте після робочої зміни обов'язок прибрати в будинку, приготувати їжу та помити посуд лежав виключно на бабусі. Подібний розподіл ролей був усталеним не тільки в нашому домі, а й у більшості сусідів, сприймаючись як певна непорушна норма. Хоча, на мою думку, у таких побутових справах немає жодного гендерного підтексту – це частина спільного життя, яку логічно ділити порівну. Проте радянська модель успішно закріпила це для жінок, зробивши домашню роботу частиною повсякденного ладу.

Одним із найстійкіших міфів СРСР була теза про звільнення жінки від домашнього рабства. Проте статистика та спогади сучасників, зокрема моєї бабусі та матері, малюють іншу картину. Держава не створювала достатньої інфраструктури для полегшення побуту. Побутова техніка залишалася дефіцитом або була недоступною за ціною до пізніх 1980-х років. Брак товарів першої необхідності змушував жінок проводити години в чергах.

Таким чином, аналіз робочого часу радянських жінок показує розрив між статями у розподілі домашніх обов'язків. У той час як чоловіки вважали своєю основною функцією «заробіток» (хоча жінки працювали нарівні з ними), на жінку покладалося чи не 100% доглядової праці. Тобто виходить, що «вільна радянська жінка» насправді працювала «у дві зміни». Перша зміна – на державу, друга – на родину. Материнство в таких умовах ставало актом постійного особистого подвигу. З одного боку, воно вимагало від жінки колосальної самопожертви заради життя дитини в умовах дефіциту та соціального тиску. З іншого – держава перетворювала цю жертвовність на інструмент, змушуючи матір балансувати між виснажливою працею на виробництві та вихованням майбутніх громадян.

Після Другої світової війни, яка принесла величезні людські втрати, материнство остаточно набуло статусу стратегічного державного ресурсу. У 1944 р., ще до закінчення війни, було встановлено почесне звання «Мати-героїня», ордени «Материнська слава» та «Медаль материнства». Це була спроба ідеологічно та символічно компенсувати жінкам важкі умови життя, стимулюючи багатодітність [2].

Оксана Кісь вказує на те, що в цей період на жінок чинився потужний репродуктивний тиск. Бездітність засуджувалася соціально та каралася економічно (через спеціальний податок). Держава фактично здійснювала «м'який примус» до материнства, маскуючи його під турботу про жінку [3]. При цьому умови в пологових будинках, дитячих садочках та якість медичного обслуговування часто бажали бути кращими.

Радянська пропаганда працювала на експорт, демонструючи західному світові успіхи соціалізму через образ рівноправної жінки. Проте між задекларованими правами та реальними можливостями їх реалізації була прірва. Жінки мали право бути обраними до рад, але на рівні прийняття реальних політичних рішень (Політбюро) їх практично не було. Вони мали право на освіту, але стикалися із межею у кар'єрі.

Висновки. Радянська гендерна політика щодо материнства пройшла шлях від заперечення традиційної сім'ї – коли аборти були дозволені не з поваги до свободи жінки, а як засіб руйнування «старого, дореволюційного укладу» та вивільнення жіночої праці для індустріалізації – до її сакралізації як «комірки суспільства». Проте в обох випадках інтереси особистості ігнорувалися на користь державного прагматизму.

«Контракт працюючої матері» став фундаментом радянського суспільного ладу, поклавши на жінку подвійне навантаження. Візуальна пропаганда та ідеологія успішно маскували реальну картину. Образ «щасливої матері» на плакатах різко контрастував із реальністю «другої зміни», черг і дефіциту. Демографічні кризи, спричинені репресіями та війнами, змушували радянське керівництво у різний спосіб посилювати репродуктивний тиск на жінок, перетворюючи материнство на повинність перед державою.

Формальне проголошення прав без глибинної трансформації соціальних структур і справедливого розподілу домашніх обов'язків не забезпечило реальної емансипації. Натомість це призвело до появи нових форм навантаження, де за гаслами про рівність приховувалася подвійна експлуатація жінки – одночасно у виробничій та побутовій сферах.

Таким чином, можна простежити чітку еволюцію радянської гендерної стратегії, де ідеологічні конструкти трансформувалися відповідно до прагматичних запитів держави. Якщо у 1920-х роках домінував образ «жінки-пролетарки» і «товариша», що мав на меті залучення жіноцтва до революційних процесів та

індустріального виробництва, то вже у 1930-х роках відбувся перехід до моделі «робітниці та матері», яка поєднувала професійну діяльність із відтворенням робочої сили. Період 1940-х років, позначений війною та повоєнною відбудовою, актуалізував концепт «матері-героїні», де на перший план вийшов репродуктивний тиск задля компенсації демографічних втрат. У 60-80-х рр. ХХ ст. ідеологія сформувала образ «найщасливішої у світі радянської жінки», який фактично закріплював ситуацію подвійної зайнятості, де на жінку покладалося повне навантаження у виробничій та побутовій сферах без реальної зміни соціальних структур.

На завершення, попри всі ідеологічні експерименти минулого, материнство та батьківство завжди залишаються чимось значно більшим, ніж просто соціальні ролі. Це – великий дар і спільне покликання чоловіка та жінки. Радянська система намагалася перетворити народження дитини на черговий «виробничий план», а виховання – на виконання державного обов'язку. Проте справжнє батьківство – територія любові та особистої відповідальності. Дитина є даром життя, який вимагає від обох батьків щирої самовіддачі та взаємної підтримки. Сьогодні ми нарешті повертаємося до розуміння, де батько і мати є рівними у своїй турботі про сім'ю, а їхня єдність ґрунтується на спільних цінностях та повазі до життя як найвищого блага.

Література та джерела:

1. Демиденко Т. М. Педагогіка родинного виховання : навч. посіб. Черкаси, 2017. 272 с
2. Кісь О. Р. Жінка в традиційній українській культурі (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.). Львів : Інститут народознавства НАН України. 2008. 272 с.
3. Кісь О. Р. Про ролі жінок у Радянському Союзі й незалежній Україні. *Гендер в деталях*. 2024. URL: <https://genderindetail.org.ua/season-topic/feminism-in-detail/oxana-kis-pro-rol-i-zhinok-u-radyanskomu-soyuzi-y-nezalezhniy-ukrainy-istoriyu-protydii-sexyzmu-v-reklamy-ta-perspektivy-feministychnogo-ruhu-pislya-peremogy-u-viyni.html> (дата звернення: 10.04.2026).
4. Крупина В. Легалізація абортів у Радянському Союзі. *Цей день в історії*. URL: <https://www.jnsm.com.ua/h/1123T/> (дата звернення: 10.04.2026).

5. Радянська жінка – найщасливіша в світі: відображення гендерних питань у плакатному мистецтві 1920-1930-х рр. *Україна Модерна*. 2019. URL: <https://uamoderna.com/md/radyanska-zhinka-najshhaslivisha-v-sviti-vidobrazhennya-gendernix-pitan-u-plakatnomu-mistecztvi-1920-1930-x-rr/> (дата звернення: 10.04.2026).

6. Смоляр Л. О. *Минуле заради майбутнього. Жіночий рух Наддніпрянської України II пол. XIX – поч. XX ст. Сторінки історії: монографія*. Одеса : Астропринт. 1998. 408 с.

УДК 821.161.2'06-1.09:305

Олена Похилюк,
кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри української філології,
Комунальний заклад вищої освіти
«Вінницький гуманітарно-педагогічний коледж»,
м. Вінниця

ГЕНДЕРНИЙ ТОПОС У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ПОЕЗІЇ: ДИСКУРС «ОСІ» ТА «ГЛИБИНИ» (НА МАТЕРІАЛІ ЗБІРОК ВІКТОРА КРУПКИ ТА ТЕТЯНИ ЯКОВЕНКО)

У науковій розвідці здійснено компаративний аналіз поетичних збірок Віктора Крупки «Вісь» та Тетяни Яковенко «У глибині небес...» крізь призму культурних та мовних вимірів гендеру. Досліджено специфіку маскулінного та фемінного способів структурування художньої реальності, що втілені в концептуальних метафорах «осі» як архетипу стабілізації всесвіту через вертикаль і відповідальність та «глибини» як простору емоційної регенерації, родової пам'яті та етики турботи. Виявлено лінгвальні маркери авторських гендерлектів – від використання символів-артефактів та дієслівної енергії в маскулінному дискурсі до сенсорної лексики та демінутивів у фемінному. Проаналізовано трансформацію гендерних ролей в умовах сучасної війни, де поетичний текст постає інструментом духовного опору. Доведено, що попри відмінність мовних стратегій, маскулінна «вісь» та фемінна «глибина» постають взаємодоповнювальними векторами національного самозахисту, об'єднаними спільним прагненням до збереження людяності.

Ключові слова: гендерний топос, маскуліність, фемінність, гендерлект, Віктор Крупка, Тетяна Яковенко, сучасна українська поезія.

Постановка наукової проблеми та її значення. У сучасній українській літературі, що розвивається в умовах повномасштабних соціокультурних потрясінь та екзистенційної загрози, постає гостра потреба в осмисленні нових форм

вираження гендерної ідентичності. Наукова проблема дослідження полягає в необхідності розкриття діалектичної взаємодії маскулітного та фемінного способів структурування художньої реальності, що втілюються в специфічних лінгвокультурних концептах – «осі» (як символу впорядкування та стабілізації всесвіту через вертикаль) та «глибини» (як простору емоційного збереження життя та регенерації смислів). Актуальним залишається питання про те, як мовні стратегії авторів – від вибору концептуальних метафор до використання специфічних граматичних і лексичних засобів – відображають трансформацію традиційних гендерних ролей у ситуації війни, де поетичний текст стає інструментом духовного опору та національного самозахисту.

Значення цієї проблеми зумовлене потребою поглибити теоретичні уявлення про «код статі» в сучасній ліриці та розширити розуміння українського «гендерлекту» в його культурному та мовному вимірах. Порівняльний аналіз творчості Віктора Крупки та Тетяни Яковенко дасть можливість не лише простежити еволюцію поетичної символіки, а й встановити, як гендерно марковані вектори формують цілісну систему культурної стійкості нації. Результати розвідки матимуть вагоме значення для розвитку сучасної гендерної лінгвістики та літературної антропології, оскільки вони демонструють, що в часи історичних розломів маскулітний та фемінний дискурси постають як взаємодоповнювальні стратегії збереження ідентичності та людяності.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Проблема відображення гендеру в художньому тексті тривалий час перебуває в центрі уваги науковців. Теоретичне підґрунтя для розуміння «жіночого письма» та специфіки маскулітного дискурсу закладено в працях європейських та американських дослідників, а також активно розвивається в сучасному українському науковому просторі. Зокрема, питання структурування художньої реальності через «код статі» розглядала Н. Зборовська, яка акцентувала на психоісторичній зумовленості творчості [2]. Лінгвістичний аспект проблеми, зокрема концепція «гендерлектів» (специфічних мовних особливостей, притаманних статі), ґрунтовно опрацьований Л. Ставицькою [8] та ін.

У контексті світової літератури гендерні аспекти ідіосинкратичної поезії досліджувала Л. Хрущ, вказуючи на опозицію між сповідальністю та емоційною відстороненістю [9]. Роль жінки як суб'єкта, що руйнує патріархальні класифікації, у

творчості модерністок висвітлювала А. Паніматченко [6]. Традиція використання флористичних образів як засобів втілення жіночої суб'єктивності (на матеріалі творчості Лесі Українки) проаналізована в розвідці Т. Легерко [5].

Мета дослідження полягає в здійсненні компаративного аналізу гендерного топосу в поезії Віктора Крупки та Тетяни Яковенко шляхом виявлення лінгвокультурних маркерів маскулінного та фемінного дискурсів («осі» та «глибини»), дослідження засобів художньої саморефлексії ліричного суб'єкта та встановлення особливостей трансформації гендерних ролей у контексті сучасної війни.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Сучасна українська лірика періоду повномасштабних соціокультурних потрясінь стає унікальним майданчиком для аналізу культурних та мовних вимірів гендеру. Як зазначає дослідниця Н. Зборовська, «код статі в літературі – це не лише біологічна приналежність автора, а насамперед спосіб структурування художньої реальності» [2, с. 34]. У цьому контексті поезія постає як простір ініціації та боротьби за автентичність, адже «конфесійна поезія вважається поезією особистості, або поезією власного 'я'» [9, с. 308]. Порівняльний аналіз збірок Віктора Крупки «Вісь» (2024) та Тетяни Яковенко «У глибині небес...» (2020) дає можливість простежити, як гендерна ідентичність авторів формує специфічні «гендерлекти», де маскулінна стратегія орієнтована на стабілізацію всесвіту через вертикаль, а фемінна – на його збереження через емоційну глибину та етику турботи.

Гендерний вимір поезії Віктора Крупки концептуалізований уже в самій назві збірки – «Вісь». В антропологічному аспекті цей образ корелює з теорією М. Еліаде про Axis Mundi (Вісь Світу), яка є точкою опори та зв'язком між сакральним і профаним: «Центр світу – це точка перетину між небом, землею та підземним світом» [1, с. 42]. Для ліричного героя Крупки вісь – це символ маскуліної відповідальності за впорядкування хаосу, що дає змогу «*міцно триматися за твердь*» [4, с. 2]. Його творчість відображає маскуліний індивідуалізм, прагнення до усамітнення та самодостатності. Водночас, за спостереженням дослідників подібних ідіосинкратичних манер, такий автор може бути «дещо віддаленим, відмовляючись бути обмеженим поняттям гендеру» [9, с. 308]. Маскуліний дискурс автора тяжіє до екзистенційної статистики та раціонального осмислення буття: *«ти не закінчений, не*

розпочатий, ти просто є» [4, с. 16]. Мова автора оперує символами-артефактами, де межа світу визначається через архітектоніку дому: *«збагнувши, що поріг – найперша вісь»* [4, с. 15]. Така позиція відповідає архетипу «захисника структури», де чоловік постає як *«хлібороб-воїн»* [4, с. 132], чия місія полягає в духовному триманні неба.

На противагу маскулінній вертикалі, художній світ Тетяни Яковенко розгортається *«У глибині небес...»*. У збірці авторки домінує фемінна стратегія «внутрішнього простору», яку Ю. Крістева описує як плинний та емоційно насичений простір «материнської хори» [3, с. 112]. Тетяна Яковенко, подібно до модерністок початку ХХ ст., висловлює «протест стосовно обмежень, які мали жінки» [6, с. 23]. Її лірична героїня самоідентифікується через гнучкість, що є мовним маркером жіночої сили: *«Я не просто сильна. Я – пружка, як вербова гілка, як ріка»* [10, с. 147]. Культурний код фемінності в збірці реалізується через метафору «вишивання» долі: *«вишивана моя українська душа»* [10, с. 3]. Жінка в Яковенко відмовляється від патріархальної категоризації, адже, як стверджувала ще М. Лой, «перша ілюзія, яку варто зруйнувати – це поділ жінок на два класи: коханка та мати» [6, с. 25]. Як стверджує теорія «écriture féminine» Е. Сіксу, жіноче письмо часто апелює до сенсорики [7, с. 582], що ми й спостерігаємо в поезії Яковенко через образи меду та шовку. Її етика – це етика співпричетності: *«Дітям крила вишивала мати, щоб душа крилатою була»* [10, с. 7].

Мовний рівень текстів демонструє чітку гендерну диференціацію через використання демінутивів, які в Тетяни Яковенко маркують сакралізацію повсякдення: *«церковця, тиха і убога»*, що постає як *«маленьке Боже вушко»* [10, с. 4], або *«місяць-помаранчик»* [10, с. 101]. Л. Ставицька зазначає, що така стратегія є характерною для жіночої мовної картини світу [8, с. 22]. Натомість мова Віктора Крупки – це мова енергії руху, де навіть драматизм часу має вагу: *«час висипався, бо не зашити цю дірку»* [4, с. 14], *«тягну тебе... поруч молитва... ще б дотягтися...»* [4, с. 74]. Подібна «емоційна, напружена, сповнена глибокими особистими переживаннями» манера письма характерна для авторів, що долають стереотипізацію соціальних ролей [9, с. 308].

В умовах війни ці гендерні вектори трансформуються. Маскулінність Крупки гартується в солідарності «братства», де індивідуальне «Я» стає частиною спільного опору: *«а ти мені струна, а ти мені пружина. і я тобі пружина, і я тобі струна»* [4,

с. 75]. Фемінний дискурс Яковенко рефлексує трагедію через деструкцію захищеного простору дитинства: «янголику, де ти був, коли летіла ракета?» [10, с. 118]. Жіноче начало тут постає як «голос надії», що молиться за дітей, які «спускаються в бомбосховище» [10, с. 119]. Можемо стверджувати, що в наведених поетичних рядках проявляється «бунт проти соціальних та гендерних ролей та прагнення до свободи» [9, с. 309].

Навіть природа у творах набуває гендерного забарвлення. Для Крупки дерева – це суб'єкти діалогу: «дерева ж, мов птаці. ми забудемо, хто ми» [4, с. 29]. Для Тетяни Яковенко природа – це дзеркало жіночої долі, адже «рослинна образність використовується поеткою для символічного вираження жіночої долі, боротьби за самовираження» [5, с. 154]. Це природа, здатна на безмовне терпіння: «Хризантема ж терпіти буде без прокльонів і без молитв. Не помітять ніколи люди, як у неї душа болить» [10, с. 136]. Така «суб'єктивізація рослинної образності виявляє своєрідність авторського світосприйняття, увиразнює його фемінні аспекти» [5, с. 154].

Отже, культурні та мовні виміри гендеру в поезії Віктора Крупки та Тетяни Яковенко виявляють дві стратегії національного виживання. Спільним знаменником для обох авторів стає повернення до архетипу дитини як символу майбутнього: «до сонних сонць здитинів» [4, с. 6] та «Спи, маленький сину. Мама на хвилину також задріма» [10, с. 46]. Це підтверджує тезу про те, що в часи екзистенційних криз гендерні відмінності не роз'єднують, а створюють цілісну систему захисту культурних смислів, де «рослинна образність використовується для трансформації і поглиблення традиційних гендерних ролей» [5, с. 154].

Висновки. Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що гендерна ідентичність авторів є фундаментальним чинником, який структурує художній простір сучасної української поезії. Компаративний аналіз збірок Віктора Крупки та Тетяни Яковенко дав можливість виявити дві відмінні, але взаємодоповнювальні стратегії осмислення дійсності в умовах глобальних суспільних потрясінь. Маскулінна модель буття, втілена в дискурсі Віктора Крупки, базується на архетипі вертикалі. Вона репрезентує прагнення до раціонального впорядкування хаосу, пошуку стійкої опори та екзистенційної статичності. Ліричний герой автора постає як суб'єкт дії та відповідальності, який тримає світову вісь через самодисципліну та філософську рефлексію. Мова цієї поезії відзначається лаконічністю та оперуванням

символами, що позначають межі та пороги чоловічого світу. Натомість фемінна стратегія Тетяни Яковенко розгортається в площині глибини та внутрішнього простору. Її поетичний світ орієнтований на емоційну плинність, збереження родової пам'яті та етику турботи. Жіночий погляд сакралізує повсякдення, перетворюючи текст на своєрідний оберіг. Мовний вимір творчості авторки характеризується високою сенсорністю та активним використанням емоційно забарвлених засобів, що посилює інтимізацію стосунків між людиною та світом.

В умовах війни гендерні вектори авторів трансформуються в специфічні форми духовного спротиву. Маскулінність гартується через ідею солідарності та дієвої стійкості, тоді як фемінність реалізується через захист вразливих цінностей, передусім дитинства, та через емоційне зцілення травм. Обидва поети, попри різність інструментарію, приходять до спільного знаменника – утвердження дитинності як найвищого стану чистоти та можливості відновлення світу. Культурні та мовні виміри гендеру в аналізованих творах створюють цілісну систему національного самозахисту. Маскулінна «вісь» та фемінна «глибина» постають як необхідні компоненти єдиного духовного організму, що забезпечує збереження культурних смислів та ідентичності в часи екзистенційних криз.

Література та джерела:

1. Еліаде М. Священне і профанне ; Міфи, сновидіння і містерії / пер. з нім. Г. Кьорян, В. Сахно. Київ : Основи, 2001. 591 с.
2. Зборовська Н. В. Код української літератури: Проект психоісторії новітньої української літератури : монографія. Київ : Академвидав, 2006. 504 с.
3. Крістева Ю. Полілог / пер. з фр. П. Таращук. Київ : Юніверс, 2004. 480 с.
4. Крупка В. П. Вісь : поезії. Київ : Вид-во Ліра-К. 2024. 140 с.
5. Легерко Т. Гендерні вектори ліричної флористики Лесі Українки. *Волинь філологічна: текст і контекст*. 2024. Вип. 38. С. 154–165.
6. Паніматченко А. Гендерні ролі в поезії Міни Лой. *Mundus Philologiae*. 2024. Вип. 2. С. 23–28.

7. Сіксу Е. Сміх Медузи / пер. з фр. П. Тарашук. Слово. Знак. Дискурс: Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / за ред. М. Зубрицької. Львів : Літопис, 1996. С. 582–595.
8. Ставицька Л. О. Мова і стать. Матеріали до курсу «Гендер і мова». Київ : Критика. 2003. 56 с.
9. Хрущ Л. М. Гендерні особливості поезії Сильвії Плат та Елізабет Бішоп. Наукові записки. Серія «Філологічна». 2012. Вип. 27. С. 308–309.
10. Яковенко Т. В. У глибині небес... : поезії. Вінниця, 2020. 224 с.

УДК 342.72/.73-055.2(083.74)

Світлана Романцова,
кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри кримінально-правових дисциплін
Навчально-наукового інституту права та
правоохоронної діяльності
Львівського державного університету внутрішніх справ,
м. Львів

ГЕНЕТИЧНИЙ КОД ЗАХИСТУ ПРАВ ЖІНОК: АРХІТЕКТУРА СТАНДАРТІВ І ПРАКТИК

Дослідження присвячене аналізу сучасної архітектури міжнародних стандартів захисту прав жінок у контексті глобальних викликів із акцентом на їх зв'язок із безпекою, рівністю та сталим миром. Показано, що Загальна декларація прав людини та подальші міжнародні інструменти, зокрема Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, Резолюція Ради Безпеки ООН 1325 і Пекінська декларація та Платформа дій формують системну основу для утвердження гендерної рівності як умови миру. Обґрунтовано, що реальний рівень забезпечення прав жінок у різних країнах залишається нерівномірним, а повна реалізація принципів гідності та недискримінації є ключовою передумовою зменшення насильства і запобігання конфліктам.

Ключові слова: стандарти захисту прав жінок, гендерна рівність, генетичний код.

Світовий банк, проводячи дослідження прав жінок у 2024 році у світі та оприлюднюючи результати дослідження, зазначив, що жінкам належить 2/3 прав [10]. Приклад Афганістану демонструє умовну 1/3 прав, які не належать жінкам у світі – це право на освіту, адже жінкам заборонено здобувати освіту більше

шести класів, а в 2024 році заборонено навчатися на курсах акушерства; право на відвідування наукового парку, перукарні; право говорити у присутності чоловіків; право на життя (тебе не будуть рятувати після землетрусу, бо ти жінка) і зрештою – забрали право на захист від насильства. У лютому 2026 року Талібан офіційно ввів у дію новий Кримінальний кодекс (або Кримінально-процесуальний кодекс, який часто називають «De Mahakumi Jazaai Osulnama»), розроблений під керівництвом Міністерства цноти і пороку та підписаний верховним лідером Хайбатуллою Ахундзадою, який узаконив домашнє насильство і забезпечив механізм притягнення до відповідальності за прихисток постраждалих від домашнього насильства, навіть якщо це батьки [2].

Загальна декларація прав людини для України сьогодні звучить як генетичний код миру, положення Преамбули *«...визнання гідності, яка властива всім членам людської сім'ї, і рівних та невід'ємних їх прав є основою свободи, справедливості та загального миру... країни, які підтримка цінностей поваги до людської гідності та гендерну рівність зменшують ризик агресії та насильства»* [5].

Загальна декларація прав людини була створена після трагічних подій Другої світової війни, які супроводжувалися масовими порушеннями прав людини: насильством, убивствами, катуваннями, зґвалтуваннями, голодом в масштабними людськими стражданнями. Документ розробила Комісія з прав людини, яку очолила Елеонора Рузвельт, громадська діячка. Вона особисто брала участь у дискусіях щодо забезпечення рівності, права на освіту та захисту людей від дискримінації.

Важливу роль у закріпленні принципу рівності жінок і чоловіків у Загальній декларації прав людини відіграли жінки-учасниці, які працювали над документом.:

Елеонора Рузвельт – керівниця комісії ООН з прав людини, наполягала на необхідності розроблення та узгодження формулювань та прийнятті Декларації.

Ханса Мехта – внесла пропозицію формулюванні ст. 1 «Всі люди народжуються вільними і рівними».

Мінерва Бернардіно – сприяла включенню до преамбули положення про «рівноправність чоловіків і жінок».

Бегум Шаїста Ікрамула – домоглася закріплення у ст. 16. Положень про рівноправність чоловіків і жінок у шлюбі.

Боділь Бегтруп – відстояла формулювання «всі люди, кожна людина», що підкреслювало універсальний характер прав людини.

Марі-Елен Лефосе – сприяла включенню до статті 2 Декларації ознаки, за якими заборонена дискримінація, зокрема за ознакою статі [9].

Попри напрацювання міжнародних механізмів забезпечення рівності та недискримінації, ООН понад 30 років здійснювала моніторинг реалізації положень Загальної декларації прав людини і дійшла висновку, що дискримінація жінок порушує принцип рівноправності та поваги до людської гідності. Саме тому 18 грудня 1979 року була прийнята Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, у якій наголошувалося, що незважаючи на існування міжнародних документів у сфері прав людини, жінки й надалі зазнають суттєвої дискримінації. У документі також підкреслено, що розвиток держав, добробут світової спільноти та забезпечення миру потребують максимальної й рівноправної участі жінок і чоловіків у всіх сферах суспільного життя [6].

Посолка доброї волі ООН протягом більше 20 років Анжеліна Джолі у своїх виступах неодноразово звертала увагу, що *«... жінки досі вважаються другорядними... саме вони є першими, хто страждають від війни, і останніми, чії потреби враховуються, коли війна закінчується...»* [8].

31 жовтня 2000 року Рада Безпеки ООН ухвалила Резолюцію 1325, яка разом із подальшими резолюціями сформувала порядок денний «Жінки, мир, безпека». Його реалізація розглядається як важлива умова досягнення справедливого та сталого миру, тому питання участі жінок у процесах безпеки і миротворення набули значення глобальної політичної «адженди». Резолюція 1325 наголошує на важливій ролі жінок у запобіганні та врегулюванні конфліктів, а також у процесах миробудування. Документ закликає держави-члени забезпечити активнішу участь жінок на всіх рівнях ухвалення рішень – у національних, регіональних і міжнародних інституціях, а також у механізмах запобігання, управління та розв'язання конфліктів [4].

Пекінська декларація та Платформа дій є стратегічною основою для захисту прав жінок і дівчат у світі, що зобов'язує держави-члени просувати гендерну рівність шляхом впровадження дієвих, ефективних та взаємодоповнюючих політик і програм розвитку.

Задля приведення нормативно-правової бази у відповідність до принципів Пекінської декларації та Платформи дій, розроблено і прийнято такі стратегії й плани:

- Національну стратегію подолання гендерного розриву в оплаті праці на період до 2030 року та план заходів щодо її реалізації, розроблені Мінекономіки спільно з ООН Жінки та Міжнародною організацією праці (МОП) (включає заходи з підтримки жіночого підприємництва, розв'язання проблеми неоплачуваної роботи з догляду за дитиною);

- Стратегію впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 року та операційний план заходів з її реалізації (включає заходи щодо інтеграції гендерних аспектів в освітні матеріали та навчальні програми, заохочення дівчат до здобуття освіти у сфері STEM (Science, Technology, Engineering and Mathematics, українською – наука, технології, інженерія, математика), сприяє гендерній рівності у формальних і неформальних освітніх ініціативах);

- Національний план дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2025 року з планом заходів щодо виконання та планом моніторингу стану виконання (оновлений з урахуванням викликів повномасштабної війни, включає заходи з підтримки участі жінок у процесах перехідного правосуддя та відновлення, надання допомоги постраждалим від СНПК);

- Концепцію комунікації у сфері гендерної рівності та План заходів з реалізації Концепції на період до 2025 року (включає заходи з просування гендерної рівності через освіту, інклюзивне представництво у ЗМІ та залучення громадськості).

- Державну стратегію забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2030 року, що окреслює цілі, які відповідають принципам Пекінської декларації та Цілям сталого розвитку [1].

Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами наголошено, що насильство стосовно жінок є наслідком історично нерівного співвідношення сил між жінками та чоловіками. Саме така нерівність спричинила домінування чоловіків над жінками, дискримінацію та перешкоджала повноцінній емансипації жінок. Документ підкреслює необхідність запобігання насильству щодо

жінок і домашньому насильству, а також боротьби з цими явищами (Стамбульська конвенція) [7].

Історично домашнє насильство щодо жінок мало різні причини, і значна частина з них пов'язана не з реальними провинами жінки, а з соціальними нормами та нерівністю у сімейних відносинах.

Однією з найпоширеніших причин називали «невиконання домашніх обов'язків». У патріархальному суспільстві чоловік міг трактувати це як ледарство і вважав допустимим застосування фізичної сили для «виховання» дружини. Водночас у багатьох випадках така «нездатність» була наслідком хвороби або фізичного виснаження, а насильство лише погіршувало стан жінки і могло призвести до тяжких наслідків. Ще одним частим чинником було зловживання алкоголем з боку чоловіка, що провокувало агресивну поведінку та конфлікти в родині. У таких умовах жінки часто не мали можливості захистити себе або відкрито висловити протест, боячись ще більшого покарання чи осуду. Тому вони змушені були мовчки терпіти насильство, що додатково закріплювало його як «норму» в сімейних стосунках [3].

Аналіз системи міжнародних стандартів захисту прав жінок дозволяє усвідомити масштаб і послідовність роботи, спрямованої на їхнє забезпечення. Водночас більш глибоке вивчення цієї проблематики показує, що практичне застосування цих стандартів є складним процесом, який потребує постійного осмислення та уточнення підходів. Саме занурення в деталі дає змогу знайти відповіді на питання, що виникають у ході реалізації норм захисту прав жінок у реальному суспільному житті.

Література та джерела:

1. Асташева О. Пекінська платформа в Україні: ефективність та послідовність впровадження гендерних політик протягом 2020-2024 років. URL: <https://jurfem.com.ua/pekinska-platforma-v-ukraini/> (дата звернення: 10.04.2026).
2. Барсукова О. Можна бити, поки немає переломів: Талібан дозволив домашнє насильство над жінками та дітьми. *Українська правда*. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/v-afganistani-dozvolili-biti-zhinok-i-ditey-313384/> (дата звернення: 10.04.2026).
3. Домашнє насильство в Україні: звідки витоки? Культура насильства в українських традиціях. URL: <https://ukraine.unfpa.org/uk/news> (дата звернення: 10.04.2026).

4. «Жінки, мир, безпека»: основна інформація та напрацювання. URL: <https://jurfem.com.ua/1325-zhinky-myr-bezpeka/> (дата звернення: 10.04.2026).
5. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 10.04.2026).
6. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207#Text (дата звернення: 10.04.2026).
7. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#Text (дата звернення: 10.04.2026).
8. Angelina Jolie: Equality for women key to peaceful world. CGTN. URL: <https://news.cgtn.com/news/3d3d414f30517a4e33457a6333566d54/index.html> (дата звернення: 10.04.2026).
9. Women Who Shaped the Universal Declaration. URL: <https://www.un.org/en/observances/human-rights-day/women-who-shaped-the-universal-declaration> (дата звернення: 10.04.2026).
10. Women, Business and the Law 2024. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/entities/publication/853a55af-f1ba-4979-949c-61979af2fbb9> (дата звернення: 10.04.2026).

УДК 37.014.522:305]:001-051

Ірина Фаловська,

кандидатка економічних наук, доцентка,
доцентка кафедри загальної педагогіки,
психології та методики початкової освіти,
Комунальний заклад вищої освіти
«Луцький педагогічний інститут»
Волинської обласної ради,
м. Луцьк

ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ ТА ІНКЛЮЗІЯ В STEM-ОСВІТІ

У роботі досліджено теоретичні та практичні засади впровадження принципів гендерної рівності й інклюзії в систему STEM-освіти. Проаналізовано вплив освітнього середовища на формування професійних

інтересів молоді та виявляє чинники, що стримують залучення дівчат і представників вразливих груп до вивчення точних і природничих наук.

Ключові слова: STEM-освіта, гендерний баланс, інклюзивне навчання, педагогіка рівності, професійна орієнтація, освітні бар'єри.

У сучасному науковому дискурсі питання розбудови інклюзивного освітнього середовища в межах парадигми STEM (Science, Technology, Engineering, Mathematics) набуває критичного значення. Попри декларативну підтримку принципів рівності, спостерігається стійка диспропорція у залученості різних статево-вікових і соціальних груп до високотехнологічних галузей знань. Наукова проблема полягає у необхідності теоретичного обґрунтування та практичної розробки механізмів трансформації освітнього процесу, який наразі характеризується латентною гендерною сегрегацією, наявністю когнітивних упереджень і недостатнім рівнем адаптивності для здобувачів освіти з особливими потребами. Невирішеність проблеми «скляної стелі» та ефекту «leaky pipeline» (вимивання кадрів) на етапі академічної підготовки вимагає системного аналізу інституційних бар'єрів і пошуку нових методологічних підходів до викладання освітніх дисциплін.

Актуальність і науково-практичне значення розв'язання окресленої проблеми детерміновані низкою чинників:

– нормативно-правова відповідність та євроінтеграційний вектор: розробка інклюзивних стратегій у STEM безпосередньо корелює з виконанням Україною зобов'язань у межах міжнародної ініціативи «Партнерство Біарріц» і реалізацією «Стратегії впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 року» (Розпорядження КМУ № 1163-р). Це забезпечує гармонізацію національного законодавства із загальноєвропейськими стандартами недискримінації [1];

– соціально-економічна імперативність: подолання гендерного розриву в технічній освіті є фундаментальною умовою формування конкурентоспроможного людського капіталу. Згідно з установками ЮНЕСКО (UNESCO in Action 2024–2025) та Цілями сталого ООН (ЦСР 4, 5), залучення жінок і представників вразливих груп до STEM є ключовим важелем подолання економічної нерівності та стимулювання інноваційного зростання ВВП;

– науково-технологічна об'єктивність: впровадження принципів інклюзії та універсального дизайну в освіті дозволяє готувати фахівців, здатних розробляти технологічні рішення без

вбудованих соціокультурних та алгоритмічних упереджень. Це критично важливо для розвитку етичного штучного інтелекту й інклюзивної інженерії;

– академічна трансформація: наукове розв'язання проблеми сприятиме модернізації вітчизняної дидактики через інтеграцію гендерно чутливих підходів, оновлення змісту підручників і впровадження ефективних систем менторської підтримки, що підвищить загальну якість та доступність вищої і середньої технічної освіти.

Проблема гендерної сегрегації та інклюзивності в STEM-освіті є об'єктом прискіпливої уваги як міжнародних організацій (ЮНЕСКО, ОЕСР, UNICEF), так і вітчизняних науковців [2]. Аналіз сучасної літератури дозволяє виокремити кілька ключових напрямів досліджень:

1. Соціокультурний та психологічний аспект: дослідження К. Двек та Л. Біанкі підтверджують, що гендерні стереотипи щодо інтелектуальних здібностей формуються вже у віці 6-ти років, що суттєво впливає на подальшу самоідентифікацію дівчат у точних науках. Питання «загрози стереотипу» (stereotype threat) детально вивчали К. Стіл і Дж. Аронсон, довівши, що негативні суспільні очікування знижують когнітивну продуктивність жінок під час виконання технічних завдань.

2. Феномен «Leaky Pipeline» (дірявого трубопроводу): у звітах ЮНЕСКО (2017, 2021) та працях Е. Грінвуд аналізуються причини поступового зникнення жінок зі STEM-траєкторії на кожному етапі – від старшої школи до аспірантури. Дослідники констатують, що причиною є не брак хисту, а дефіцит інституційної підтримки та брак жіночих рольових моделей.

3. Інклюзія та універсальний дизайн у навчанні (UDL): західні дослідники, зокрема фахівці центру CAST (М. Мейєр, Д. Роуз), обґрунтовують необхідність впровадження універсального дизайну в STEM-освіті. Вони доводять, що адаптація технічного контенту для учнів із різними освітніми потребами (зокрема з порушеннями зору чи нейровідмінностями) покращує засвоєння матеріалу всіма студентами без винятку.

4. Вітчизняний контекст: в Україні теоретичні засади гендерної педагогіки активно розробляють такі вчені, як М. Скорик, О. Цокур, О. Семигіна [5]. Питання впровадження саме STEM-підходів у закладах освіти досліджують Н. Морзе, О. Патрікеєва, О. Барна [3; 4]. У їхніх працях акцентується увага на необхідності модернізації освітніх стандартів відповідно до

вимог «Партнерства Біарріц» та впровадження антидискримінаційної експертизи підручників.

Незважаючи на широку теоретичну базу, залишається недостатньо вивченим питання практичної імплементації гендерно чутливих методик саме в умовах цифровізації освіти та повоєнного відновлення України, що створює підґрунтя для подальших наукових пошуків.

Метою розвідки є теоретичне обґрунтування та комплексний аналіз стратегій впровадження гендерної рівності та інклюзії в систему STEM-освіти, а також виявлення механізмів подолання інституційних і соціокультурних бар'єрів для забезпечення рівного доступу до науково-технічних знань.

Завдання дослідження. Для досягнення поставленої мети передбачено розв'язання таких завдань:

1. Здійснити теоретико-методологічний аналіз сучасного стану гендерного балансу в галузі STEM, уточнивши сутність понять «гендерна чутливість» та «освітня інклюзія» в контексті технічних дисциплін.

2. Виявити та класифікувати ключові бар'єри (психологічні, дидактичні, інфраструктурні), що перешкоджають залученню дівчат і представників малопредставлених груп до STEM-освіти на різних рівнях навчання.

3. Проаналізувати міжнародний досвід і нормативно-правову базу (зокрема ініціативи ЮНЕСКО та Стратегію гендерної рівності в освіті до 2030 року) щодо впровадження інклюзивних практик у природничо-математичну освіту.

4. Визначити роль рольових моделей та менторства як інструментів корекції професійної ідентичності здобувачів освіти та руйнування гендерних стереотипів.

5. Розробити практичні рекомендації щодо модернізації освітніх програм, адаптації навчального середовища та впровадження принципів універсального дизайну в STEM-просторі.

Відповідно об'єкт дослідження є процес формування інклюзивного освітнього середовища в системі STEM, а предмет дослідження: механізми, методи та інструменти забезпечення гендерної рівності в межах STEM-освіти [2].

Проведені дослідження засвідчують, що гендерний дисбаланс у STEM-освіті не є наслідком когнітивних відмінностей, а детермінований комплексом соціокультурних чинників. Основним бар'єром визначено латентну гендерну сегрегацію в освітньому

контенті. Аналіз дидактичних матеріалів демонструє дефіцит згадок про внесок жінок-науковиць, що на підсвідомому рівні транслає здобувачам освіти модель STEM як виключно маскулінної сфери. Обґрунтування результатів вказує на те, що подолання «ефекту загрози стереотипу» можливе лише через тотальну деконструкцію традиційних образів у підручниках і впровадження антидискримінаційної експертизи контенту.

Встановлено, що інклюзія в STEM має інтерсекційний характер. Це означає необхідність застосування принципів Універсального дизайну в навчанні (UDL), що передбачає мультимодальність подачі технічної інформації (поєднання візуалізації, аудіального супроводу та тактильних моделей). Отримані результати підтверджують, що адаптація лабораторій та використання асистивних технологій підвищують залученість не лише осіб з інвалідністю, а й нейровідмінних здобувачів освіти, що в цілому корелює з вищою ефективністю освітнього процесу.

Обґрунтованим є, що критичним фактором утримання дівчат у STEM-траєкторії є наявність вертикального менторства. Результати аналізу міжнародних програм (наприклад, під егідою ЮНЕСКО) свідчать: безпосередня взаємодія з експертками галузі нівелює «синдром самозванця» та сприяє формуванню стійкої професійної ідентичності. Встановлено, що впровадження програм «рівний-рівному» та залучення амбасадорок STEM до шкільної освіти підвищує рівень вибору технічних спеціальностей серед дівчат на 25–30 %.

У контексті реалізації Стратегії впровадження гендерної рівності в освіті до 2030 року, дослідженням доведено необхідність інтеграції гендерного аудиту до діяльності закладів освіти [1]. Обґрунтовано, що створення інклюзивного простору є не лише вимогою соціальної справедливості, а й стратегічним інструментом подолання кадрового дефіциту у високотехнологічних секторах економіки України в період повоєнного відновлення.

На основі проведеного аналізу встановлено, що результативність інклюзії в STEM-освіті залежить від синергії трьох компонентів:

1. Модернізації дидактики (усунення стереотипів).
2. Технологічної адаптивності (універсальний дизайн).
3. Соціальної підтримки (менторство).

Отримані дані підтверджують гіпотезу, що лише системна зміна освітньої екосистеми здатна забезпечити реальну рівність

можливостей та максимальну реалізацію інтелектуального потенціалу людського капіталу. У результаті проведеного дослідження сформульовано такі узагальнення:

1. Теоретичне обґрунтування: встановлено, що гендерна рівність та інклюзія в STEM-освіті є не лише етичним імперативом, а й необхідною умовою інноваційного розвитку. Категоріальний апарат уточнено через призму інтерсекційності, де інклюзія розглядається як створення адаптивного освітнього простору, вільного від когнітивних упереджень і фізичних бар'єрів.

2. Ідентифікація бар'єрів: виявлено, що ключовими детермінантами низької представленості окремих груп у STEM є соціокультурні стереотипи та латентна гендерна сегрегація в навчальних програмах. Ефект «дірявого трубопроводу» (leaky pipeline) зумовлений дефіцитом інституційної підтримки та відсутністю видимих рольових моделей на етапі базової середньої освіти.

3. Методологічна трансформація: обґрунтовано, що впровадження принципів Універсального дизайну в навчанні (UDL) та гендерно сенситивної дидактики дозволяє нівелювати загрозу стереотипів. Мультимодальність викладання й антидискримінаційна експертиза підручників визначені як базові інструменти формування інклюзивної STEM-екосистеми.

4. Стратегічне значення менторства: доведено, що вертикальне менторство та залучення амбасадорок STEM до освітнього процесу є найбільш ефективними механізмами корекції професійної самоідентифікації здобувачів освіти. Це дозволяє подолати психологічні бар'єри та стимулює свідомий вибір технічних спеціальностей.

5. Практична імплементація: реалізація Стратегії впровадження гендерної рівності в освіті до 2030 року в сегменті STEM потребує системного підходу: від аудиту освітнього середовища до створення стимулюючих грантових програм для підтримки інклюзивних освітніх ініціатив.

Перспективи подальших досліджень полягають у вивченні впливу цифрових інструментів штучного інтелекту на подолання гендерного розриву в дистанційній STEM-освіті в умовах повоєнного відновлення України.

Література та джерела:

1. Про схвалення Стратегії впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації на 2022–2024 роки : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 20.12.2022 № 1163-р. URL: rada.gov.ua (дата звернення: 16.04.2026).
2. STEM-освіта: стан впровадження та перспективи розвитку : зб. матеріалів VII Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 9–10 листоп. 2023 р. Київ : ДНУ «Інститут освітньої аналітики». 2023. 184 с.
3. Морзе Н. В., Гладун М. А. Формування інклюзивного освітнього середовища в умовах STEM-навчання. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2021. Т. 82. № 2. С. 1–18.
4. Патрікеєва О. О. Гендерний підхід у STEM-освіті: від теорії до практики. *Наукові записки Малої академії наук України*. 2022. № 3 (22). С. 45–56.
5. Семигіна О., Скорик М. Гендерна політика в освіті: міжнародні стандарти та українські реалії. *Вісник Академії праці, соціальних відносин і туризму*. 2020. № 1-2. С. 24–38.

УДК 37.015.4:[316.647.8:005.342.1]-055.1/.2

Алла Хомярчук,

викладачка-методистка, викладачка
циклової комісії суспільних та
художньо-мистецьких дисциплін,
Луцький педагогічний фаховий коледж
Комунального закладу вищої освіти
«Луцький педагогічний інститут»
Волинської обласної ради,
м. Луцьк

ГЕНДЕРНІ СТЕРЕОТИПИ В СУЧАСНІЙ ОСВІТІ: ВИКЛИКИ ТА ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ

У статті розкривається проблема гендерних стереотипів у закладах освіти та шляхи їх подолання. Охарактеризовано підходи і пропозиції щодо викладання різних навчальних предметів. Описано гендерний підхід щодо організації освітнього процесу.

Ключові слова: гендерні стереотипи, гендерний підхід, гендерно чутливе навчання, комплексний підхід.

Сучасна освіта дедалі більше орієнтується на принципи рівності та інклюзії. Одним із важливих напрямів цього процесу є впровадження гендерних підходів у викладанні шкільних предметів. Гендерно чутливе навчання спрямоване на створення умов, у яких усі здобувачі освіти (незалежно від статі) мають рівні можливості для розвитку, самовираження та досягнення успіху [1].

Гендерний підхід передбачає врахування соціально сформованих ролей, очікувань і потреб дівчат і хлопців у процесі навчання. Йдеться не про підкреслення відмінностей, а про подолання стереотипів, які можуть обмежувати потенціал школярів. Основна мета такого підходу – забезпечити рівний доступ до знань, ресурсів і можливостей, а також сформувані у здобувачів освіти повагу до різноманітності.

Гендерні стереотипи – це усталені уявлення про ролі, поведінку та здібності чоловіків і жінок. У сфері освіти вони можуть проявлятися як відкрито, так і приховано, впливаючи на вибір предметів, академічні досягнення та майбутні кар'єрні можливості здобувачів освіти.

Одним із найпоширеніших проявів є поділ навчальних дисциплін на «чоловічі» та «жіночі». Наприклад, технічні науки (математика, фізика, інформатика) часто асоціюються з хлопцями, тоді як гуманітарні предмети – з дівчатами. Це може призводити до зниження впевненості здобувачів освіти у власних здібностях, якщо їхні інтереси не відповідають очікуванням суспільства. Також стереотипи проявляються у взаємодії вчителів зі школярами. Дослідження показують, що вчителі можуть несвідомо приділяти більше уваги хлопцям на уроках точних наук або очікувати від дівчат більшої старанності й слухняності. Подібні установки формують різні освітні траєкторії. Гендерні стереотипи можуть обмежувати потенціал молоді. Дівчата рідше обирають STEM-спеціальності, навіть маючи високі здібності, тоді як хлопці можуть уникати професій, пов'язаних із доглядом або освітою. У довгостроковій перспективі це впливає на ринок праці, зберігаючи гендерну нерівність у доходах і представництві в різних галузях. Крім того, стереотипи формують самооцінку та рівень амбіцій здобувачів освіти, що може призводити до внутрішніх бар'єрів і обмеження життєвого вибору [3].

Подолання гендерних стереотипів в освіті потребує комплексного підходу:

– вчителі мають усвідомлювати власні упередження та навчатися гендерно чутливому викладанню;

- підручники повинні відображати різноманіття ролей чоловіків і жінок у суспільстві;
- важливо заохочувати дітей обирати предмети відповідно до їхніх інтересів, а не стереотипів;
- демонстрація успішних прикладів жінок у науці та чоловіків у соціальних професіях допомагає руйнувати усталені уявлення.

Особливості реалізації гендерної складової у викладанні навчальних дисциплін [4]:

1. Учителі мають використовувати гендерно нейтральну або інклюзивну мову, уникати узагальнень на кшталт «хлопці краще розуміють техніку» або «дівчата охайніші». Важливо звертатися до всіх здобувачів освіти однаково та заохочувати активність кожного.

2. Підручники та приклади повинні відображати участь як жінок, так і чоловіків у різних сферах діяльності. Наприклад, на уроках історії доцільно висвітлювати роль жінок, а на уроках фізики – наводити приклади досягнень науковиць.

3. Ефективним є використання різноманітних форм роботи: групових проєктів, дискусій, дослідницьких завдань. Це дозволяє враховувати різні стилі навчання та залучати всіх школярів до активної участі.

4. Важливо забезпечити об'єктивність оцінювання, уникати упереджених очікувань щодо здібностей здобувачів освіти. Критерії мають бути чіткими й однаковими для всіх.

Наведемо приклади впровадження гендерної складової у навчальних дисциплінах [5]:

- математика та природничі науки: заохочення дівчат до участі в олімпіадах, демонстрація прикладів жінок-науковиць, підтримка впевненості у власних здібностях;
- література: аналіз творів з урахуванням гендерних ролей персонажів, обговорення стереотипів і їхнього впливу;
- історія: включення тем про внесок жінок і чоловіків у розвиток суспільства;
- технології: відмова від поділу на «чоловічі» та «жіночі» види діяльності.

Гендерні стереотипи в освіті залишаються серйозною проблемою, яка впливає не лише на окремих здобувачів освіти, а й на розвиток суспільства загалом. Формування рівних можливостей у навчанні є важливим кроком до створення

справедливого та інклюзивного середовища, де кожен / кожна може реалізувати свій потенціал незалежно від статі [2].

Серед основних труднощів – недостатня підготовка педагогів, застарілі навчальні матеріали та вплив суспільних стереотипів. Проте поступове впровадження гендерних підходів сприяє формуванню більш справедливого освітнього середовища. Гендерно чутливе викладання є важливим кроком до забезпечення рівних можливостей у закладі освіти. Воно не лише покращує якість освіти, а й сприяє вихованню свідомих громадян, здатних поважати різноманітність і будувати рівноправне суспільство.

Література та джерела:

1. Воронова О. Ю., Барчій М. С. Ціннісні орієнтації здобувачів освіти та їх гендерні аспекти. *Соціально-психологічні проблеми трансформації сучасного суспільства* : матеріали XV Всеукр. наук.-практ. конф. (з міжнародною участю) (24 червня 2022 р.). Дніпро : Вид-во СНУ ім. В. Даля. 2022. С. 3–5.

2. Гендерна рівність і розвиток : погляд у контексті європейської стратегії України. Київ : Центр Разумкова. 2016. 244 с.

3. Камінська Н. В., Чернявський С. С., Перунова О. С. Засади розуміння гендеру та гендерної рівності : лекція. Київ : Нац. акад. внутр. справ. 2020. 20 с. URL: <https://dsns.gov.ua/upload/9/5/8/0/2020-5-20-112-lekciya-1.pdf> (дата звернення: 02.03.2026).

4. Кабінет Міністрів України. Розпорядження «Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/988-2016-%D1%80#Text> (дата звернення: 02.03.2026).

5. Кабінет Міністрів України. Розпорядження «Стратегія впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 року». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1163-2022-%D1%80#Text> (дата звернення: 02.03.2026).

Розділ II. НАУКОВІ ДОРОБКИ МОЛОДИХ НАУКОВЦІВ

УДК 376.1:342.7-055.2

Ольга Банзерук,
студентки 41 ДО групи
спеціальності 012 Дошкільна освіта,
Комунальний заклад вищої освіти
«Луцький педагогічний інститут»
Волинської обласної ради,
м. Луцьк

Тетяна Харитоновна,
студентка 41 ДО групи
спеціальності 012 Дошкільна освіта,
Комунальний заклад вищої освіти
«Луцький педагогічний інститут»
Волинської обласної ради,
м. Луцьк

Наукова керівниця – **Ірина Фаловська,**
кандидатка економічних наук, доцентка,
доцентка кафедри загальної педагогіки, психології та
методики початкової освіти

ОСОБЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРИНЦИПІВ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ

У роботі розглянуто особливості принципів гендерної рівності в умовах інклюзивного навчання. Проаналізовано роль освітнього середовища у формуванні рівних можливостей для здобувачів освіти незалежно від статі, гендерної ідентичності чи індивідуальних особливостей розвитку.

Ключові слова: гендерна рівність, інклюзивна освіта, освітнє середовище, освітні стратегії, навчання.

В умовах інтенсивного розвитку освіти важливості набуває проблема забезпечення гендерної рівності в інклюзивному середовищі. Зростання соціальної різноманітності, а також виклики, спричинені воєнними подіями, вимагають переосмислення підходів до організації навчального процесу.

Принципи рівності в умовах інклюзивного навчання були об'єктом вивчення ряду українських науковців. Зокрема, дослідниця О. В. Кришевич проаналізувала принципи формування

інклюзивного освітнього середовища у контексті гендерної рівності; Р. В. Козенко, Т. М. Пікож, В. В. Супрун та К. В. Супрун дослідили гендерний підхід та гендерно орієнтоване бюджетування інклюзивної освіти; В. А. Будегай проаналізував процес розвитку інклюзивної культури на прикладі студентів; В. І. Продан досліджував вітчизняний та міжнародний досвід гендерної інклюзії у праві на освіту.

Мета роботи – проаналізувати особливості принципів гендерної рівності в умовах інклюзивного навчання. Для досягнення поставленої мети визначено завдання: проаналізувати сутність інклюзивного навчання та гендерної рівності; визначити основні напрями впровадження гендерних підходів в освіті; дослідити практичні аспекти реалізації інклюзивних і гендерно орієнтованих методів навчання.

Формування інклюзивного освітнього середовища в контексті гендерної рівності має на меті створення умов, за яких кожен здобувач освіти має рівний доступ до навчання незалежно від статі, гендерної ідентичності чи самовираження.

Інклюзивне навчання являє собою систему освітніх послуг, що надає держава, які побудовані на принципах толерантності, врахування багатоманітності, раціонального залучення та інтеграції всіх охочих до навчального процесу [2, с. 195].

З метою системного впровадження цих принципів, Кабмін на основі 4 Цілі Сталого розвитку, яка має на меті розвиток гендерно-інклюзивної освіти, затвердив Стратегію впровадження гендерної рівності в освіті до 2030 року [4; 5, с. 359]. Це рішення – важливий крок, який демонструє прагнення наблизитися до європейських стандартів, незважаючи на складні обставини, з якими стикається Україна. Освіта при цьому відіграє особливу роль, адже саме вона формує цінності, норми та світогляд суспільства. Саме через освітній процес закладаються основи рівності, поваги та справедливості, що є важливими складовими боротьби українського суспільства за свою незалежність і майбутнє.

Метою затвердженої Стратегії є забезпечення гендерної рівності у можливостях і правах, протидія будь-яким видам дискримінації чи булінгу у навчанні, що реалізується через зміни у структурно-процесуальному аспекті освіти [3, с. 109].

Стратегія визначає ключові цілі:

– розвиток принципів гендерної рівності у правовій структурі освіти, що реалізується через політики та практики для створення однакових можливостей для чоловіків і жінок;

- посилення ролі закладів освіти у впровадженні принципів рівності через активну роботу щодо запобігання насильства та дискримінації в освітньому середовищі;

- підвищення обізнаності педагогів, формування в них практичних навичок роботи в інклюзивному та гендерно чутливому середовищі, а також активізацію співпраці для обміну досвідом та інтеграції кращих європейських практик;

- підтримка гендерної рівності та інтеграція інклюзивних методів і форм роботи в освіті як важливого інструменту подолання проблем, що виникли в умовах російсько-української війни.

На думку О. В. Кришевич, одним із проявів гендерної рівності в сучасному освітньому просторі є формування та розвиток інклюзивної культури серед учнів і студентів. Аналіз міжнародного досвіду засвідчує, що заклади освіти відіграють ключову роль у впровадженні принципів інклюзії, спрямованих на забезпечення рівних можливостей для всебічного розвитку особистості незалежно від її психоемоційних особливостей чи соціального статусу. Такий підхід сприяє кращій соціальній адаптації здобувачів освіти та допомагає їм знайти своє місце в суспільстві [3, с. 110]. Прикладом є декларація Відкритого університету у Великій Британії, де підкреслюються важливість максимальної інтеграції осіб з інвалідністю до всіх сфер життя. Затверджено гарантії та права на здобуття освітніх послуг відповідно до індивідуальних особливостей, адаптацію матеріалів до потреб, забезпечення доступності освіти в реаліях інклюзивного навчання [1, с. 26].

У ключових принципах інклюзивного навчання важливою є розробка гендерно збалансованих навчальних програм розвитку дітей з ООП; адаптація освітнього середовища до особливостей дитини; допомога у процесі навчання.

У методичних програмах і календарних плануваннях з різних предметів в закладах освіти важливою є розробка навчальних завдань різних видів з урахуванням особливостей фізичного, розумово-психічного розвитку дітей. Зокрема на уроках фізичної культури важливо враховувати різні норми та критерії для хлопців і дівчат, в тому числі і для виконання з різним навантаженням силових вправ.

У навчальних програмах доцільно передбачати різні варіанти завдань, враховуючи індивідуальні особливості учнів – фізичний, інтелектуальний і психоемоційний розвиток. Такий підхід

допомагає створити більш комфортні й ефективні умови для навчання кожної дитини.

Зокрема, на думку Р. В. Козенко, на уроках фізичної культури варто встановлювати диференційовані нормативи для дівчат і хлопців, особливо під час виконання силових вправ, добираючи навантаження відповідно до можливостей учнів, що допоможе продемонструвати кращі результати та зберегти фізичне та ментальне здоров'я [2, с. 196].

Крім того, важливо урізноманітнювати форми виховної роботи, які допомагають формувати повагу до рівності, розвивати критичне мислення та сприяють подоланню стереотипів. Ефективними будуть шкільні свята, виховні години, бесіди, диспути, присвячені гендерній тематиці.

Забезпечення принципів рівності в умовах інклюзивного навчання є складовою розвитку освіти, що передбачає створення освітнього середовища, де враховано індивідуальні особливості кожного / кожної здобувача / здобувачки освіти та забезпечено доступ до якісного навчання. В умовах сучасних викликів, зокрема війни, інклюзивна та гендерно орієнтована освіта відіграє важливу роль у відновленні суспільства та його сталому розвитку.

Література та джерела:

1. Будегай В. А. Особливості формування інклюзивної культури студентів закладів вищої освіти. *Humanitarian studios: pedagogy, psychology, philosophy*. 2022. Vol 13(1). С. 24–30.

2. Козенко Р. В., Пікож Т. М., Супрун В. В., Супрун К. В. Гендерний підхід та гендерно-орієнтоване бюджетування інклюзивної освіти як пріоритет управлінської діяльності. *Вісник післядипломної освіти. Серія «Соціальні та поведінкові науки»*. 2022. Вип. 19 (48). С. 183–226.

3. Кришевич О. В. Формування інклюзивного освітнього середовища у контексті гендерної рівності. *Гендерна рівність та інклюзія у вищій освіті: від політик до реалізації*: Збірник матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої Дню науки та Дню Європи в Україні (16 травня 2025 року) / ред. кол.: Л. О. Кожура, Ю. М. Рижук, А. В. Богданець. Київ : КНЕУ. 2025. С. 108–111.

4. Про схвалення Стратегії впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 року та затвердження операційного плану заходів на 2022-2024 роки з її реалізації. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1163-2022-%D1%80#Text>

(дата звернення: 28.03.2026).

5. Продан В. І. Парадигма гендерної інклюзії у праві на освіту: вітчизняний та міжнародний досвід. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія Право*. 2023. Вип. 79. Ч. 2. С. 356–362.

УДК 373.2:316.346.2:376

Ангеліна Бобер,
студентка 41ДО групи
спеціальності 012 Дошкільна освіта
факультету дошкільної освіти та музичного мистецтва,
Комунальний заклад вищої освіти
«Луцький педагогічний інститут»
Волинської обласної ради,
м. Луцьк

Яна Слобода,
студентка 41ДО групи
спеціальності 012 Дошкільна освіта
факультету дошкільної освіти та музичного мистецтва,
Комунальний заклад вищої освіти
«Луцький педагогічний інститут»
Волинської обласної ради,
м. Луцьк

Наукова керівниця – **Ірина Фаловська**,
кандидатка економічних наук, доцентка,
доцентка кафедри загальної педагогіки, психології та
методики початкової освіти

ПАРТНЕРСЬКА ВЗАЄМОДІЯ ВИХОВАТЕЛІВ І БАТЬКІВ У ПРОЦЕСІ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ

У статті розглядається актуальна проблема партнерської взаємодії вихователів і батьків у процесі інклюзивного навчання дітей. Акцент зроблено на важливості співпраці сім'ї та педагогів для створення сприятливого освітнього середовища і забезпечення гармонійного розвитку кожної дитини.

Ключові слова: інклюзивне навчання, партнерська взаємодія, вихователі, батьки, сім'я, освітнє середовище, індивідуальні потреби,

соціалізація, педагогічна компетентність, толерантність, психолого-педагогічний супровід.

Сучасний розвиток системи освіти України спрямований на утвердження принципів гуманізму, рівності та доступності освіти для кожної дитини. Одним із важливих напрямів освітньої політики є впровадження інклюзивного навчання, яке передбачає створення умов для повноцінного розвитку та навчання дітей з різними освітніми потребами у спільному освітньому середовищі. Інклюзія орієнтується на прийняття різноманітності, повагу до індивідуальних особливостей дитини та забезпечення її права на освіту разом із однолітками. Водночас ефективна реалізація інклюзивного навчання неможлива без налагодження тісної та конструктивної взаємодії між педагогами закладу освіти і батьками вихованців [3, с. 22].

Передусім варто зазначити, що сім'я відіграє провідну роль у розвитку дитини, адже саме батьки є першими вихователями, які формують її життєві цінності, поведінкові моделі та ставлення до навколишнього світу. Вони найкраще знають особливості розвитку своєї дитини, її інтереси, здібності, потреби й труднощі. Саме тому участь батьків у освітньому процесі є надзвичайно важливою, особливо в умовах інклюзивного навчання. Активне залучення родини до освітнього процесу сприяє кращому розумінню педагогами індивідуальних особливостей дитини та допомагає створити сприятливі умови для її розвитку [1, с. 7].

У свою чергу, вихователь / вихователька у закладі дошкільної освіти виступає організатором освітнього середовища, координатором педагогічної взаємодії та посередником між дитиною, батьками й іншими фахівцями, які залучені до інклюзивного навчання. Саме педагог / педагогиня створює атмосферу підтримки, доброзичливості та прийняття, що є надзвичайно важливим для успішної адаптації дитини до освітнього середовища. Тому налагодження довірливих і відкритих стосунків між вихователями та батьками є необхідною умовою ефективної організації інклюзивного освітнього процесу [4, с. 60].

Важливим аспектом партнерської взаємодії є спільне визначення освітніх цілей і шляхів підтримки дитини. У процесі інклюзивного навчання батьки беруть участь в обговоренні індивідуальних потреб дитини, її можливостей та труднощів, а також у розробленні індивідуальної програми розвитку. Така співпраця дозволяє узгодити підходи до виховання та навчання дитини як у закладі освіти, так і в сімейному середовищі.

Узгодженість дій педагогів і батьків забезпечує послідовність педагогічного впливу, що сприяє більш ефективному розвитку дитини та її успішній соціалізації. Важливим чинником ефективної партнерської взаємодії є формування у батьків позитивного ставлення до інклюзивної освіти. Нерідко батьки потребують підтримки, консультацій та роз'яснень щодо особливостей розвитку дітей з особливими освітніми потребами, можливостей їх навчання та шляхів подолання труднощів. У цьому контексті вихователь / вихователька виступає не лише організатором освітнього процесу, а й консультантом, який допомагає родині краще зрозуміти потреби дитини, надає рекомендації щодо її виховання та розвитку. Педагогічна підтримка сім'ї сприяє підвищенню впевненості батьків у можливостях своєї дитини та формує у них готовність до активної співпраці із закладом освіти [6, с. 21]

Особливого значення набуває також взаємодія батьків із командою психолого-педагогічного супроводу, до складу якої можуть входити практичний психолог, логопед, асистент вихователя, соціальний педагог та інші фахівці. Така міждисциплінарна співпраця дає змогу комплексно оцінити потреби дитини, визначити ефективні методи підтримки та створити оптимальні умови для її розвитку. Батьки, будучи повноправними учасниками цієї команди, мають можливість брати участь у прийнятті важливих рішень щодо організації освітнього процесу та підтримки своєї дитини [5].

Крім того, партнерська взаємодія сприяє формуванню у батьків педагогічної компетентності. Завдяки участі у консультаціях, тренінгах, тематичних зустрічах та інших формах роботи вони отримують нові знання про особливості розвитку дітей, сучасні підходи до виховання та навчання, а також ефективні способи підтримки дитини в домашньому середовищі. Це допомагає створити єдиний виховний простір «заклад освіти – сім'я», у якому дитина відчуває послідовність вимог, підтримку та розуміння з боку дорослих.

Не менш важливим є й формування культури взаємоповаги та толерантності серед усіх учасників освітнього процесу. Спільна діяльність педагогів і батьків сприяє утвердженню цінностей взаємодопомоги, прийняття різноманітності та поваги до індивідуальних особливостей кожної дитини. Таке середовище сприяє не лише успішному розвитку дітей з особливими освітніми потребами, а й формуванню у всіх вихованців гуманістичних

цінностей, емпатії та соціальної відповідальності. До ефективних форм співпраці належать: індивідуальні консультації, батьківські збори, тренінги, спільні виховні заходи, участь у проєктах та освітніх ініціативах закладу освіти. Використання різних форм взаємодії дозволяє гнучко адаптувати процес навчання під потреби конкретної дитини та зміцнює довірливі відносини між сім'єю та педагогами [2, с. 338].

Таким чином, партнерська взаємодія вихователів і батьків є ключовим ресурсом успішної реалізації інклюзивного навчання. Вона забезпечує створення підтримувального та безпечного освітнього середовища, у якому враховуються індивідуальні потреби кожної дитини, формується довіра та готовність до співпраці між усіма учасниками процесу. Саме завдяки такій спільній роботі дитина отримує можливість розвиватися гармонійно, соціалізуватися, реалізовувати свій потенціал і відчувати себе рівноправним членом освітнього простору.

Література та джерела:

1. Бирко Н. Партнерська взаємодія в системі інклюзивної освіти. *Humanitarium. Pedagogy*. 2018. Vol. 43, Iss. 2. P. 7–16. URL: <https://ehsupir.uhsp.edu.ua/server/api/core/bitstreams/486780a9-6095-4c61-9d89-db5e014d0373/content> (дата звернення: 16.03.2026).
2. Бойчук Ю. Д., Васильєва К. І., Галій А. І. та ін. Основи спеціальної та інклюзивної педагогіки: навч. посіб. / за заг. ред. Ю. Д. Бойчука. Харків : ХНПУ імені Г. С. Сковороди. 2018. 338 с.
3. Варецька О. Інклюзивне навчання: співпраця з батьками. *Молодь і ринок*. 2023. № 9/217. С. 22–28. <http://dx.doi.org/10.24919/2308-4634.2023.291076> (дата звернення: 16.03.2026).
4. Гаяш О. В. Співпраця закладу освіти з батьками дітей з особливими освітніми потребами як умова реалізації ідей інклюзії. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. 2019. Вип. 38. С. 60–66. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_019_2019_38_11 (дата звернення: 16.03.2026).
5. МОН України. Інклюзивне навчання. Статистичні дані. URL: <https://mon.gov.ua/osvita-2/inklyuzivne-navchannya/statistichni-dani> (дата звернення: 16.03.2026).
6. Самойленко Г. Е. Партнерська взаємодія учня і вчителя в освітньому процесі. *Партнерська взаємодія школи та сім'ї як*

фактор оновлення сучасної освіти: наук.-метод. збірник.
Запоріжжя : СТАТУС. 2018. С. 21–26.

УДК 373.2:37.091.12:305:376

Вікторія Бобик,
студентка 41ДО групи
спеціальності 012 Дошкільна освіта
факультету дошкільної освіти та музичного мистецтва,
Комунальний заклад вищої освіти
«Луцький педагогічний інститут»
Волинської обласної ради,
м. Луцьк

Ольга Шилюк,
студентка 41ДО групи
спеціальності 012 Дошкільна освіта
факультету дошкільної освіти та музичного мистецтва,
Комунальний заклад вищої освіти
«Луцький педагогічний інститут»
Волинської обласної ради,
м. Луцьк

Наукова керівниця – **Ірина Фаловська,**
кандидатка економічних наук, доцентка,
доцентка кафедри загальної педагогіки, психології та
методики початкової освіти

ГЕНДЕРНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ВИХОВАТЕЛЯ ЯК СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ІНКЛЮЗІЇ

У статті розкрито сутність гендерної компетентності вихователя як важливої складової професійної діяльності в умовах інклюзивної освіти. Обґрунтовано її роль у подоланні гендерних стереотипів, забезпеченні рівних можливостей і створенні безпечного освітнього середовища для дітей дошкільного віку. Акцентовано увагу на необхідності впровадження гендерно чутливих підходів і взаємодії всіх учасників освітнього процесу.

Ключові слова: гендерна компетентність, інклюзивна освіта, гендерна рівність, гендерні стереотипи, гендерне виховання, дошкільна освіта, інклюзивне освітнє середовище, соціалізація дітей, гендерно чутливий підхід.

Гендерна компетентність сучасного вихователя є важливою складовою його професійної діяльності, особливо в умовах розвитку інклюзивної освіти. Вона передбачає здатність педагога усвідомлювати та враховувати гендерні особливості дітей, уникати стереотипів і дискримінаційних підходів, створювати рівні можливості для розвитку кожної дитини незалежно від статі. У контексті інклюзії це набуває особливого значення, адже поєднує ідеї рівності, поваги до різноманітності та індивідуального підходу. Формування гендерної компетентності сприяє створенню безпечного, толерантного та підтримувального освітнього середовища, що є необхідною умовою гармонійного розвитку всіх учасників освітнього процесу. Щоб суспільство розвивалося у напрямку забезпечення рівних можливостей, саме працівники закладів дошкільної освіти повинні усвідомлювати значущість гендерної рівності та передавати ці цінності молодому поколінню. Гендерна рівність є невід'ємною складовою гармонійного розвитку дитини в ЗДО, а також важливою умовою створення сприятливого психологічного клімату в колективі. Водночас сучасні заклади дошкільної освіти не завжди позбавлені гендерних стереотипів. Вихователі можуть несвідомо транслювати уявлення про «типову» поведінку та зовнішній вигляд дівчат і хлопців, жінок і чоловіків. Окрім цього, у системі дошкільної освіти спостерігається значний гендерний дисбаланс: переважна більшість працівників – жінки, що пояснюється як низьким рівнем оплати праці, так і усталеними суспільними стереотипами щодо «жіночої» природи виховної діяльності. За статистичними даними, станом на кінець 2022 року у сфері дошкільної освіти працювало 98,7 % жінок, тоді як чоловіки здебільшого обіймають непедагогічні посади. Така ситуація формує у дітей уявлення про гендерні ролі у професійній діяльності [1, с. 8].

Важливо враховувати, що стать дитини поєднується з іншими її характеристиками, зокрема етнічною чи расовою належністю, наявністю інвалідності, особливостями сім'ї, а також її соціально-економічним становищем. Наприклад, дівчинка із забезпеченої родини, де мати займається підприємницькою діяльністю, матиме зовсім інші уявлення про своє майбутнє, порівняно з дитиною з малозабезпеченої сім'ї, у якій мати виконує роль домогосподарки. Для педагогічних працівників закладів дошкільної освіти важливим є усвідомлення гендерних особливостей соціалізації дітей раннього та дошкільного віку. Необхідно також розуміти причини формування гендерних

стереотипів, специфіку їхнього впливу на розвиток і світогляд дитини, а також усвідомлювати потребу їх подолання, оскільки вони можуть обмежувати повноцінний розвиток як дівчат, так і хлопців. Педагогам варто вміти розпізнавати власні стереотипні уявлення, працювати над їх нейтралізацією та організовувати освітній процес на засадах інклюзії, добираючи такі методи й форми навчання і виховання, які не відтворюють гендерних упереджень [1, с. 12].

Ефективне управління сучасним закладом освіти неможливе без здатності керівника створювати безпечне, інклюзивне та гендерно чутливе освітнє середовище. Гендерна компетентність трактується як цілісна інтегрована якість особистості, що включає правову обізнаність, розвинене критичне мислення, емоційну зрілість, здатність до самопізнання й саморефлексії, усвідомлення власних упереджень, відкритість до взаємодії та повагу до гідності кожної людини. Вона визначається як важливий складник професійної підготовки керівників закладів загальної середньої освіти в умовах сучасних змін у системі управління. Підкреслюється, що результативне впровадження освітньої політики, зорієнтованої на принципи рівності, недискримінації та інклюзії, вимагає не лише знання нормативно-правової бази, а й сформованості комплексу особистісних і професійних якостей керівника. До них належать здатність мислити критично, готовність до саморефлексії, відкритість до діалогу і толерантне ставлення до різноманітності. Таким чином, гендерна компетентність постає як інтегральна характеристика управлінця, що забезпечує ефективне впровадження принципів рівних можливостей у діяльності освітнього закладу [2].

Значення Закону України «Про дошкільну освіту» в контексті гендерного підходу полягає в тому, що саме ця ланка освіти забезпечує всебічний розвиток, виховання і навчання дитини, поєднуючи сімейне та суспільне виховання. Особливості реалізації гендерного підходу в дошкільній освіті зумовлені специфікою вікового періоду, адже саме в цей час закладаються основи позитивного світосприйняття, формуються первинні уявлення дитини про власні права й обов'язки, про себе як представника певної статі, а також відбувається усвідомлення себе в часовому вимірі. У цей період діти засвоюють моральні норми та правила поведінки, розвивається їхня довільна поведінка, створюються сприятливі умови для особистісного становлення та творчого самовираження. Водночас формується життєва компетентність

дитини, її ціннісне ставлення до навколишнього світу, зокрема до природи, культури, інших людей і самої себе [3, с. 11–12].

У межах гендерного підходу увагу доцільно зосереджувати на ключових складових особистісної культури дитини незалежно від її статі, водночас підкреслюючи значення партнерської взаємодії між дітьми у різних видах діяльності й ігрових практиках, зокрема в українських народних, рухливих і пальчикових іграх. Важливим є розширення спільного ігрового простору для всіх дітей, створення умов для відображення у грі різноманіття гендерних ролей. Доцільно використовувати наочні матеріали та ігрове обладнання, що демонструють широкий спектр професій і соціальних ролей, забезпечувати різноманітність ігрових атрибутів та іграшок без поділу їх за статевою ознакою, відмовляючись від стереотипного розмежування на «хлопчаче» і «дівчаче» [2, с. 19].

Модель гендерної поведінки дітей старшого дошкільного віку переважно формується під впливом стереотипних уявлень, які закріплюються як у сімейному середовищі, так і в умовах закладу дошкільної освіти. З'ясовано, що відмінності у вихованні хлопчиків і дівчаток виступають початковим механізмом розмежування гендерних ролей. У зв'язку з цим у дівчат процес гендерної ідентифікації відбувається в більш конкретному та водночас ширшому рольовому спектрі (образи матері, бабусі, тітки тощо), тоді як у хлопчиків уявлення про майбутні ролі (захисник, чоловік, батько, фахівець) мають більш узагальнений характер і менш наповнені конкретними вміннями та практичними навичками. Аналіз наукових джерел і нормативно-правових документів засвідчує, що дошкільна освіта розглядається як важлива сфера, у якій закладаються основні напрями сучасного виховання особистості, орієнтовані на формування духовних цінностей, моральних якостей, патріотизму та національно-культурної ідентичності (В. Кремень). У Законі України «Про дошкільну освіту» (2024) заклад дошкільної освіти трактується як освітня установа, що забезпечує реалізацію права дитини на здобуття дошкільної освіти та створює належні умови для її фізичного, психічного, інтелектуального, духовного й комунікативного розвитку, а також сприяє соціалізації та готовності до навчання впродовж життя. У дослідженнях підкреслюється, що освітній процес у закладах дошкільної освіти має цілісний і системний характер, є впорядкованим і спрямованим на гармонійний розвиток дитини з урахуванням її

природних задатків, індивідуальних особливостей, психічного та фізичного стану, а також культурних потреб [4, с. 7].

Розроблено трисуб'єктну методику гендерного виховання дітей старшого дошкільного віку в умовах закладу дошкільної освіти, яка об'єднує основних учасників виховного процесу – дітей, вихователів і батьків – для досягнення спільних цілей гендерного виховання. Вона передбачає організацію таких видів діяльності, що відповідають індивідуальним інтересам і потребам дитини, а також спрямована на подолання гендерних стереотипів у педагогів і батьків та врахування соціально-статевих особливостей дітей. Запропонована трисуб'єктна методика гендерного виховання дітей старшого дошкільного віку включає як теоретичну, так і практичну складові, що забезпечує її цілісність і комплексний характер реалізації [4, с. 10].

Отже, гендерна компетентність вихователя є невід'ємною складовою його професійної діяльності в умовах інклюзивної освіти, оскільки забезпечує реалізацію принципів рівності, недискримінації та поваги до різноманітності. Вона сприяє створенню безпечного, толерантного та розвивального освітнього середовища, у якому кожна дитина має рівні можливості для самореалізації незалежно від статі чи індивідуальних особливостей. Водночас ефективне формування гендерної компетентності передбачає усвідомлення педагогами власних стереотипів, готовність до їх подолання та впровадження гендерно чутливих підходів у вихованні й навчанні. Важливу роль у цьому процесі відіграє також управлінська діяльність керівника закладу освіти, який має забезпечити відповідні умови для реалізації гендерного підходу. Таким чином, інтеграція гендерної складової в освітній процес закладу дошкільної освіти, взаємодія педагогів, батьків і дітей, а також системна організація гендерного виховання є запорукою гармонійного розвитку особистості дитини та формування у неї сучасних цінностей рівності й партнерства.

Література та джерела:

1. UNICEF. Гендерна компетентність персоналу ЗДО. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/en/media/43791/file/genderna-kompetentnist-personalu-zdo.pdf> (дата звернення: 11.04.2026).
2. Kravchenko O., Voitovska A. Genderna kompetentnist yak skladova profesiinoi pidhotovky kerivnykiv zakladiv zahalnoi serednoi osvity. URL: https://www.researchgate.net/publication/393138387_Genderna_kompetentnist_ak_skladova_profesijnoi_pidgot

[ovki_kerivnikov_zakladiv_zagalnoi_serednoi_osviti](#) (дата звернення: 11.04.2026).

3. Гендерні стандарти сучасної освіти: збірка рекомендацій. Частина 1 : навч.-метод. посіб. / ред. кол.: О. М. Кікінежді, В. С. Власов, Л. Б. Магдюк, Т. В. Ладиченко та ін. Київ : Програма розвитку ООН в Україні. 2010. 328 с. URL: https://genderindetail.org.ua/netcat_files/58/66/017_endern_standarti_suchasno_osv_ti_Zb_rka_rekomendats_y.Chastina_1_2010.pdf (дата звернення: 11.04.2026).

4. Луценко В. О. Сутність і зміст статевого виховання дошкільників у сучасних умовах. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді* : зб. наук. пр. / Ін-т проблем виховання НАПН України. Київ : Інститут проблем виховання НАПН України. 2008. Вип. 12. С. 224–230.

УДК 376:305-055.2

Софія Дячук,

студентка 2 курсу 225 групи
спеціальності 231 Соціальна робота,
Відокремлений структурний підрозділ
«Фаховий коледж Національного університету
кораблебудування імені адмірала Макарова»,
м. Миколаїв

Софія Богомоллова,

студентка 2 курсу 225 групи
спеціальності 231 Соціальна робота,
Відокремлений структурний підрозділ
«Фаховий коледж Національного університету
кораблебудування імені адмірала Макарова»,
м. Миколаїв

Наукова керівниця – **Олена Сахарова,**
заступниця директора з навчально-виховної роботи,
кандидатка педагогічних наук

ОСОБЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРИНЦИПІВ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ

У тезах обґрунтовано необхідність інтеграції гендерного підходу в систему інклюзивного навчання як стратегічного інструменту подолання

множинної дискримінації особистості. Визначено роль професійної компетентності педагога у створенні безбар'єрного освітнього середовища, заснованого на принципах егалітарності, соціальної справедливості та поваги до людської гідності.

Ключові слова: інклюзивна освіта, гендерна рівність, гендерна чутливість педагога, безбар'єрність, соціальна інклюзія.

Постановка проблеми. Трансформація сучасної освітньої парадигми в Україні актуалізує впровадження принципів паритетності, доступності та поваги до людської гідності. Попри задекларовані цінності, у практичній діяльності освітніх інституцій досі спостерігається інерція гендерних стереотипів і латентних дискримінаційних установок. Особливої гостроти набуває проблема «подвійної вразливості» здобувачів освіти з особливими потребами, зокрема дівчат з інвалідністю, які часто стикаються з множинною маргіналізацією. Наявність «прихованого навчального плану», стереотипна сегрегація професійного вибору та низький рівень готовності педагогічного корпусу до впровадження гендерно чутливих методик зумовлюють необхідність концептуального переосмислення інклюзії як комплексного інструменту соціальної справедливості.

Актуальність теми корелює із загальнодержавним вектором на європейську інтеграцію та реалізацією Цілей сталого розвитку ООН. У центрі уваги – створення людиноцентрованого, безпечного та справедливого освітнього простору. Синтез гендерного та інклюзивного підходів дозволяє не лише подолати множинну дискримінацію, а й сформувати в учасників освітнього процесу культуру толерантності та прийняття різноманіття. Ефективність такої моделі безпосередньо залежить від трансформації професійної свідомості педагога, його здатності рефлексувати власні упередження та деконструювати сексистські практики в щоденній взаємодії.

Аналіз останніх джерел і досліджень. Теоретичний фундамент дослідження базується на концепції соціального конструктивізму, розробленій П. Бергером, Т. Лукманом та Г. Гарфінкелем. Особливого значення для розуміння мікросоціологічних механізмів відтворення гендерного порядку набувають ідеї інтеракціонізму І. Гофмана. В українському науковому просторі ці підходи знайшли розвиток у психолого-педагогічних студіях Т. Говорун та О. Кікінежді, соціокультурних розвідках О. Кісь, а також у прикладних дослідженнях В. Продан, Н. Бачинської та І. Чарльз. Філософська ідея соціального

становлення ідентичності С. де Бовуар слугує методологічним підґрунтям для аналізу інклюзії як засобу подолання соціальної атомізації.

Мета тез полягає у теоретичній експлікації значення гендерного паритету в системі інклюзивного навчання, аналізі структурних компонентів гендерної компетентності педагога та визначенні стратегічних шляхів створення безбар'єрного освітнього середовища.

Виклад основного матеріалу. Освіта в транзитивному суспільстві виступає не лише каналом трансляції знань, а й потужним механізмом соціального моделювання. Сьогодні освітні інституції функціонують у режимі діалектичної напруги: між репродукцією традиційних норм і запитом на радикальні суспільні трансформації. Стратегічним пріоритетом у цьому процесі є модернізація змісту навчання, що передбачає інституціалізацію гендерно чутливого підходу як базової дидактичної парадигми.

Гендер у сучасних наукових розвідках трактується як динамічний соціокультурний конструкт. За визначенням В. Продан, він охоплює широку палітру аспектів – від ментальних уявлень до правових рамок, що структурують життя особистості [3, с. 358]. Своєю чергою, Н. Бачинська наголошує, що подолання асиметрії можливостей вимагає чіткої стратегії гендерної інклюзії [1, с. 389]. Таке середовище ми розглядаємо як комплекс інституційних умов, що виходять за межі формальної рівності та орієнтуються на створення атмосфери психологічного комфорту.

Методологічним базисом цього процесу є Національна стратегія із створення безбар'єрного простору до 2030 року. Вона впроваджує мультимодальне розуміння доступності, де освітня, суспільна та цифрова безбар'єрність є взаємодоповнюючими векторами розвитку. У цьому контексті гендерно справедливе середовище, згідно з працями В. Кравця, О. Кікінежді та Я. Василькевич, базується на принципах егалітарності та дитиноцентризму, що забезпечують успішну життєву траєкторію особистості незалежно від її статі, стану здоров'я, дієздатності, раси, культури, віросповідання, етнічності тощо [2, с. 19].

На підставі аналізу наголосимо, що, попри наявність відповідного нормативно-правового базису, фактична рівність статей стикається із бар'єрами соціальної ексклюзії. Без імплементації інклюзивних стратегій, процеси забезпечення рівних прав і можливостей для жінок і чоловіків залишаються вразливими до системного гендерного відчуження.

Зазначимо, що низка дослідників ототожнює параметри гендерно справедливого середовища з результатами впровадження егалітарної освіти, розглядаючи принцип інклюзивності як фундаментальну умову системної трансформації освітнього простору. Так, впровадження гендерної інклюзії у праві на освіту є ключовим питанням у світлі забезпечення високоякісної та доступної освіти, зазначає В. Продан [3, с. 58].

Ключовим агентом змін у цій системі є педагог. Гендерна компетентність вчителя передбачає не лише володіння знаннями, а й активну антидискримінаційну позицію: від використання гендерно нейтральної мови до критичного аналізу навчальних матеріалів. Інклюзивний підхід, як зазначає Д. Тюріна, полягає у створенні рівних можливостей для залучення всіх верств населення до активної соціальної дії [4, с. 72].

Висновки. Таким чином, гендерна рівність та інклюзія є комплементарними складовими демократичного освітнього процесу. Їхня синергія забезпечує створення простору, де суб'єктність кожної дитини чи студента поважається апріорі. Системна підготовка педагогів, оновлення змісту освіти та деконструкція стереотипів є необхідними передумовами формування справедливого суспільства, вільного від бар'єрів та упереджень.

Література та джерела:

1. Бачинська Н. В. Стратегія гендерної інклюзії в освіті та науці: як створити рівні можливості для всіх. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти*: матеріали ІХ Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 21 березня 2025 р.) ; у 2-х ч. Ч. І. Дніпро : ДДУВС. 2025. С. 388–390.

2. Кравець В. Формування гендерно справедливого середовища у закладах освіти України: євроінтеграційний контекст. *Новий Колегіум*. 2023. № 1-2. С. 15–23.

3. Продан В. Парадигма гендерної інклюзії у праві на освіту: вітчизняний та міжнародний досвід. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2023. Вип. 79. Ч. 2. С. 356–362.

4. Тюріна Д. М. Державна політика подолання гендерних розривів у контексті інклюзивного підходу. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Публічне управління та адміністрування*. Т. 35 (74). № 3. С. 70–76.

УДК 101.1:305(091)

Валерій Карабенюк,
студент 3ФВ групи спеціальності 014 Фізичне виховання,
Фаховий коледж «Універсум»
Київського столичного університету
імені Бориса Грінченка,
м. Київ

Науковий керівник – **Олександр Казаков,**
кандидат історичних наук, доцент,
викладач циклової комісії
суспільних дисциплін і правознавства

ГЕНДЕР У НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ: ІСТОРИЧНІ ТА ФІЛОСОФСЬКІ ВИМІРИ

У тезах досліджено еволюцію філософських і наукових уявлень про гендер у широкому історичному контексті. Проаналізовано трансформацію поняття гендеру від античного біологічного натуралізму до сучасної теорії перформативності. Обґрунтовано, що гендер не є позаісторичною біологічною даністю, а постає як динамічний соціокультурний конструкт, що формується під впливом дискурсивних практик і соціальних умов.

Ключові слова: гендер, гендерна ідентичність, соціокультурний конструкт, філософська рефлексія, біологічний детермінізм, дискурс.

Проблема гендеру в сучасному науковому дискурсі посідає центральне місце, оскільки вона торкається фундаментальних питань людського буття: свободи, ідентичності, влади, справедливості. Поняття «гендер» виникло як спроба розмежувати біологічну стать (sex) та соціокультурні ролі, які суспільство приписує чоловікам і жінкам. Однак історичний аналіз показує, що це розмежування не є очевидним, а сама опозиція «природа – культура» стає предметом філософської рефлексії.

Актуальність теми зумовлена тим, що сьогодні відбувається перегляд традиційних уявлень про маскуліність і фемінність. Гендерні дослідження впливають на політику, право, медицину та освіту. Без розуміння історичних і філософських витоків цих понять неможливо адекватно оцінити сучасні трансформації гендерного порядку.

Головна наукова проблема полягає у виявленні зв'язку між історичною еволюцією гендерних уявлень та їх філософським обґрунтуванням. Чи є гендерна нерівність «природною» даністю,

чи вона є результатом конкретних історичних умов і владних відносин? Як філософські концепції впливали на закріплення гендерних ролей?

Значення дослідження полягає в тому, що воно дозволяє: по-перше, подолати наївний біологічний детермінізм; по-друге, виявити механізми влади, що закріплюють гендерні ієрархії; по-третє, обґрунтувати можливість соціальних змін у гендерній сфері; по-четверте, сформулювати теоретичну базу для гендерно-чутливої політики.

Ключовими працями в історії гендерних досліджень є: Сімона де Бовуар «Друга стать» (1949), де вперше розмежовано стать і гендер; Мішель Фуко «Історія сексуальності» (1976-1984) – про дискурсивне конструювання ідентичностей; Джудіт Батлер «Гендерний клопіт» (1990) з теорією перформативності гендеру; Томас Лакер «Створення статі» (1990) – про історичну змінність уявлень про статеві відмінності [1].

Історіографічно ранні дослідження (1970-ті) зосереджувалися на критиці патріархату. У 1980-х відбувся «лінгвістичний поворот» – гендер почали аналізувати через мову та дискурс. 1990-ті принесли постструктуралістську критику. Сучасний етап характеризується інтерсекційністю – увагою до перетину гендеру з расою, класом, сексуальністю [2].

Мета дослідження – виявити основні етапи еволюції філософських і наукових уявлень про гендер, показати їх зв'язок із соціально-історичним контекстом.

Античність. У давньогрецькій філософії Аристотель («Про виникнення тварин») стверджував, що чоловіче начало – це «форма», а жіноче – «матерія», пасивне начало. Це обґрунтовувало соціальну ієрархію: чоловік – голова, жінка – підпорядкована. Аристотелівська модель була натуралістичною – вона виводила нерівність із природи [4].

Християнство. Апостол Павло проголосив рівність душ перед Богом (Гал. 3:28), але водночас наказав жінкам мовчати в церкві. Фома Аквінський поєднав Аристотеля з Біблією: жінка – «неправильний чоловік», але з безсмертною душею. Це створило теологічне напруження, яке пізніше використали феміністки.

Новий час. Жан-Жак Руссо («Еміль») відводив жінці роль помічниці чоловіка. На противагу Мері Волстонкрафт («На захист прав жінки», 1792) доводив, що «розум не знає статі», а жіночі вади – результат поганого виховання. Це одна з перших феміністичних праць.

XIX століття. Дарвінізм використовувався для обґрунтування чоловічого домінування через статевий добір. Водночас Джон Стюарт Міль (Поневолення жінок», 1869) з позицій утилітаризму критикував підпорядкування жінок. Фрідріх Енгельс («Походження родини») пов'язав патріархат із приватною власністю.

Третя хвиля (1990-ті – 2000-ні) принесла деконструкцію самого поняття «жінка». Джудіт Батлер у книзі «Гендерний клопіт» (1990) запропонувала теорію гендерної перформативності: гендер не є тим, що ми маємо, а тим, що ми робимо – повторюваними діями, жестами, мовою, які створюють ілюзію внутрішньої сутності. Батлер також поставила під сумнів опозицію «стать – гендер», стверджуючи, що сама стать є соціально сконструйованою категорією [5].

Проведений аналіз показує, що кожна історична епоха створювала своє уявлення про «природний» гендерний порядок і філософськи його обґрунтовувала. Від античної ієрархії через середньовічне напруження до сучасної перформативності – гендер постає не як біологічна доля, а як історично змінна соціокультурна конструкція.

Гендер не є позаісторичною константою. Уявлення про «природні» чоловічі та жіночі ролі кардинально змінювалися від античності до сучасності.

Філософія відігравала подвійну роль: з одного боку, вона виправдовувала патріархальну нерівність (Аристотель, Руссо), з іншого – створювала апарат для її критики (Волстонкрафт, Бовуар, Батлер).

Сучасне розуміння гендеру є пост-есенціалістським: гендер розуміється як перформативна практика, історичний конструкт і перетин владних дискурсів.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з інтерсекційним аналізом, вивченням незахідних гендерних систем та впливом новітніх технологій на гендерні ідентичності [6].

Ключовий висновок цього аналізу: не існує єдиної «природної» моделі гендеру. Кожна історична епоха створювала своє уявлення про те, що «природно» для чоловіків та жінок, і філософськи обґрунтовувала це уявлення як універсальне. Тому гендер – це не біологічна доля, а історично змінна соціокультурна конструкція, яка може і має бути критично осмислена та змінена.

Література та джерела:

1. Бовуар С. де. Друга стаття. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=1452> (дата звернення: 20.04.2026).
2. Батлер Дж. Гендерний клопіт. URL: https://www.academia.edu/7993427/Butler_Gender_Trouble (дата звернення: 20.04.2026).
3. Фуко М. Історія сексуальності URL: <https://platfor.ma/ru/material/mishel-fuko-istoriya-seksualnosti-tom-1/> (дата звернення: 20.04.2026).
4. Wollstonecraft M. A Vindication of the Rights of Woman. URL: <https://www.gutenberg.org/files/3420/3420-h/3420-h.htm> (дата звернення: 20.04.2026).
5. Crenshaw K. Demarginalizing the Intersection of Race and Sex. URL: <https://chicagounbound.uchicago.edu/uclf/vol1989/iss1/8/> (дата звернення: 20.04.2026).
6. Енгельс Ф. Походження родини, приватної власності та держави. URL: <https://www.marxists.org/ukrainian/archive/engels/1884/family/> (дата звернення: 20.04.2026).

УДК 37.014.53:316.647.82

Діана Лазарик,
студентка 2-го курсу
спеціальності 053 Психологія,
Запорізький національний університет,
м. Запоріжжя

Наукова керівниця – **Тетяна Голованова,**
кандидатка педагогічних наук, доцентка кафедри
педагогіки та психології освітньої діяльності ЗНУ

ЧИННИКИ НЕДИСКРИМІНАЦІЙНИХ ПІДХОДІВ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ

У статті розглянуто чинники забезпечення недискримінаційних підходів в освітньому середовищі, зокрема гендерну рівність, формування гендерної компетентності, принципи академічної доброчесності та вплив освітньої політики. Обґрунтовано необхідність створення інклюзивного освітнього простору та забезпечення рівних можливостей для всіх учасників освітнього процесу.

Ключові слова: недискримінаційні підходи, гендерна рівність, освітнє середовище, гендерна компетентність, інклюзія, академічна доброчесність.

В Україні прийнято нормативно-правові документи і стратегії, що декларують забезпечення гендерної рівності та недискримінації в освіті. Однак залишається недостатньо дослідженим питання визначення й систематизації чинників, які забезпечують ефективне впровадження недискримінаційних підходів в освітньому середовищі, а також механізмів їх практичної реалізації на рівні освітніх закладів. Розв'язання цієї проблеми є важливим для підвищення якості та справедливості освіти, оскільки дозволяє визначити дієві умови формування інклюзивного та гендерно чутливого освітнього середовища.

Недискримінаційні підходи в освіті розглядаються як сукупність педагогічних, організаційних і комунікативних стратегій, спрямованих на забезпечення рівних можливостей, подолання стереотипів і створення інклюзивного освітнього простору для всіх учасників освітнього процесу незалежно від статі.

Аналіз сучасних досліджень проблеми впровадження недискримінаційних підходів в освітньому середовищі свідчить про її міждисциплінарний характер та актуальність у контексті освітніх реформ. У процесі підготовки було здійснено опору переважно на матеріали науково-практичних конференцій, що відображають актуальний стан наукової думки та практичний досвід упровадження гендерно чутливих підходів в освіті.

Зокрема, у працях Г. Врайт і Н. Гавриш акцентується увага на необхідності забезпечення гендерної рівності як базової умови соціалізації особистості в освітньому середовищі. Дослідження Т. Голованової розкриває значення формування гендерної компетентності майбутніх фахівців як складової педагогічних інновацій. У роботах Г. Коваль, І. Мацелюх і М. Микитенко висвітлюються виклики та перспективи забезпечення гендерної рівності в освітньому просторі України, зокрема в умовах сучасних суспільних трансформацій. Окрему групу джерел становлять нормативно-правові акти, такі як, Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», Указ Президента України «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» та Стратегія впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 року, які визначають концептуальні засади державної політики у сфері гендерної рівності та недискримінації.

Отже, аналіз досліджень показує, що науковці активно розробляють питання гендерної рівності та недискримінації в освіті, однак недостатньо уваги приділяється системному визначенню чинників ефективного впровадження цих підходів у практику освітніх закладів, що й зумовлює актуальність подальших наукових розвідок.

Метою і завданнями дослідження є виявлення й теоретичне обґрунтування ключових чинників забезпечення недискримінаційних підходів в освітньому середовищі, зокрема: гендерної рівності, формування гендерної компетентності, дотримання принципів академічної доброчесності та впливу освітньої політики, а також визначення умов їх ефективної реалізації для створення інклюзивного й справедливого освітнього простору.

Аналіз літератури та джерел свідчить про те, що, незважаючи на сучасні дослідження цього питання, проблеми недискримінації в освіті, гендерних компетентностей студентів і викладачів, справедливого оцінювання, забезпечення якісного та інклюзивного освітнього середовища, врахування потреб різноманітного студентства залишаються актуальними. Це обумовлено такими основними причинами.

По-перше, гендерна рівність є складовою інклюзивної освіти, а студенти та викладачі виступають носіями цінностей освітнього середовища. Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» [1], визначає гендерну рівність як рівний правовий статус жінок і чоловіків та рівні можливості для його реалізації, що дозволяє особам обох статей брати рівну участь у всіх сферах життєдіяльності суспільства. Гендерна рівність сприяє подоланню стереотипів, що існують у суспільстві, та змінює уявлення про ролі і діяльність, які традиційно вважаються «жіночими» або «чоловічими». Водночас І. Мацелюх зазначає, що в умовах збройної агресії освітній простір України зазнав суттєвих трансформацій: змінилися соціальні ролі, однак зберігаються глибоко вкорінені гендерні стереотипи, фемінізація освітньої галузі та дисбаланс у представленні жінок і чоловіків на керівних посадах [2, с. 252–254]. Крім того, ці стереотипи впливають на вибір освітніх напрямів і майбутніх професій студентів, підтримуючи поділ на «жіночі» та «чоловічі» спеціальності. Це зумовлює необхідність створення освітнього середовища, у якому забезпечується рівний доступ до навчання, ресурсів і можливостей незалежно від статі чи інших ознак.

По-друге, компетентнісний підхід передбачає розвиток у студентів умінь взаємодіяти в різноманітному середовищі, поважати права інших та діяти на засадах рівності. Важливим чинником реалізації недискримінаційних підходів є сформованість гендерної компетентності здобувачів освіти, яка проявляється у здатності розпізнавати ситуації гендерної нерівності, критично оцінювати дискримінаційні прояви та діяти відповідно до принципів рівності й поваги [2].

Г. Коваль підкреслює, що сучасне студентство стає більш відкритим до ідей гендерної рівності, однак освітнє середовище ще зберігає стереотипні уявлення про «жіночі» та «чоловічі» спеціальності. Вона наголошує на необхідності впровадження гендерних курсів, практик дискусій, рольових ігор та аналізу проблемних ситуацій, що сприяють усвідомленню і подоланню гендерних стереотипів [4, с. 196–199]. Подібну позицію висловлюють Г. Врайт і Н. Гавриш, які зазначають, що нерівність проявляється на всіх рівнях освіти – від змісту навчальних матеріалів до вибору професій і взаємодії з викладачами, і підкреслюють важливість комплексного підходу, що включає освітні програми, тренінги для студентів і викладачів, а також стимулювання молоді до вибору нетрадиційних напрямів навчання [1, с. 34–37]. Таким чином, формування гендерної компетентності є цілеспрямованим педагогічним процесом, спрямованим на інтеграцію знань, умінь і поведінкових стратегій, що забезпечують утвердження недискримінаційного освітнього середовища.

По-третє, принципи академічної доброчесності вимагають об'єктивності, неупередженості та прозорості в освітньому процесі. Це передбачає відмову від будь-яких форм дискримінації під час оцінювання, викладання та взаємодії зі студентами. Водночас М. Микитенко зазначає, що навіть за умов формального впровадження принципів гендерної рівності існують приховані та відкриті форми дискримінації, які проявляються у змісті навчальних матеріалів, стилі викладання, оцінюванні та формуванні освітніх програм [6, с. 177–179]. Це свідчить про необхідність системного підходу до забезпечення рівності, що включає підвищення гендерної свідомості учасників освітнього процесу та постійний моніторинг дотримання принципів недискримінації.

По-четверте, національні та міжнародні стратегії, зокрема Стратегія впровадження гендерної рівності в освіті та Цілі сталого

розвитку (ЦСР 4 і ЦСР 5), акцентують на необхідності забезпечення якісної, інклюзивної освіти та досягнення гендерної рівності. Це визначає впровадження гендерно чутливих і недискримінаційних практик як пріоритет освітньої політики [7; 8].

По-п'яте, різноманітність студентського контингенту (досвід, соціальний контекст, освітні потреби) потребує гнучких і справедливих підходів до навчання. Результати власного дослідження, проведеного шляхом анкетування з вибірки 20 осіб, засвідчили, що освітнє середовище загалом не сприймається як відверто дискримінаційне, однак окремі прояви гендерної нерівності все ж мають місце, зокрема у формі стереотипного ставлення, різниці в очікуваннях викладачів і підходах до оцінювання. Виявлено, що студенти найбільше потребують рівного ставлення з боку викладачів, гендерно чутливих навчальних матеріалів, підвищення обізнаності щодо питань дискримінації та прав людини (через тренінги й лекції), а також можливості відкрито висловлювати власну думку без страху осуду. Отримані результати підтверджують, що навіть поодинокі прояви нерівності впливають на відчуття справедливості, а формування безпечного, інклюзивного середовища є важливою умовою академічної успішності та особистісного розвитку студентів.

Аналіз наукових підходів і узагальнення сучасних освітніх практик свідчать про те, що освітнє середовище загалом не сприймається як відверто дискримінаційне, однак окремі прояви гендерної нерівності все ж мають місце, зокрема в умовах дистанційного навчання. Вони можуть проявлятися у стереотипному ставленні до студентів і студенток, різниці в очікуваннях викладачів та особливостях оцінювання. Навіть поодинокі випадки нерівності формують відчуття несправедливості та підкреслюють необхідність впровадження принципів гендерної чутливості в освітньому процесі. Така позиція узгоджується з висновками І. Мацелюх і М. Микитенко щодо існування прихованих форм дискримінації, навіть за умов формального дотримання принципів рівності.

Узагальнення наукових джерел також показує, що сучасне студентство потребує розширення освітніх практик, спрямованих на формування гендерної культури, зокрема проведення тренінгів, лекцій та інтерактивних занять з питань дискримінації, прав людини й рівності. Це відповідає підходам Г. Коваль, Г. Врайт та

Н. Гавриш, які наголошують на важливості інтерактивних методів навчання як ефективного інструменту подолання стереотипів.

Важливим аспектом є також забезпечення однакових вимог і стандартів для всіх здобувачів освіти незалежно від статі, що підтверджує необхідність об'єктивного та справедливого оцінювання. Поряд із цим актуалізується потреба у створенні умов для відкритого висловлення думок у навчальному середовищі, що сприяє формуванню психології рівності та розвитку професійної ідентичності студентів.

Також науковці підкреслюють важливість впровадження гендерно чутливих навчальних матеріалів і підготовки викладачів до роботи на засадах рівності, що є необхідною умовою трансформації освітнього середовища.

Тобто, спостерігається певне протиріччя між задекларованими принципами гендерної рівності та реальними освітніми практиками, які не завжди повною мірою відповідають цим принципам. Попри зростаючу відкритість студентства до ідей рівності, освітнє середовище часто зберігає стереотипні уявлення про «жіночі» та «чоловічі» професії, різницю у вимогах та певні обмеження у самовираженні.

У результаті дослідження встановлено, що забезпечення недискримінаційних підходів в освітньому середовищі має комплексний характер і реалізується через сукупність взаємопов'язаних чинників.

Ключовими серед них є утвердження гендерної рівності як базової цінності освіти, формування гендерної компетентності здобувачів освіти та педагогів, дотримання принципів академічної доброчесності, а також вплив державної освітньої політики та стратегічних орієнтирів.

Виявлено, що, попри нормативне закріплення принципів рівності, в освітній практиці зберігаються окремі прояви гендерних стереотипів і прихованої дискримінації, що свідчить про наявність розриву між задекларованими підходами та їх практичною реалізацією. Це зумовлює необхідність системного впровадження гендерно чутливих освітніх практик, оновлення змісту навчання, підготовки педагогічних кадрів і використання інтерактивних методів навчання.

Доведено, що створення інклюзивного та недискримінаційного освітнього середовища сприяє забезпеченню рівних можливостей, підвищенню якості освіти, формуванню

культури рівності та розвитку професійної й особистісної ідентичності студентів.

Подальші дослідження доцільно спрямувати на розроблення практичних механізмів упровадження недискримінаційних підходів у діяльність закладів освіти.

Література та джерела:

1. Вraith Г. Я., Гавриш Н. Гендерна рівність в освіті. *Освіта та соціалізація особистості*. XII Інтернет-конференція здобувачів вищої освіти і молодих учених (Одеса, 18-19 квітня 2024 р.). Одеса : Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського». 2024. С. 34–37.

2. Голованова Т. П. Гендерна компетентність майбутніх фахівців дошкільної освіти як складова педагогічної інноватики. *Формування готовності до інноваційної професійної діяльності майбутніх фахівців: теорія і практика* : матеріали IV Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. (Запоріжжя, 16.05.2025) / за ред. А. С. Лесик, К. Ю. Петрик, Н. М. Щербакової. Запоріжжя : БДПУ. 2025. С. 215–219.

3. Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків»: прийнятий 08.09.2005 № 2866-IV. Верховна Рада України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15> (дата звернення: 03.04.2026).

4. Коваль Г. А. Гендерна рівність в освіті. *Реалізація гендерної політики на сучасному етапі розвитку сектору безпеки і оборони України: стан, проблеми, перспективи* : тези III Міжнар. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 29 квітня 2021 р.). Хмельницький : Вид-во НаДПСУ. 2021. С. 196–199.

5. Мацелюх І. Г. Гендерна рівність в освітньому просторі України: виклики та перспективи в умовах збройної агресії. *Тези VI Міжнар. наук.-практ. конф.* (15 травня 2025 р.). Київ, 2025. С. 252–254.

6. Микитенко М. В. Гендерна рівність, як основа доступності освіти. *Соціально-гуманітарні виміри правової держави* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 30 квіт. 2021 р.). Дніпро : Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. 2021. С. 177–179.

7. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року : Указ Президента України від 30.09.2019 № 722/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text> (дата звернення: 02.04.2026).

8. Про схвалення Стратегії впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 року та затвердження операційного плану заходів на 2022-2024 роки з її реалізації. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1163-2022-%D1%80#Text> (дата звернення: 03.04.2026).

УДК 305

Мирослава Логвінова,
студентка 3 курсу
спеціальності 27 Автомобільний транспорт,
Лисичанський гірничо-індустріальний фаховий коледж,
м. Черкаси

Наукова керівниця – **Марина Безденежних,**
викладачка гуманітарних дисциплін

MAIN STAGES OF THE DEVELOPMENT OF GENDER THEORY

Гендерна теорія досліджує соціально сконструйовані відмінності між жінками і чоловіками та механізми формування гендерних ролей у суспільстві. Її розвиток відображає перехід від біологічного детермінізму до соціокультурного розуміння гендеру як динамічної та історично змінної категорії. Сучасні гендерні дослідження спрямовані на виявлення форм нерівності й аналіз їх перетину з іншими соціальними ідентичностями в межах інтерсекційного підходу.

Ключові слова: гендерна теорія, соціальне конструювання гендеру, гендерні ролі, соціальна нерівність, фемінізм, гендерні дослідження, біологічний детермінізм, соціокультурний підхід, гендерна перформативність, соціалізація, патріархат, гегемонна маскулінність, інтерсекційність, гендерна ідентичність, рівні можливості, соціальні стереотипи, дискримінація, медіа та гендер, влада та гендерні відносини, міждисциплінарні дослідження.

Gender theory studies the socially constructed differences between women and men, as well as the mechanisms through which gender roles are formed in society. Its development reflects a shift from biological determinism toward a socio-cultural understanding of gender as a dynamic and historically changing category. Contemporary gender studies focus on identifying forms of inequality and analyzing their intersections with other social identities within the framework of an intersectional approach.

Key words: gender theory, social construction of gender, gender roles, social inequality, feminism, gender studies, biological determinism, sociocultural approach, gender performativity, socialization, patriarchy, hegemonic masculinity, intersectionality, gender identity, equal opportunities, social stereotypes,

discrimination, media and gender, power and gender relations, interdisciplinary research.

The problem of the development of gender theory lies in the need for a comprehensive scientific understanding of socially constructed differences between women and men, as well as in the study of mechanisms for the formation of gender roles in different types of societies [1; 3]. For a long time, science was dominated by a biologically determinist paradigm, according to which a person's social roles directly followed from their biological sex. However, modern research has shown that a significant part of ideas about "masculine" and "feminine" is shaped by culture, upbringing, education, media, and social institutions [3; 5].

The significance of this problem is multidimensional. First, gender theory allows for a critical rethinking of established social norms and stereotypes. Second, it helps to identify hidden mechanisms of discrimination that may be embedded in legislation, the economy, or culture. Third, gender studies contribute to the development of the concept of equal opportunities, according to which an individual's social realization should not be determined by their sex [1; 3].

The formation of gender theory occurred gradually and went through several key stages.

The first stage is associated with the development of feminist movements in the late 19th and early 20th centuries. During this period, the main goal was to achieve legal equality between women and men, including the right to education, work, and participation in political life [3; 4].

The second stage falls in the second half of the 20th century, when feminist thought transformed into a scientific theory. An important role was played by Simone de Beauvoir's work *The Second Sex*, where the fundamental idea was formulated: "One is not born, but rather becomes, a woman." This meant that femininity is a result of social construction rather than biological determination [3].

In the 1970s–1990s, gender studies emerged as a separate academic discipline. During this time, a sociological approach actively developed, represented in particular by R. Connell, who viewed gender as a system of social power relations. At the same time, Judith Butler developed the theory of performativity, according to which gender is not a stable essence but is continuously produced through repeated social practices, behavior, and language [3].

In the contemporary period, the intersectional approach proposed by Kimberle Crenshaw has become especially important. It emphasizes that gender does not exist in isolation but intersects with other social categories—race, class, age, sexuality, religion. This allows for the analysis of complex forms of multidimensional inequality [3; 4].

The aim of the study is to summarize the main stages of the formation and development of gender theory, as well as to analyze its key conceptual approaches.

To achieve this aim, it is necessary to:

- trace the historical evolution of gender studies;
- characterize the main theoretical approaches (feminist theory, social constructivism, poststructuralism, intersectionality);
- determine the contribution of leading researchers to the development of this field;
- analyze the transformation of ideas about gender – from a biological to a sociocultural model [1; 3; 4].

The development of gender theory reflects a broader paradigm shift in the social sciences – from essentialism to constructivism [1; 3].

In the early stages, the social roles of men and women were explained through biological differences. Men were attributed activity, rationality, and the public sphere of life, while women were associated with emotionality, care, and the private sphere. Such an understanding reinforced a patriarchal model of society [1].

In the 20th century, these ideas began to be critically reassessed. The distinction between “sex” (a biological aspect) and “gender” (a sociocultural construct) became a key theoretical shift. This made it possible to analyze how society constructs expectations regarding people’s behavior depending on their sex [1; 3].

Simone de Beauvoir laid the foundation of existential feminism, arguing that a woman is constructed as “the Other” within a male-centered culture. Her ideas became the basis for further studies of socialization and gender identity [3].

Judith Butler radicalized this approach, arguing that gender is not an inner essence but the result of repeated actions (performativity). This means that gender does not “exist” as a stable category but is continuously produced through social practices, language, gestures, and behavioral norms [3].

The development of contemporary gender theory is also linked to studies of power and inequality. R. Connell introduced the concept of

“hegemonic masculinity,” which describes the dominant model of masculinity that structures social relations and maintains gender hierarchy [1; 3].

Kimberle Crenshaw’s intersectional approach expanded the analysis of inequality by showing that women’s experiences are not homogeneous: they depend on social class, racial identity, cultural context, and other factors [3; 4].

Modern research also focuses on the influence of media, digital technologies, and globalization on the formation of gender identities. Social networks, mass culture, and the internet create new forms of gender representation that can both reproduce and challenge stereotypes [5].

Thus, gender theory has gone through a complex path of development - from biological determinism to contemporary sociocultural and intersectional approaches [1; 3]. It has formed as an interdisciplinary field of knowledge integrating sociology, philosophy, cultural studies, anthropology, and psychology.

Modern gender studies have not only theoretical but also practical significance, as they contribute to equality policies, the elimination of discrimination, and the development of an inclusive society [1; 3; 4]. They allow for a deeper understanding of the nature of social relations and the mechanisms of identity formation in the modern world.

Література та джерела:

1. Кімвел М. С. Гендероване суспільство / пер. з англ. Київ : Сфера. 2019. 328 с.
2. Гапон Н. П. Гендерна психологія: навч. посіб. Львів : ЛНУ імені Івана Франка. 2018. 264 с.
3. Марценюк Т. О. Гендер для всіх. Виклик стереотипам. Київ : Основи. 2020. 256 с.
4. Мельник Т. М., Кобелянська Л. С. 50/50: сучасне гендерне мислення. Київ : Імекс-ЛТД. 2021. 106 с.
5. Цепкало Т. Гендерні стереотипи в українському медіапросторі. *Scientific Research in the Modern World: Proceedings of IV International Scientific and Practical Conference*. 2023. С. 393–402.

УКД 94(410):305-055.2

Тетяна Сало,
студентка 1АМ групи
спеціальності А4.021 Середня освіта
(англійська мова і зарубіжна література),
Луцький педагогічний фаховий коледж
Комунального закладу вищої освіти
«Луцький педагогічний інститут»
Волинської обласної ради,
м. Луцьк

Мар'яна Шилюк,
студентка 1АМ групи
спеціальності А4.021 Середня освіта
(англійська мова і зарубіжна література),
Луцький педагогічний фаховий коледж
Комунального закладу вищої освіти
«Луцький педагогічний інститут»
Волинської обласної ради,
м. Луцьк

Наукова керівниця – **Галина Єрко**, викладачка-методистка,
голова циклової комісії суспільних
та художньо-мистецьких дисциплін

РАДИКАЛІЗАЦІЯ БОРОТЬБИ ЗА ЖІНОЧІ ПРАВА (WSPU)

У роботі досліджено діяльність «диких суфражисток» Великої Британії на початку ХХ століття. Проаналізовано перехід від мирних методів боротьби (петицій, мітингів) до радикальної стратегії «мілітантства». Розглядається історія створення та ідеологічні засади Жіночого соціально-політичного союзу (WSPU) під керівництвом Еммелін Панкгерст, чье гасло «Вчинки, а не слова» ознаменувало нову еру в русі за виборче право. Підкреслено, що радикалізація руху стала вимушеною відповіддю на ігнорування прав жінок і відіграла ключову роль у здобутті ними виборчих прав у 1918 році.

Ключові слова: суфражизм, WSPU, Еммелін Панкгерст, мілітанство, права жінок.

На початку ХХ століття у Великій Британії жінки були позбавлені виборчих прав, що створювало системну нерівність у суспільстві та перешкоджало реалізації прав людини. Проблема дослідження полягає у вивченні методів діяльності радикальної

організації Жіночого соціально-політичного союзу (WSPU), відомих як «дикі суфражистки», та у розумінні, що дії суфражисток не були випадковістю – це стала вимушена відповідь на те, що влада ігнорувала мирні прохання та петиції жінок.

Діяльність WSPU детально висвітлена у працях провідної британської дослідниці Джун Первіс, зокрема у біографії Еммелін Панкгерст [9]. Автобіографія самої Еммелін Панкгерст (My Own Story) дозволяє простежити особистий підхід лідерки до радикальної боротьби [7].

Мета розвідки – дослідити історію та діяльність Жіночого соціально-політичного союзу (WSPU) як радикальної організації у боротьбі за права жінок у Великій Британії на початку ХХ століття, а також визначити її вплив на суспільство та законодавство.

На межі ХІХ та ХХ століть рух за жіноче виборче право у Великій Британії опинився у глибокій кризі. Тодішній суфражизм базувався на принципах законності й терпіння. Суфражизм (від англ. suffrage – виборче право) – рух за те, щоби жінки отримали право голосувати на виборах. Суфражистки – жінки, які до цього руху долучалися. Сьогодні рух суфражисток називають першою хвилею фемінізму [4]. На той момент жінки вірили, що зможуть переконати чоловіків у Парламенті за допомогою логічних аргументів, мирних мітингів, петицій і «чайних клубів». Однак сподівання виявилась марними: протягом десятиліть британський уряд вислуховував жінок, але не вживав жодних реальних кроків, постійно відкладаючи розгляд законопроектів. Саме це ігнорування призвело до розчарування в «традиційній дипломатії». Відповіддю на цей глухий кут став 1903 рік, коли в Манчестері Еммелін Панкгерст разом із доньками (Крістабель та Сільвією) заснували Жіночий соціально-політичний союз (WSPU – Women's Social and Political Union), що відмовився від мирного очікування.

Хто ж така Еммелін Панкгерст?

Еммелін Панкгерст (дівооче прізвище – Гулден) народилася в 1858 році в Манчестері в родині з радикальними політичними традиціями [1]. Її батьки були активними учасниками кампаній проти рабства і виступали за розширення виборчих прав.

Важливим етапом став її шлюб із Річардом Панкгерстом у 1879 році. Річард був відомим адвокатом і палким прихильником жіночого виборчого права. Разом вони працювали над законопроектами, які мали на меті дати жінкам право розпоряджатися власним майном і голосувати. Після смерті

чоловіка в 1898 році Еммелін працювала реєстратором народжень і смертей, де щодня бачила жахливі умови життя бідних жінок і дітей. Це зміцнило її переконання: без права голосу жінки ніколи не зможуть змінити закони, які їх пригнічують. Панкгерст усвідомила, що чоловіки-робітники здобували свої права через протести й тиск. Це привело її до висновку: щоб отримати свободу, жінки повинні стати «небезпечними» для системи. Її готовність до самопожертви, перебування за ґратами та виступи з полум'яними промовами перетворили суфражизм із локальної ініціативи на світовий феномен.

Головною ідеологічною засадою WSPU була позапартійність. Панкгерст вважала, що жінки не повинні бути «додатком» до лібералів чи консерваторів, оскільки жодна з цих партій насправді не захищала їхні інтереси. Союз мав бути незалежною силою. Другим ключовим принципом була дієвість. Організація будувалася на суворій дисципліні, наближеній до військової. Еммелін стверджувала, що час розмов минув, і настав час дій. Саме тому символом руху стало легендарне гасло «Вчинки, а не слова» (Deeds, not words), що ознаменувало народження мілітантства – войовничого напрямку суфражизму [3]. Замість того, щоб писати листи, суфражистки WSPU вимагали особистих зустрічей із міністрами, виходили на вулиці та демонстрували, що готові порушувати закони чоловічого світу, щоб змінити їх. Таким чином, гасло та виникнення WSPU стало переходом від прохань до вимог, що докорінно змінило хід історії жіночого руху.

Радикалізація Жіночого соціально-політичного союзу (WSPU) не була випадковим спалахом агресії, а стала результатом глибокого розчарування в офіційній демократії. Протягом сорока років суфражистський рух діяв виключно в межах закону: жінки писали петиції, проводили мирні зібрання й апелювали до депутатів, проте уряд систематично ігнорував ці зусилля, сприймаючи жінку лише як пасивне доповнення до родини. Еволюція руху почалася з гасла Еммелін Панкгерст «Дія, а не слова», що означало повну зміну тактики – від усних протестів до прямого фізичного й економічного впливу. Ключовим моментом став 1912 рік, коли суфражистки оголосили «війну проти вікон», обравши центральні вулиці Лондона як ціль. Це був продуманий удар по «нервовій системі» британського капіталізму. Розбиття вітрин на Оксфорд-стріт було не просто актом вандалізму, а публічним повідомленням про те, що поки жінки позбавлені громадянських прав, жодна приватна власність у країні не може

перебувати в безпеці. Активістки змушували страхові компанії виплачувати величезні суми, а власників бізнесу – вимагати від уряду негайного вирішення політичного конфлікту, щоб зупинити фінансові втрати. *«We have tried every means-processions and meetings-which were of no avail. We have tried demonstrations, and now at last we have to break windows»* [7, с. 219].

Панкгерст обґрунтовувала радикалізм тим, що життя жінки цінніше за скло [7, с. 213], і вказувала, що історично жодна група не отримувала свободу без нищення власності [7, с. 214]. Це був спосіб захистити тіла жінок, перевівши удар на вітрини магазинів.

Пряма дія суфражисток у період найбільшого піднесення руху WSPU перетворилася на справжню партизанську стратегію, де кожен акт вандалізму мав чітке політичне й економічне обґрунтування. Найбільш резонансною й технічно продуманою стала кампанія проти поштової служби, яка на початку ХХ століття була головною «нервовою системою» британської імперії. Активістки розробили методику хімічного саботажу: вони непомітно підходили до поштових скриньок і заливали всередину їдку кислоту, чорнило або спеціальні фосфорні суміші, що самозаймалися. Це призводило до миттєвого знищення тисяч листів, рахунків і ділових контрактів. Логіка була дзеркальною: суфражистки заявляли, що оскільки уряд десятиліттями «губить» їхні петиції та ігнорує листи до Парламенту, то держава більше не має права на безпеку та конфіденційність будь-якого іншого листування. Це створювало адміністративний хаос і змушувало чоловіків-виборців відчувати на собі наслідки ігнорування жіночих прав.

Окремим напрямком боротьби стала атака на символи чоловічого привілею та елітарного дозвілля. Суфражистки стратегічно обирали об'єкти, які були найбільш дорогими для тогочасного істеблїшменту, але де жінки зазвичай перебували на других ролях. Вони вночі пробиралися на закриті поля для гольфу та іподроми, де за допомогою кислоти випалювали на ідеальних газонах величезні гасла «Голоси жінкам!». Такі дії робили майданчики непридатними для ігор на довгі місяці, що ставало постійним візуальним нагадуванням політикам про нерозв'язаний конфлікт. Крім того, радикалізм поширився на культурну сферу: жінки розрізали полотна у відомих галереях і підпалювали порожні особняки високопосадовців. Головним етичним правилом руху була повна відсутність людських жертв; активістки діяли як «армія без зброї», чия агресія була спрямована виключно на матеріальні

об'єкти – камінь, скло та дерево, – які уособлювали державну владу та капітал.

Економічний тиск також реалізовувався через масове розбиття вітрин у торгових центрах Лондона. Це був продуманий удар по страховій системі: величезні збитки змушували страхові компанії та власників великого бізнесу вимагати від уряду поступок, аби припинити фінансове виснаження країни. *«I had called upon women to join me in striking at the Government through the only thing that governments are really very much concerned about—property—and the response was immediate. Within a few days the newspapers rang with the story of the attack made on letter boxes»* [7, с. 270].

«...letters, precious though they may be, are less precious than human bodies and souls. This fact was universally realised at the sinking of the Titanic» [7, с. 271].

Тюремне ув'язнення, яке уряд планував як засіб залякування та ізоляції, суфражистки перетворили на новий і найпотужніший фронт політичної боротьби. Основний конфлікт розгортався навколо статусу заарештованих: влада навмисно класифікувала жінок як звичайних злочинниць (Другий або Третій дивізіон), що передбачало принизливі процедури – носіння тюремної роби, обмеження листування та виконання важкої фізичної праці. Жінки натомість вимагали визнання себе політичними в'язнями (Перший дивізіон), що підкреслювало б ідеологічний характер їхнього протесту. Першою радикальний виклик системі кинула Маріон Уоллес Данлоп у 1909 році, яка за власною ініціативою розпочала голодування після відмови уряду надати їй статус політичного в'язня. Вона заявила адміністрації в'язниці Холлоуей: *«I claim the right recognized by all civilized nations that a person imprisoned for a political offence should have first-division treatment; and as a matter of principle, not only for my own sake but for the sake of others who may come after me, I am now refusing all food until this matter is settled to my satisfaction»* [5].

Цей крок поставив уряд Герберта Асквіта у безвихідь: смерть суфражистки за ґратами створила б образ «святої мучениці» та спровокувала б масові заворушення, яких влада боялася найбільше. Тому в'язниці почали застосовувати примусове годування – вкрай болісну та принизливу процедуру, під час якої жінку зв'язували, а гумові трубки насильно вводили через ніс або горло в шлунок. Леді Констанс Літтон, яка спеціально перевдяглася в одяг робітниці, щоб відчуті ставлення до

незахищених жінок, детально описала ці тортури у своїх мемуарах, зазначивши, що лікарів більше цікавило виконання наказу, ніж стан пацієнток [9, с. 286]. Коли громадське обурення тортурами стало критичним, у 1913 році парламент прийняв Prisoners (Temporary Discharge for Ill Health) Act [2] або ж «Акт про тимчасове звільнення в'язнів за станом здоров'я», відомий у народі як «Акт про кішку та мишку» [6]. Він дозволяв випускати виснажених жінок на волю до одужання, після чого їх знову заарештовували для відбуття терміну. Проте ця «гра» лише радикалізувала учасниць руху. Голодування як «останній аргумент» продемонструвало моральну вищість жінок над репресивною машиною держави. Таким чином, в'язниця не лише не зупинила рух, а стала головним інструментом його популяризації та моральної перемоги над урядом.

Проте цей акт не досяг своєї головної мети. Суфражистки почали використовувати його проти самої влади: після звільнення вони часто переховувались і продовжували свою діяльність. У суспільстві ж посилилася критика уряду, оскільки закон виглядав як цинічна спроба маніпулювати ситуацією, не вирішуючи проблеми по суті. У подальшому це стало одним із чинників, що призвели до надання жінкам виборчих прав у Великій Британії в 1918 році.

На основі аналізу представлених матеріалів можна зробити висновок, що радикалізація британського суфражизму була не випадковим проявом агресії, а вимушеною відповіддю на системне ігнорування жіночих прав тогочасною політичною системою. Перехід Жіночого соціально-політичного союзу (WSPU) до тактики «мілітантства» під керівництвом Еммелін Панкгерст ознаменував остаточний розрив із традиційною дипломатією, замінивши безплідні петиції стратегією прямого економічного та психологічного тиску на уряд. Використання таких методів, як саботаж поштової служби, розбиття вітрин і голодування у в'язницях, продемонструвало готовність активісток до самопожертви заради досягнення громадянської рівності. Тюремне ув'язнення та жорстокі заходи влади, зокрема «Акт про кішку та мишку», не лише не зупинили рух, а перетворили суфражисток на мучениць, забезпечивши їм моральну перемогу над репресивною державною машиною. Зрештою, саме ця непохитність і перехід до гасла «Вчинки, а не слова» стали ключовими чинниками, що змінили хід історії та призвели до надання жінкам виборчих прав у 1918 році.

Література та джерела:

1. Біографія Еммелін Панкгерст. *Вікіпедія*. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%95%D0%BC%D0%BC%D0%B5%D0%BB%D1%96%D0%BD_%D0%9F%D0%B0%D0%BD%D0%BA%D0%B3%D0%B5%D1%80%D1%81%D1%82 (дата звернення: 10.03.2026).
2. Закон про ув'язнених (тимчасове звільнення за станом здоров'я) 1913 року. *Вікіпедія*. URL: [https://en.wikipedia.org/wiki/Prisoners_\(Temporary_Discharge_for_Ill-Health\)_Act_1913](https://en.wikipedia.org/wiki/Prisoners_(Temporary_Discharge_for_Ill-Health)_Act_1913) (дата звернення: 08.03.2026).
3. Мілітанство. *Словник гендерних термінів*. URL: <https://a-z-gender.net/ua/militanstvo.html> (дата звернення: 10.03.2026).
4. Як зародився фемінізм: уривок з книги «Слово на літеру Ф». Суфражизм. *Vogue Ukraine*. URL: <https://vogue.ua/article/culture/knigi/yak-zarodivsya-feminizm-urivok-z-knigi-slovo-na-literu-f-irini-slavinskoji-58537.html> (дата звернення: 09.03.2026).
5. Marion Wallace-Dunlop. *Suffragette stories*. URL: <https://suffragetestories.omeka.net/bio-marion-wallace-dunlop> (дата звернення: 08.03.2026).
6. Mitchell R. 1913 Cat and Mouse Act. URL: <https://hundredheroines.org/magazine/1913-cat-and-mouse-act/> (дата звернення: 09.03.2026).
7. Pankhurst E. My Own Story. URL: <https://www.gutenberg.org/files/34856/34856-h/34856-h.htm> (дата звернення: 08.03.2026).
8. Prisons & prisoners: some personal experiences by Lytton, Constance Georgina, Lady, 1869-1923. URL: <https://archive.org/details/prisonsprisoners00lyttuoft/prisonsprisoners00lyttuoft/page/286/mode/2up> <https://archive.org/details/prisonsprisoners00lyttuoft/prisonsprisoners00lyttuoft/page/286/mode/2up> (дата звернення: 08.03.2026).
9. Purvis J. Emmeline Pankhurst: A Biography. London and New York, 2002. 448 с URL: <https://opac.uma.ac.id/repository/june-purvis-emmeline-pankhurst-a-biography-2004.pdf> (дата звернення: 08.03.2026).

УДК 81'27:305

Олександра Шаповал,
студентка 325 групи
спеціальності 231 Соціальна робота,
Відокремлений структурний підрозділ
«Фаховий коледж Національного університету
кораблебудування імені адмірала Макарова»,
м. Миколаїв

Наукова керівниця – **Олена Сахарова,**
кандидатка педагогічних наук,
заступниця директора з навчально-виховної роботи

КУЛЬТУРНІ ТА МОВНІ ВИМІРИ ГЕНДЕРУ В ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ

У тезах розглянуто вплив мовних і культурних стереотипів на процес виховання та професійного становлення студентів. Визначено роль педагога у впровадженні гендерно чутливої комунікації як основи інклюзивного освітнього простору.

Ключові слова: гендерне виховання, педагогічна комунікація, гендерна чутливість, освітнє середовище, інклюзія.

Актуальність теми. У діяльності сучасних закладів фахової передвищої освіти питання гендерної рівності часто обмежуються правовими рамками, тоді як мовне середовище та культурний контекст залишаються поза увагою. Проте саме через щоденну комунікацію та виховні заходи транслюються стереотипи про «чоловічі» та «жіночі» професійні ролі. Для здобувачів освіти це має критичне значення, оскільки мовні бар'єри та застарілі соціокультурні коди можуть обмежувати їхній вибір та заважати розкриттю творчого потенціалу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему того, як мова формує поведінку дитини та студента, досліджували Д. Таннен та Р. Лакофф. Питання гендерного виховання та інклюзії в українській педагогіці висвітлювали О. Кісь (культурний аспект) та Н. Собецька (комунікативний аспект). Вони доводять, що гендер – це не біологічна характеристика, а результат соціального навчання та щоденної мовної практики.

Мета тез: обґрунтувати роль педагога у створенні гендерно чутливого середовища та запропонувати шляхи використання інклюзивної мови у освітньому процесі.

Виклад основного матеріалу. Культурний вимір гендеру в освіті часто тримається на застарілих стереотипах: чоловіків орієнтують на лідерство й технічні сфери, а жінок – на соціальну роботу і творчість. Статистика підтверджує цей розрив: серед студентів гуманітарного профілю жінки складають 79,0 %, тоді як у технічних галузях їх значно менше.

Згідно з міжнародними гуманітарними стандартами, гендерний вимір культури реалізується через паритетне забезпечення прав на участь у творчій діяльності. Проте статистичні дані свідчать про наявність гендерної асиметрії: результати всеукраїнських опитувань фіксують вищу залученість жінок до творчо-мистецьких практик (21,0 % проти 13,0 % у чоловіків) [1, с. 6]. Крім того, спостерігається виражена гендерна сегрегація в освіті: жінки становлять 79,0 % контингенту здобувачів освіти у галузях гуманітарних наук та мистецтва [1, с. 8].

Справедливою є думка Н. Собецької, що гендер як «соціальна стать» продукується безпосередньо у процесі дискурсивних та соціокультурних практик [2, с. 88].

Важливим вектором подолання мовного андроцентризму є інституціалізація фемінітивів. В українському лінгвістичному контексті (згідно з правописними нормами 2019 року) вживання гендерно маркованої лексики є не лише граматичною нормою, а й актом легітимізації професійної суб'єктності жінки. Досвід країн німецькомовного ареалу (Німеччина, Австрія) демонструє, що нормативна регламентація гендерно чутливої мови в офіційному дискурсі суттєво мінімізує ризики соціальної ексклюзії.

Гендерна політика України сьогодні активно інтегрується у заклади освіти. Відповідно до міжнародних стандартів і стратегії «Партнерства Біарріц», сучасний педагог має відмовлятися від сексистських жартів та стереотипних порівнянь. Стиль спілкування викладача стає зразком: якщо хлопчиків змалечку вчать лише силі та стриманості, а дівчаток – поступливості, то в коледжі ми маємо пропонувати партнерську модель, де цінуються навички співпраці, емпатії та професіоналізму незалежно від статі.

Важливу роль у подоланні цих бар'єрів відіграє педагогічна комунікація. Використання фемінітивів (наприклад, директорка, викладачка, фахівчиня) згідно з правописом 2019 року – це не просто лінгвістична зміна, а виховний інструмент. Це робить

успішних жінок-професіоналів «видимими» для студентів і руйнує стереотип, що високий статус належить лише чоловікам.

Творчий пошук нових шляхів виховання актуалізує ретроспективний аналіз вітчизняної історико-педагогічної спадщини. Україна має самобутню історію педагогічної думки, яка базується на засадах гуманізму та є цінним джерелом для сучасних стратегій. Автентичність української думки забезпечила системний вплив на еволюцію підходів, спрямованих на гармонійний розвиток особистості. Це дозволяє трансформувати зовнішні соціальні норми у внутрішні переконання, формуючи у студентів здатність свідомо приймати або відкидати певні поведінкові моделі.

Зазначимо, що оптимізація виховного процесу можлива завдяки взаємопроникненню різних напрямів виховання, де гендерний компонент виступає невід'ємною частиною формування етичної та правової культури молоді. Інтеграція теоретичних надбань різних педагогічних галузей збагачує зміст гендерної освіти, розширюючи її функціональні можливості. Провідним орієнтиром при цьому залишається національне виховання, мета якого – підготовка патріота та активного члена громадянського суспільства. Залучення студентів до національних цінностей та світоглядних позицій дозволяє формувати соціальний досвід, заснований на повазі до людської гідності та паритетних взаємовідносинах. Саме тому імплементація гендерного компонента в усі вектори виховної діяльності постає фундаментальною умовою результативності цілісного педагогічного процесу. Завдяки органічній синергії різних напрямів виховання забезпечується всебічне охоплення змісту освітнього впливу, що безпосередньо сприяє становленню гармонійної та цілісної особистості, здатної до конструктивної життєдіяльності в демократичному суспільстві.

Висновок. Мова та культура – це фундамент виховання. Перехід до гендерно чутливого спілкування в коледжі допомагає студентам почуватися рівними та впевненими. Це не лише вимога часу, а й ознака високої професійної культури педагога, що сприяє створенню справді інклюзивного освітнього середовища.

Література та джерела:

1. Кисельова О. Проблеми гендерної рівності в галузі культури та мистецтва. Київ, 2020. 32 с.

2. Собецька Н. В. Лінгвокультурна репрезентація гендеру. *Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету* : збірник. Одеса : ВД «Гельветика». 2021. Вип. 34. С. 87–91.

Наукове видання

Гендерні студії

Матеріали XII міжвишівського науково-практичного семінару

В авторській редакції

Редагування: Т. Жалко

Верстка: Г. Єрко

Г 34 Гендерні студії : електр. збірник матеріалів доповідей (статей, тез) учасників / учасниць XII міжвиш. наук.-практ. семінару (м. Луцьк, 30 квітн. 2026 року). Луцьк : КЗВО «Луцький педагогічний інститут». 2026. 170 с.

У збірнику розкриваються й аналізуються напрями та особливості формування і втілення гендерної політики у всіх сферах життєдіяльності суспільства.

Матеріали збірника можуть бути використані у науково-дослідницькій роботі, викладанні відповідних курсів у закладах загальної середньої та вищої освіти, у практиці виховної роботи з молоддю.

Для викладачок / викладачів, студенток / студентів закладів вищої освіти, здобувачів / здобувачок освіти, усіх тих, хто цікавиться гендерною проблематикою.

УДК 305(063)